

ПРОЛЕТАРЫІ УСІХ КРАЕЎ, ЗАЛУЧАЙЦЕСЯ!

САВЕЦКАЯ КРАЇНА

САКАВІК

№3
(5)

ОРГАН ЦЭНТРАЛЬНАГА БЮРО
КРЯЗНЯЎСТВА ПРЫ
БЕЛАРУСКАЙ
АКАДЭМІІ
НАВУК

1931

Зок. 4
6502

САВЕЦКАЯ КРАЇНА

ШТОМЕСЯЧНЫ ОРГАН

ЦЭНТРАЛЬНАГА БЮРО КРАЯЗНАЎСТВА

ПРЫ

БЕЛАРУСКАЙ АКАДЭМІІ НАВУК

ГОД ВЫДАЊНЯ ДРУГІ

сакавік

№ 3 (5)

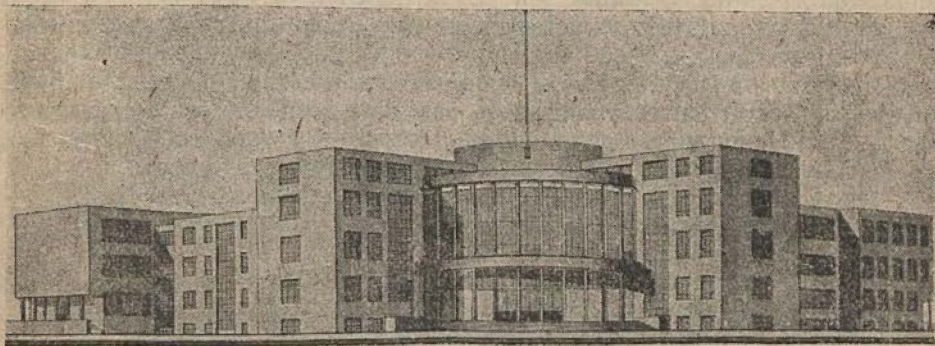
МЭНСК — 1931

Вынікі кампаніі па давыбарах акадэмікаў Беларускай Акадэміі Навук.

23 студзеня б. г. акадэмічны савет Беларускай Акадэміі Навук вынес сваю пастанову аб правядзенні дадатковых выбараў акадэмікаў.

Кампанія па давыбарах новых акадэмікаў як раз супала з пераломным момантам у жыцці і перабудове ўсёй работы Беларускай Акадэміі Навук. Яна павінна была сыграць вялікую ролю ў гэтай перабудове, у гэтым ператварэнні Акадэміі з гнязда контр-рэвалюцыйных нацыянал-дэмократаў, якім БАН была ў сваім мінулым, у Акадэмію Савецкую — у цэнтар пролетарскай навукі і нацыянальнай пролетарскай культуры.

На працягу выбарчай кампаніі новых акадэмікаў ставілася задача азнаёміць масы рабочых і савецкую грамадзкасць з тым, якую ганебную ролю адыграла Акадэмія ў мінулым, што робіцца ў ёй зараз і чым яна павінна быць у бліжэйшыя часы. Няма чаго гаварыць аб тым, што пра Беларускую Акадэмію Навук нічога ня ведалі шырокія працоўныя масы, Акадэмія ніякай сувязі ня мела з пролетарскай грамадзкасцю. Гэта як раз адпавядала ўстаноўкам панаваўшых раней у Акадэміі нацыянал-дэмократаў і нацыянал-оportunістаў.

Проект новага будынку БАН.

Выносячы пытаньне аб Акадэміі Навук і выбарах новых акадэмікаў на сходы рабочых, навуковых працаўнікоў і савецкай інтэлігенцыі, ставілася мэта: атрымаць ад рабочых і савецкай грамадзкасці прак-

тычныя прапановы аб тым, як лепш арганізаваць работу Акадэміі, на што звярнуць у першую чаргу ўвагу яе работнікаў, па якіх важнейшых праблемах павінны быць мобілізаваны сілы нашых навуковых працаўнікоў, якія мерапрыемства неабходна правесці ў справе разгортвання і арганізацыі плянава-навуковай даследчай працы ў БССР, як шчыльна ўвязаць усю навуковую працу з выкананнем задач сацыялістычнага будаўніцтва.

Пастаноўкай такіх пытанняў перад адпаведнымі сходамі прыцягвалася ўвага працоўных мас да работы Акадэміі, да навукова-даследчай справы наогул. Гэтым самым мы рабілі першыя крокі набліжэння Акадэміі да рабочых мас, да нашай савецкай грамадзкасці. Асвятляючы ход кампаніі па давыбарах новых акадэмікаў у нашым партыйна-савецкім друку, мы знаёмілі шырокія працоўныя масы з нашымі важнейшымі задачамі ў галіне навукова-даследчай працы.

Выносячы пытаньне аб выбарах новых акадэмікаў на рабочыя сходы і сходы навуковых працаўнікоў, мы былі ўпэўнены ў тым, што пролетарская грамадзкасць, сходы рабочых і навуковых працаўнікоў дапамогуць нам выдвінуць у лік новых акадэмікаў такіх савецкіх вучоных, якія сапраўды заслугоўваюць званьня пролетарскага акадэміка і дапамогуць нам зрабіць Акадэмію цэнтрам пролетарскай навукі і сацыялістычнай культуры.

З таго часу як была вынесена адпаведная пастанова акадэмічнага савету БАН аб давыбарах новых акадэмікаў прайшло крыху больш месяца і зараз мы можам падагуліць кампанію.

Якія-ж мы маем вынікі ў справе правядзеньня гэтай важнейшай кампаніі? Як аднеслася савецкая грамадзкасць да яе?

Трэба сказаць, што гэта кампанія па выбарах новых акадэмікаў прайшла ня дрэнна; яна мела і будзе мець для Акадэміі і для рэарганізаванай усёй навукова-даследчай справы ў нас, у БССР, вялікае значэнне. Пытаньне аб Акадэміі і выбарах новых акадэмікаў абгаварвалася на 38 сходах рабочых і навуковых працаўнікоў. Праўда, ня ўсе гэтыя сходы канкрэтна абгаварвалі высунутых кандыдатаў у акадэмікі. Але-ж затое ўсе яны абгаварвалі пытаньне аб Акадэміі, аб яе плянах і мерапрыемствах, знаёміліся больш шырока з тэй здрадніцкай працай, якую пасьпелі правесці беларускія нацыянал-дэмакраты і нацыянал-опартуністы ў галіне навуковай работы.

На ўсіх сходах выносіліся рэзолюцыі, практычныя прапановы аб рэарганізацыі Акадэміі, аб палепшаньні ў нас навукова-даследчай справы. Сходы па ўсіх гэтых пытаннях склікаліся ня толькі нашымі навукова-марксыцкімі таварыствамі, навукова-даследчымі ўстановамі, колектывамі навуковых працаўнікоў і студэнтаў нашых ВУЗ'аў, але і на фабрыках і заводах, у паасобных цэхах прадпрыемстваў.

Паводле няпоўных падлікаў за апошні месяц па пытаннях аб Акадэміі і выбарах новых акадэмікаў адбылося:

- 1) рабочых сходаў — 10;
- 2) сходаў марксыцкіх таварыстваў — 7;
- 3) навукова-даследчых устаноў — 8;
- 4) навуковых працаўнікоў і студэнтаў ВУЗ'аў — 9;
- 5) сэкцыі навуковых працаўнікоў — 4.

Трэба сказаць, што фактычная колькасць сходаў складала большую лічбу, асабліва на прадпрыемствах.

На ўсіх гэтых сходах было вынесена шмат рэзолюцый і практычных прапаноў. Да чаго ў асноўным зводзіліся запатрабаваньні, пажаданьні, наказы рабочых, навуковых працаўнікоў, савецкай інтэлігенцыі

пры абмеркаваньні пытання аб Акадэміі і новых акадэміках? Ёх можна ў асноўным зьвесьці да наступных важнейшых момантаў:

1) ператварыць Акадэмію ў сапраўдны адзіны савецкі цэнтар навукова-дасьледчай працы, аўторытэтнейшую марксыцка-ленінскую ўстанову ў БССР;

2) высоўваць у новыя акадэмікі лепшых барацьбітоў на марксыцка-ленінскім навуковым фронце, адданных справе рабочае класы;

3) зрабіць Акадэмію Навук вастрэйшай зброяй камуністычнай партыі і савецкай улады;

4) падначаліць усю працу Акадэміі задачам соцыялістычнага будаўніцтва і будаўніцтва беларускай пролетарскай культуры, шчыльна звязаныя з работай ўсёй Акадэміі і кожнага навуковага працаўніка з прадпрыемствамі, з рабочай і савецкай грамадзкасьцю;

5) шырэй разгарнуць работу на падрыхтоўцы новых маладых навуковых кадраў з рабочых, колгаснікаў і адданай справе пролетарыята інтэлігенцыі;

6) канчаткова выкрыць і ліквідаваць нацдэмаўскую контр-рэвалюцыю на навуковым фронце і рашуча вясці барацьбу з усялякага роду буржуазнымі і дробна-буржуазнымі плынямі ў навуцы, і ў першую чаргу з вялікадзяржаўным шовінізмам, як галоўнай небяспекай на даным этапе, так і мясцовымі шовінізмамі розных колераў;

7) разгарнуць навукова-дасьледчую працу на пэрыфэрыі, сыстэматычна кіруючы ёю, арганізаваць навокал Акадэміі ўсе навуковыя сілы ў БССР;

8) разгарнуць навукова-папулярызатарскую работу Акадэміі сярод шырокіх працоўных мас у прыватнасьці на прадпрыемствах.

Вось тыя важнейшыя запатрабаваньні, якія прад'яўлены Акадэміі на адпаведных сходах рабочых і навуковых працаўнікоў.

На сходах асабліва падкрэсьлівалася, каб Акадэмія ў сваёй далейшай працы зьнішчыла элемэнты бюсплянаваньня, бюсыстэмнасьці работы і адарванасьці ад соцыялістычнага будаўніцтва, якія да гэтага часу наглядаліся ў навукова-дасьледчай рабоце ў БССР. Рабочыя і навуковыя працаўнікі рашуча ставілі пытаньне аб канцэнтрацыі ўсёй навукова-дасьледчай работы навокал Акадэміі.

Будзе не бяз цікавасьці прывесць тут найбольш важныя і цікавыя вытрымкі з рэзольцыі агульных сходаў рабочых розных прадпрыемстваў. Так, рабочыя заводу „Энэргія“ пішуць: „Акадэмія Навук павінна быць такім асяродкам, які-б распрацоўваў самыя розныя пытаньні, патрэбныя для будаўніцтва соцыялізму зараз-жа. Акадэмія павінна кіраваць усёй навуковай працай у БССР. Акадэмікі не павінны адрывацца ад пролетарскай грамадзкасьці. Кожны акадэмік павінен рабіць перад рабочымі справаздачы аб сваёй дзейнасьці і аб плянах і меркаваньнях адносна сваёй працы. Кожнага акадэміка рабочая маса павінна ведаць“.

Рабочыя мэханічнага цэху заводу „Полымя рэвалюцыі“ патрабуюць, каб „зрабіць Беларускаю Акадэмію Навук сапраўдным цэнтрам пролетарскай думкі, пролетарскай навукі. Зрабіць БАН магутным вага-ром соцыялістычнага будаўніцтва“.

Табельшчыца таго-ж цэху Аляшкевіч Вера піша: „дапамагчы краіне хутчэй завяршыць пабудову соцыялізму—асноўны зьмест работы БАН. А для гэтага трэба, каб акадэмік быў масавіком, звязаны з рабочай грамадзкасьцю“.

Рабочыя вагавага цэху заводу „Ўдарнік“ патрабуюць, каб Акадэмія выдавала „такія навуковыя працы, якія патрэбны соцыялістычнаму

будаўніцтву і цалкам адпавядаюць задачам, якія высунуты пяцігадовым плянам. Таксама павінна быць звярнута ўвага на выданьне навукова-папулярнай літаратуры для шырокіх рабочых мас".

На ўсіх сходах у новыя акадэмікі быў высунуты 21 кандыдат.

Па спецыяльнасьці гэтыя кандыдаты падзяляюцца на наступныя групы:

- 1) гісторыкаў — 4
- 2) эканомістаў-аграрнікаў — 3
- 3) па агульных праблемах культуры і пэдагогікі — 2
- 4) па філэзофіі і ланінізму — 4
- 5) па хэміі — 3
- 6) па матэматыцы — 2
- 7) па праву і савецкаму будаўніцтву — 1
- 8) па літаратуразнаўству — 1
- 9) па вышэйшай нэрвовай дзейнасьці чалавека — 1

Сярод высунутых кандыдатаў — 18 членаў КП(б)Б і 3 беспартыйных.

Амаль на ўсіх сходах падыход да абгаварэньня высунутых кандыдатаў быў надзвычайна сур'ёзны. Да высунутых кандыдатаў прад'яўляліся надзвычайна вялікія запатрабаваньні як у сэнсе іх заслуг у галіне навукі, так і асабліва ў справе адданасьці дыктатуры пролетарыату і сацыялістычнаму будаўніцтву.

Тая акалічнасьць, што ў сьпісы кандыдатаў новых акадэмікаў, ня глядзячы на высокія запатрабаваньні, высунута 21 чалавек, гаворыць аб тым, наколькі мы вырасьлі ў культурных і навуковых адносінах, як параўнаўча ўжо многа мы маем з часу Кастрычнікавай рэвалюцыі нашых, адданных савецкай уладзе, вучоных.

Сваімі новымі навуковымі кадрамі мы зможам ня толькі замяніць тых лжэвучоных нацдэмаў, якія тварылі ў Акадэміі справу контррэвалюцыі, але і паставіць навуковую працу ў нас, у БССР, на патрэбную вышыню. Уліваючы ў Беларускаю Акадэмію новых, адданных савецкай уладзе і сацыялістычнаму будаўніцтву акадэмікаў, мы робім наступны рашучы крок па ператварэньні Акадэміі ў вышэйшы пролетарскі навукова-дасьледчы цэнтар БССР.

Акадэмічны Савет БАН на сваім паседжаньні 3 марта гэтага году зрабіў адпаведныя вывады з кампаніі па давыбарах акадэмікаў і з ліку 21 кандыдата, якія былі высунуты на сходах, абраў 10 новых акадэмікаў БАН. Сярод абраных па спецыяльнасьці:

- 1) гісторыкаў Беларусі — 1
- 2) гісторыкаў Захаду — 1
- 3) па праблемах культуры і пэдагогікі — 2
- 4) па ланінізму — 1
- 5) па гісторыі рэлігіі і этнаграфіі — 1
- 6) агра-хэмікаў — 1
- 7) аграрнікаў-эканомістых — 1
- 8) матэматыкаў — 1
- 9) па вышэйшай нэрвовай дзейнасьці — 1

Трэба адзначыць у заключэньне, што наша партыйна-савецкая прэса ўдзяліла вялікую ўвагу кампаніі па давыбарах новых акадэмікаў. На працягу яе было зьмешчана ў газэтах да 50 розных артыкулаў і заматак аб выбарах акадэмікаў і аб рабоце Акадэміі.

В. Шчарбакоў.

За актыўны ўдзел у вырашэнні баявых задач спажывецкай коопэрацыі.

XVI партзъезд побач з радам іншых важнейшых задач партыі ў далейшай рабоце па соцыялістычнай індустрыялізацыі СССР паставіў „ажыццяўленне намечанага падвышэння *рэальнай зароботнай платы*, палепшанне работы снабжэнчай сеткі, асабліва па лініі спажывецкай коопэрацыі (з рэзол. па спавазд. ЦК).

Студзеньскі Пленум ЦК КП(б)Б, надаючы надзвычайна вялікае значэнне рабоце спажывецкай коопэрацыі, вынес шэраг практычных прапаноў, выкананне якіх павінна карэнным чынам змяніць сыстэму работы спажывецкай коопэрацыі як у горадзе, так і ў вёсцы і палепшыць абслугоўванне і забеспячэнне спажывецкімі таварамі рабочых асноўных галін народнае гаспадаркі, а таксама і ўсіх іншых груп працоўнага насельніцтва. Але паспяховае ажыццяўленне пастаноў пленуму ў справе перабудовы працы спажывецкай коопэрацыі і наладжанне забеспячэння магчыма толькі пры ўмове непасрэднай і актыўнай дапамогі спажывецкай коопэрацыі з боку ўсёй партыі, профсаюзаў, гаспадарчых і савецкіх органаў і ўсёй савецкай грамадзкасці.

Краязнаўчыя арганізацыі, якія да гэтага часу зумім не займаліся пытаннямі даследвання працы спажывецкай коопэрацыі, павінны таксама прыняць самы актыўны ўдзел у вырашэнні практычных задач, паставленых партыяй перад спажывецкай коопэрацыяй. Вельмі важна і неабходна, каб у краязнаўчай працы ў галіне коопэрацыі прынялі актыўны ўдзел непасрэдныя працаўнікі коопэрацыі. Даследчая праца ў галіне коопэрацыі можа ўскрыць і паставіць для практычнага вырашэння шэраг новых задач і проблем. Шляхам выяўлення недахопаў, хібаў у працы пэўных коопэратываў, а таксама шляхам паказу і папулярызацыі дасягненняў лепшых коопэрацыйных устаноў—краязнаўчыя арганізацыі павінны дапамагчы партыі, профсаюзным, савецкім і гаспадарчым установам і арганізацыям у найлепшай арганізацыі працы спажывецкай коопэрацыі.

Студзеньскі Пленум ЦК КП(б)Б абавязаў Белкоопсаюз не пазней, як на працягу паўтарамесячнага тэрміну, скончыць рэарганізацыю нізавой сеткі на вёсцы на аснове аднаўлення выбарных коопэратываў („Сельпо“) на 1-2 сельсаветы, устанаўлення цеснай сувязі спажывецкай коопэрацыі з развіццём колгаснага руху і будаўніцтвам саўгасаў і забеспячэння за колгасамі кіруючай ролі ў рабоце сельскай спажывецкай коопэрацыі.

Пры правядзенні рэарганізацыі нізавой коопэрацыйнай сеткі на вёсцы краязнаўчыя арганізацыі павінны дакладна вывучыць і дапамагчы раённым установам і арганізацыям выбраць найбольш адп-

ведныя населеныя пункты сельсаветаў для адчынення ў іх „сельпо“ з тым, каб у максымальнай меры забяспечыць сувязь спажывецкай коопэрацыі з развіццём колгаснага руху і будаўніцтвам саўгасаў, прычым крэйзнаўчыя арганізацыі павінны з першых-жа дзён арганізацыі сельскіх спажывецкіх таварыстваў („сельпо“) распачаць вывучэнне забеспячэння спажывецкай коопэрацыяй сацыялістычнага сектара сельскай гаспадаркі, запатрабаванняў сацыялістычнага сектара да спажывецкай коопэрацыі.

У мэтах лепшага забеспячэння рабочых буйных саўгасаў з боку спажывецкай коопэрацыі Пленум ЦК КП(б)Б паставіў арганізаваць у такіх буйных саўгасах і прамысловых прадпрыемствах (з колькасцю рабочых звыш 250 чал.), якія знаходзяцца на вёсцы, саўгас-рабкоопэратывы, як правіла, закрытага тыпу і ў меншых саўгасах і прамысловых прадпрыемствах — закрытыя разьмеркавальнікі. Вывучэнне работы саўгасрабкоопу і закрытых разьмеркавальнікаў (у саўгасах, на фабрыках і заводах), як новай формы клясавога разьмеркавання прадуктаў, мае надзвычайна вялікае значэнне ў справе найлепшай арганізацыі гэтага разьмеркавання. Пленум адзначыў, што ў рабоце ўжо існуючых закрытых разьмеркавальнікаў „маецца рад буйных недахопаў: нявыразнасць арганізацыйных форм, наяўнасць памылак пры правядзенні прымацавання да закрытых разьмеркавальнікаў асобных груп рабочых, слабая ўкомплектаванасць закрытых разьмеркавальнікаў лепшымі працаўнікамі прылаўкаў, незабяспечанасць неабходным асортымэнтам тавараў і няроўнамернасць разьмеркавання тавараў...“. З усёй катэгорычнасцю Пленум ЦК абавязаў спажывецкую коопэрацыю, партыйныя, савецкія і профэсійнальныя арганізацыі „паставіць у цэнтры ўвагі сваёй работы неакладнае паляпшэнне пастаноўкі работы закрытых разьмеркавальнікаў і неакладнае зьнішчэнне буйных недахопаў у іх рабоце і раду памылак, якія былі дапушчаны пры самай іх рэарганізацыі. Задача крэйзнаўчых арганізацый заключаецца ў тым, каб разам з непасрэднымі працаўнікамі закрытых разьмеркавальнікаў і з рабочымі, якія абслугоўваюцца імі, выявіць як недахопы, так і ўсе дасягненні лепшых разьмеркавальнікаў з тым, каб гэтыя дасягненні можна было перанесці ў іншыя разьмеркавальнікі.

Пры найбольш буйных прадпрыемствах (ня менш 2.000 рабочых) гарадоў БССР згодна паставы Пленуму павінны быць арганізаваны закрытыя рабочыя коопэратывы, як зусім самастойныя коопэрацыйныя арганізацыі, якія будуць мець свае свёінадкормачныя пункты, малочныя фэрмы і прыгародныя гаспадаркі. Арганізацыя такіх коопэратываў з сваімі прыгароднымі гаспадаркамі зьяўляецца вялікім крокам уперад у справе паляпшэння рабочага забеспячэння, аснова на клясавых прынцыпах. Вывучэнне работы такіх закрытых рабочых коопэратываў, высьвятленне вопыту і дасягненняў лепшых з гэтых коопэратываў зьяўляецца вельмі важнай задачай у справе хутчэйшага вырашэння задач рабочага забеспячэння, пастаўленых перад спажывецкай коопэрацыяй, савецкімі і профсаюзнымі арганізацыямі і перад усёй рабочай клясай.

Прэзідыум ЦСПСБ, улічваючы вялізарнае значэнне працы закрытых сталовак і разьмеркавальнікаў і маючы на ўвазе мобілізаваць шырокія рабочыя масы навокал баявых задач спажывецкай коопэрацыі, абвясціў усебеларускі агляд-конкурс на лепшую работу закрытага разьмеркавальніка і сталоўкі (гл. „Сав. Беларусь“ № 38, 15/II, 1931 г.). Агляд-конкурс павінен будзе выявіць найлепшыя мэ-

тоды і формы работы закрытых разьмеркавальнікаў, сталовак. Бязумоўна, у памянёным аглядзе-конкурсе актыўны ўдзел павінны прыняць краязнаўчыя арганізацыі, даламагаючы ў арганізацыі дасьледчай працы завкомам, коопбюро і спецыяльным брыгадам, складзеным з саміх рабочых.

Студзеньскі Пленум ЦК КП(б)Б адзначыў „наяўнасьць раду абучаючых недахопаў і прарываў у боенскай справе, у пераапрацоўцы мяса і скарыстаньні жывёлы: зусім незадавальняючае становішча боень, бясплянавае перакідваньне жывёлы, выпадкі масавага пахварэньня і падзяжу жывёлы ў дарозе і на бойнях, адсутнасьць кармоў, няпоўнае скарыстаньне мясных адходаў“. Усё гэта дрэнна адбіваецца на забесьпячэньні рабочых мясам. Трэба дабіцца значнага паляпшэньня ў становішчы боень, у перавозцы жывёлы і забесьпячэньні яе кармамі, даглядзе за жывёлай, прызначанай да забою і г. д. У справе найхутчэйшага вырашэньня пытання забесьпячэньня рабочае клясы мяснымі і малочнымі прадуктамі вялізарнае значэньне мае разьвіцьцё і палепшаньне адкормачных опэрацый, правільная арганізацыя рыбнай гаспадаркі і максымальнае скарыстаньне ўсіх натуральных вадазбораў для павялічэньня ўлову рыбы, павялічэньня таварнага выхаду малака і малочных прадуктаў у колгасах, саўгасах і прыгарадных гаспадарках спажывецкай коопэрацыі.

Актыўнейшы ўдзел у вырашэньні гэтых пытанняў могуць і павінны прыняць усе мясцовыя краязнаўчыя арганізацыі. Трэба дакладна вывучыць пастаноўку работы на адкормачных пунктах, выяўляючы як недахопы, так і дасягненьні ў гэтай справе (арганізацыя дагляду і ўтрыманьня жывёлы, найлепшыя віды кармоў, нормы харчаваньня, тэмпературныя ўмовы і г. д.). Асноўнай задачай у вывучэньні адкормачных опэрацый — выяўленьне максымальнай эфэктыўнасьці адкорму, выяўленьне лепшых рацыяналізатарскіх мерапрыемстваў у гэтай справе, магчымасьцяй і шляхоў далейшага палепшаньня адкорму жывёлы. У такой-жа меры неабходна разгарнуць масавую дасьледчую працу па выяўленьню ўсіх нашых рыбных багацьцяў, па вывучэньню найлепшай арганізацыі і будаўніцтва рыбных гаспадарак, па выяўленьню ўсёй практыкі павялічэньня іх эфэктыўнасьці (улову рыбы).

Да вывучэньня работы спажывецкай коопэрацыі, гэтага вельмі важнага вучастку ў сыстэме соцыялістычнага будаўніцтва, трэба падыйсьці з усёй сур'ёзнасьцю і ўважлівасьцю. Раённыя і гарадзкія бюро краязнаўства, краязнаўчыя гурткі на прадпрыемствах, у саўгасах і колгасах павінны неадкладна арганізаваць вывучэньне паасобных пытанняў спажывецкай коопэрацыі, увязаўшы сваю працу з працай мясцовых партыйных, профсаюзных і савецкіх арганізацый. У дасьледчую працу ў галіне спажывецкай коопэрацыі трэба абавязкова ўцягнуць коопэрацыйных работнікаў і рабочых з прадпрыемстваў, саўгасаў і інш., якія блізка зацікаўлены работай сваіх сталовак, разьмеркавацеляў, прыгарадных фэрм, адкормачных пунктаў і г. д. Трэба арганізаваць спецыяльныя дасьледчыя брыгады для вывучэньня пэўных акрэсьленых заданьняў, узяўшы цвёрды курс на арганізацыю і замацаваньне сталых краязнаўчых гурткоў па лініі спажывецкай коопэрацыі. Вынікі вывучэньня работы спажывецкай коопэрацыі трэба шырока абгаварыць на сходах рабочых і вынесці канкрэтныя прапановы для паляпшэньня працы кожнай паасобнай коопэрацыйнай установы. Дасягненьні ў працы спажывецкай коопэрацыі і Наркамснабу трэба папулярызаваць у мясцовым і цэнтральным друку ў мэтах абмену вопытам.

Рэвалюцыя 1905 г. на Магілёўшчыне.

1. Рабочы рух.

Нацыянал-дэмократы і іхныя агенты ў шэрагах компартыі — нацыянал-опартуністыя стараліся давесці, што на Беларусі ў 1905 г. ня было ні бальшавіцкай арганізацыі, ні рабочага руху. Рэвалюцыя 1905 году яны імкнуліся асвятліць, як дробна-буржуазную рэвалюцыю, праведзеную пад кіраўніцтвам Беларускай Соцыялістычнай Грамады. Сярод нацыянал-опартуністых знаходзіліся нават такія, што лічылі, нібы да 1917 г. на Беларусі зусім ня было бальшавікоў, што яны з'явіліся з Беларускай Грамады, калі ад яе аддзялілася левая частка, увайшоўшая потым у камуністычную партыю. Імкнуліся яны сцвярджаць і тое, што Кастрычнікавая рэвалюцыя на Беларусі не пролетарская, а сялянская і зроблена яна „народнай“, „дэмакратычнай“ партыяй — Грамадой, а беларускія камуністыя, гэта тыя-ж самыя „грамадаўцы“. Мы павінны разгледзець у асноўных рысах гісторыю рэвалюцыйнага руху на Беларусі ў 1905 г., каб фактамі давесці няправільнасць гэтага нацыянал опартуністычнага погляду.

На Беларусі, як і ў Расіі, пролетарыят у 1905 г. быў рухаючай сілай рэвалюцыі, гегемонам у ёй. Ёсць шмат фактаў, якія сцвярджаюць тое, што сялянскія паўстанні і пачаліся тады, калі ў суседнім горадзе адбываліся ўжо рабочыя стачкі. Ёсць шмат і такіх фактаў, якія гавораць аб непасрэдным удзеле рабочых у сялянскіх бунтах супроць паноў і поліцыі. Так, напрыклад, рабочыя мястэчка Копысю арганізоўвалі сялян у бліжэйшых вёсках для самавольнага захопу панскай зямлі; сяляне Клімавіцкага раёну былі ўзятыя на паўстанне прыехаўшымі з Донбасу шахцёрамі, якія былі самі родам з Клімаўшчыны. Над самым пролетарыятам у той час стаў пашырацца бальшавіцкі ўплыў. Беларуская Грамада і эсэры наогул-жа не звярталі ўвагі на кіраўніцтва рабочым рухам, а быўшая на Беларусі досыць пашыранай партыя Бунд карысталася поспехам і аўторытэтам галоўным чынам сярод яўрэйскіх рамеснікаў і саматужнікаў, а не сярод рабочых. Аб гэтым сведчыць ужо той факт, што ў беларускіх соцыял-дэмакратычных арганізацыях, быўшых на Беларусі і аб'яднаных Паўночна-Заходнім Камітэтам у Вільні, з ліку 970 членаў партыі больш за палову было партыйцаў яўрэяў¹⁾. Рабочыя забастоўкі, якія ў 1905 г. адбываліся на Беларусі, — у Вільні, Менску, Гомлі, Віцебску ды іншых гарадах, — праходзілі ў пераважнай большасці пад бальшавіцкім кіраўніцтвам.

¹⁾ Ю. Майзель і М. Шапавалаў. Кароткі нарыс гісторыі КП(б)Б, ст. 23.

Да 1905 г. на Беларусі існавалі 2 партыйныя камітэты РСДРП—Паўночна-Заходні ў Вільні (стварыўся ўвесну 1904 г.) і Палескі ў Гомлі¹⁾. Палескі Камітэт РСДРП кіраваў рэволюцыйнай работай ў Гомлі, Рэчыцы, Мазыры, Быхаве, Магілёве, Воршы і Мсціслаўлі, Паўночна-Заходні—у іншых гарадах Беларусі. У 1905 г. са складу Палескай арганізацыі вылучаны былі два асобныя партыйныя камітэты: Гомельскі і Магілёўскі. Магілёўскі камітэт узяў пад сваё кіраўніцтва рэволюцыйную работу на тэрыторыі ўсяе былое Магілёўскае губэрні, за выключэннем Гомельскага павету. Гомельскі Камітэт ахапляў сваім уплывам, апрача Гомельшчыны, яшчэ Рэчыцкі, Мазырскі, Рагачэўскі і Бабруйскі павет. З тае прычыны, што Магілёўскі Камітэт увайшоў у самую бяспрынцыпную згоду з Бундам, пайшоўшы яму на розныя ўступкі, Гомельскаму Камітэту прыходзілася кіраваць рэволюцыйным рухам і на Магілёўшчыне.

Да 3-га партыйнага зьезду толькі адна Менская арганізацыя была цалкам бальшавіцкай. Ня гледзячы на тое, што яна ўваходзіла ў склад Паўночна-Заходняга Камітэту і ня мела права пасылаць ад сябе асобнага дэлегата на зьезд, яна дабілася згоды Бюро Камітэтаў Большасьці на камандыраваньне свайго прадстаўніка. На 3-ці зьезд ад Менску быў пасланы бальшавік Шклоўскі, а ад Паўночна-Заходняга Камітэту прымірэнцэ Пасталоўскі. На зьездзе стаяла пытаньне аб паводзінах Магілёўскага Камітэту ў адносінах да Бунду. Зьезд прызнаў недапушчальным такую згоду з Бундам, калі ўся работа сярод яўрэйскіх рабочых перадаецца пад кіраўніцтва Бунду, як гэта было ў Магілёве, і прыводзіў Магілёўскі дагавор з Бундам у прыклад таго, якіх дагавораў ня трэба заключаць з нацыянальнымі партыямі²⁾.

У большасьці партыйных арганізацый на Беларусі да часу 3-га партзьезду бальшавікоў і меншавікоў было прыблізна паровну. Пасьля 3-га зьезду ленінская большасць аформілася ў большасьці партарганізацый на Беларусі. Бальшавікі ўзялі верх у Палескім Камітэце і ў цэлым шэрагу падпарадкаваных яму арганізацый. Меншавікі панавалі толькі ў тых арганізацыях, дзе здаўна меў вялікі ўплыў Бунд, як, напр., у Гомельскай і Копыльскай раённых арганізацыях³⁾. З гэтага відаць, што меншавікі і бундаўцы збліжаліся паміж сабой на адзінай опартуністычнай плячформе, узаемна дапамагалі адны адным.

Беларуская Соцыялістычная Грамада складалася ў большасьці з інтэлігенцыі, вышайшай з шляхты, і найбольш заможнага сялянства. На Магілёўшчыне-ж, напр., у яе складзе зусім ня было сялянства і ўся Магілёўская арганізацыя БСГ складалася пераважна з чыноўніцтва ды інтэлігенцыі. Праўда, гэта не перашкаджала ёй у 1905 г. высоўваць досыць рэволюцыйныя запатрабаваньні аб захопе панскай зямлі. Але на рабочыя запатрабаваньні яна зьвярталася нязначную ўвагу, а дзеля таго бадай што зусім ня мела ў сваім складзе рабочых.

У 1906 г., калі сялянскі рух на Беларусі яшчэ ня спыняўся, БСГ ужо заклікала масы не да рэволюцыйнай барацьбы, а да прымірэння з клясавымі ворагамі, да адзінага нацыянальнага фронту. Нацыянальныя інтарэсы аказаліся для яе важнейшымі за клясавыя інтарэсы. Так, напр., у 1-м нумары сваёй газеты „Нашай Нівы“ БСГ пра свае задачы пісала: „Ня думайце, што мы хочам служыць толькі ці панам, ці

1) Там-сама, ст. 24.

2) С. Агурский. Очерки по истории рев. движения в Белоруссии.

3) Там-сама.

адным мужыкам. Не, ніколі. Мы будзем служыць усяму беларускаму скрыўджанаму народу." Тут нават няма і ўспаміну пра рабочых. З такой партыяй у асяроддзі пролетарыату большавіком зусім ня прыходзілася весці барацьбу,—рабочыя масы за ёю ня ішлі. Супроць БСГ большавіком прыйшлося весці агітацыю толькі сярод сялянства Заходняй часткі Беларусі, прычым варта было паказаць сялянам, што ў склад БСГ уваходзяць, часам, і памешчыкі, як сяляне хісталіся і масава адыходзілі з-пад іхняга ўплыву.

Рабочая кляса на Беларусі к 1905 г. была нязначнай часткай грамадства. Прамысловасць тут была развіта слаба. Больш-менш буйныя фабрыкі ды заводы былі ў нямногіх гарадох, як, напр., у Беластоку, Горадні ды інш. Найбольш развіта на Беларусі было рамесніцтва, аднак, рамеснікі ў большасці сваёй былі менш рэволюцыйныя, чым рабочыя, нават, дробных заводаў. Прыклады рэв. руху ў шмат якіх мястэчках Беларусі (Талачын, Дуброўна, Ляды, Копысь і г. д.) поўнасьцю сьцьвярджаюць гэты вывад.

У адказ на расстрэл рабочых 9-га студзеня па ўсёй тэрыторыі Беларусі адбыўся шэраг рабочых стачак. Часам гэтыя стачкі пратэсту ператвараліся ў паўстанні рабочых, у выніку якіх улада ў асобных мясцох пераходзіла ў рукі пролетарыату. Так было, напр., у Смаргоні Віленскай губ., у Крынках, Горадзенскай губ., адкуль у часе паўстання паўцякала ўся мясцовая ўлада. Але ў наступныя дні падведзенымі з іншых месц вайсковымі сіламі паўстаньне было задушана. Надзвычайную актыўнасьць у студзеньскія дні 1905 г. выявілі рабочыя чыгуначнікі. Так, 13 студзеня ў г. Гомлі ў чыгуначных майстэрнях, на якіх працавала больш як 1200 чал. рабочых, пачалася забастоўка. Забаставаўшыя рабочыя выставілі каля майстэрняў пікеты рабочых на варце, каб не дапушчаць да работы несвядомых рабочых і штрэйкбрэжераў. Сярод рэволюцыйных прапагандыстых, заклікаўшых рабочых да забастоўкі, былі рабочыя з гэтых майстэрняў і студэнты невядома якой партыі, з якіх тры чалавека былі заарыштаваны. Рабочыя хваляваньні на гэтым ня спыніліся. Калі супроць забастоўшчыкаў пачалася барацьба поліцыі—арышты, забойствы і г. д.—рабочыя пачалі ставіць політычныя запатрабаванні, як, напр., амністыі для політычных зьняволеных і інш. У Гомлі 16 студзеня натоўпам рабочых быў адбіты ад канвою арыштаваны рэволюцыйнэр-прапагандыст. З натоўпу па канвою было зроблена некалькі стрэлаў. У Горках адбылася бурная масавая дэманстрацыя ў той-жа самы дзень. Масы вялі сябе так пагражаюча і былі настолькі арганізаваны, што поліцыя абстраляла дэманстрацыю, ня здолеўшы разagnaць яе іначай. У выніку абстрэлу 2 чалавекі былі забіты і 1 паранены¹⁾.

Выкліканыя ў Гомель казакі, пачалі „наводзіць парадак“. Аднак, забастоўка спынілася толькі на чыгуначных майстэрнях, дзе найбольш былі разгромлены рэволюцыйныя сілы. Усе іншыя прадпрыемствы гораду баставалі далей. Рух перакідаецца ў драбнейшыя прамысловыя пункты. 20 лютага забаставалі рабочыя копыскіх кафельных заводаў у колькасці больш 260 чал.²⁾ Забаставаўшыя абышлі ўсе заводы і заклікалі рабочых падтрымаць іхную забастоўку. Рабочыя далучыліся да забастоўкі. Наладжана была дэманстрацыя па гораду, прычым поліцыя ўгаварвала рабочых разыйсціся. Рабочыя,

¹⁾ 1905 г. у Беларусі. Зборнік архіўных документаў, ст. 207-208.

²⁾ Там-сама, ст. 208-209.

яшчэ ня досыць уразумеўшыя свае політычныя мэты, адказалі: „Мы супроць урадавых злачынстваў не рабілі і рабіць ня будзем, а хочам змагацца з капіталізмам, і з гэтай прычыны не будзем брацца за работу і другім не дамо працаваць, а таксама не дазволім уласнікам заводаў вывозіць з Копысю нарыхтаваны тавар, пакуль нам не падбавяць платы“. 9-га красавіка копыскія рабочыя абвясцілі эканомічную стачку з запатрабаваннем павышэння зарплаты і ўстанаўлення 8-гадзіннага рабочага дня. Адсюль недалёка ўжо і да політычнай стачкі, бо запатрабаванні 8-гадзіннага рабочага дня мае політычнае значэнне.

Там, дзе рабочыя ішлі за Бундам, яны праводзілі эканомічныя стачкі, нават без запатрабавання 8-гадзіннага рабочага дня. Так, напр, 9 красавіка наладжана была ў Гомлі стачка прыказчыкаў, па ініцыятыве Бунду, выставіўшая шэраг эканомічных запатрабаванняў, сярод якіх цікавымі былі пункты аб устанаўленьні 12,5 гадзіннага рабочага дня ўлетку і 11,5—ўзімку і аб падвойнай плаце за работу ў яўрэйскія сьвяты—Пейсах і Сукес¹⁾. Адсталасьць гэтых бундаўскіх запатрабаванняў адразу кідаецца ў вочы, як характэрная рыса Бунду. Політычных запатрабаванняў Бунд не выстаўляў ніякіх.

Досыць актыўную ролю ў наладжваньні політычных выступленьняў і дэманстрацый адыгрывалі вучні сярэдніх школ. У Магілёве 23 студзеня вучні гімназіі, рэальнай і фэльчарскай школы разам з рабочымі арганізавалі політычную дэманстрацыю. Дэманстрацыя была расстраляна поліцыяй. Паранены 2 рэалісты і 1 рабочы. У адказ стрэламі дэманстрантаў паранены 1 гарадавы. Заарыштавана 10 асоб, западазроных у кіраўніцтве дэманстрацыяй. Поліцыяй было устаноўлена, што на кватэры жонкі нотарыуса—Ельніцкай, у якой былі два сыны гімназістыя, зьбіраюцца на сходкі вучні гімназіі, рэальнай і фэльчарскай школы і духоўнай сэмінарыі ў колькасьці 30—40 чал. Шпігамі з кішэні аднаго з удзельнікаў гэтых сходак быў выцягнуты чырвоны сыцяг з надпісам: „Прэч самаўладства“; гэта так напалохала поліцыю, што яна зрабіла вобыск на кватэры. Вобыскам нічога „істотнага не здабыта“, як саромліва даносіў аб гэтым начальству жандарскі палкоўнік Палякоў²⁾. Дэманстрацыя супроць самаўладства, наладжаная вучнямі, разам з рабочымі 21 красавіка праведзена была і ў Воршы. З шэрагаў дэманстрантаў стралялі ў поліцыю, але паранілі толькі аднаго каня пад ураднікам. Кіраўнікі дэманстрацыі, мясцовыя соцыял-дэмократы, былі выкрыты і заарыштаваны³⁾.

Царызм сваімі расправамі з рэвалюцыйнымі рабочымі толькі яшчэ больш рэвалюцыянізуе, аслабляе супроць сябе тых рабочых, якія яшчэ былі папрымірэньцку настроены ў адносінах да царызму. Так, у адказ на зьверскае прыдушэньне рабочых паўстаньняў у Лодзі і Адэсе, арганізаваліся магутныя дэманстрацыі пратэсту ня толькі ў буйных гарадох Беларусі — Менску, Віцебску, Вільні і г. д.,—але і ў невялічкіх прамысловых пунктах. 29 чэрвеня арганізавана была ўсеагульная стачка ўсяго насельніцтва ў м-ку Талочын⁴⁾. Дэманстранты, узброеныя рэвольвэрамі, кінжаламі, нагайкамі і кісьцямі хадзілі па вуліцы з чырвонымі і чорнымі сыцягамі, гаварылі анты-монархічныя прамовы. Каб запалохаць псіцыю, стралялі залпамі ў гару. І сапраўды, поліцыя была так запалохана, што ніводны поліцэйскі не

1) Там-сама, ст. 210.

2) Там-сама, ст. 209-210.

3) Там-сама, ст. 211.

4) Там-сама.

адважыўся падыйсьці да дэманстрантаў. Нават надпісаў на сьцягох ім прачытаць не ўдалося,—так здалёку глядзелі яны на дэманстрацыю, як прызнаецца ў сваім данясеньні жандарскі ротмістар¹⁾.

5-га ліпня забастоўка протэсту супроць расстрэлаў у Лодзі і Адэсе пачалася ў Воршы, 4-га ліпня—у Горках. Значны лік удзельнікаў дэманстрацый у гэтых гарадох складаўся з вучняў. Дэманстранты адстрэльваліся ад поліцыі, але былі разагнаны атрадам драгунаў. 9-га ліпня вялізарная дэманстрацыя адбылася ў Гомлі. Заслухаўшы рэволюцыйную антымонархічную прамову—дэманстранты паднялі прамоўцу на руках над натоўпамі і з чырвонымі сьцягамі пайшлі па гораду, раскідаючы па дарозе проклямацыі. Памочнік прыстава, які пачаў пагражаць дэманстрантам, быў забіты²⁾. 11 ліпня адбылася забастоўка, на гэты раз ужо політычная, у Копысі. Рабочыя ў Копысі прымусілі зачыніць усе крамы і, у першую чаргу, продаж гарэлкі, і спынілі рух парому праз Дняпро, каб не дапусьціць пераправы войск у Копысь. Група рабочых прайшла ў гэты дзень па полі, пераконваючы сялян у тым, што канечна трэба адсьвяткаваць гэты дзень, як і кожны іншы хрысьціянскі святачны дзень. Сяляне ў большасьці пакінулі работу. Потым была наладжана дэманстрацыя, у якой адных рабочых удзельнічала больш, як 700 чал. Дэманстранты былі ўзброены і далі некалькі залпаў у паветра (поліцыі ня было нідзе, іначэй гэтыя залпы дасталіся-б на яе долю). На другі дзень—12 ліпня, у Копысь прыслалі з Магілева роту салдат і пакінулі там для барацьбы з рэволюцыйным рухам, пасля чаго рабочыя прымушаны былі распачаць работу на заводах³⁾. У рабочых мястэчках Дуброўне і Лядах таксама праведзены масавыя дэманстрацыі 3-га і 10-га ліпня. Частка дэманстрантаў была ўзброена і страляла ў паасобных поліцэйскіх, не пасьпеўшых схвацацца ад рабочай помсты. У Горках рэволюцыйна настроеныя рабочыя і вучні трымалі, фактычна, у аблозе (асадзе) поліцыю і чыноўніцтва, не даючы ім магчымасьці паказвацца на вуліцах, а па начох страляючы пад іх вокнамі з рэвольвераў. Поліцэйскія дакумэнты сьведчаць аб вялікім уплыве гарадзкіх рэволюцыйнаў на наўкольнае сялянства, пачаўшае паддавацца гэтаму ўплыву. У мястэчку Лядах нават і поліцыя павінна была прызнаць значную рэволюцыйнасьць мясцовых сялян. 9-га ліпня адбылася дэманстрацыя ў Быхаве і Шклове, прычым у Быхаве дэманстрацыя была зараз-жа разагнана, а ў Шклове рабочыя хваляваньні цягнуліся да 16-га ліпня. У гэты апошні дзень дэманстрацыя была наладжана масавая і дружная. Былі зняты з работы рабочыя ўсіх прадпрыемстваў, да дэманстрацыі далучылася значная частка сялян. Дэманстранты неслі чырвоныя і хаўтурныя сьцягі. Некалькімі стрэламі з натоўпу поліцыя была разагнана. У той-жа дзень з Магілева была накіравана ў Шклоў рота салдат, з дапамогай якой поліцыя ўзялася „наводзіць парадак“. Было арыштавана 9 чал. кіраўнікоў з мясцовай соцыял-дэмакратычнай арганізацыі. Каб ня было хваляваньняў і надалей роту—салдат пакінулі на нейкі час у Шклове⁴⁾.

Наогул у 1905 г. поліцэйскія органы ўлады толькі тады лічылі сябе ў бяспецы, калі ім удавалася выпрасіць у начальства прысылкі войска. Але прыслаць салдат ва ўсе гарады і мястэчкі ня было магчымасьці, прыходзілася здымаць салдат з аднаго месца і перакідаць іх у другое, а тым часам у ранейшым месцы зноў аднаўляўся рэволю-

¹⁾ Там-сама.

²⁾ Там-сама, ст. 212, 214.

³⁾ Там-сама, ст. 215-216.

⁴⁾ Там-сама, ст. 216-217.

цыйны рух. Так, напр. паўстаньне ў Талочыне скончылася тады, калі туды прысланы быў атрад драгунаў, які пасвойму расправіўся з працоўнымі і застаўся там на нейкі час. Але ў хуткім часе паўсталі сяляне ў маёнтку аднаго з буйнейшых паноў—Любамірскага. Для прыдушэньня паўстаньня ў маёнтку такой важнай асобы патрабавалі самых надзейных войск. Туды і былі накіраваны драгуны з Талочына. Тут цікава адзначыць, як характарызуе жандарскае данясеньне вынікі дзейнасьці драгунаў: „Пры выяўленьні полуэскадрона драгун, под влиянием исправника, экономия и крестьяне пришли к миролюбному соглашению“¹⁾. Добрае „миролюбнае соглашэньне“! Яны бізунамі навялі парадак у маёнтку вільможнага пана. Затое ў Талочыне зараз-жа пасля выхаду з мястэчка драгун, пачаліся ізноў рабочыя непарадкі і цягнуліся да таго часу, пакуль туды ня прыслалі роту салдат і не пакінулі яе там надалей. Такія факты лепш за ўсё сьведчаць аб правільнасьці ленинскай тактыкі ў рэвалюцыі, якая заключаецца ў канечнай патрэбе злучэньня ў рэвалюцыі рабочых паўстаньняў у гарадох з сялянскай вайной супроць паноў на вёсцы. Калі-б у 1905 г. ўдалося злучыць „у адно рэчышча тры струмяні“, як казаў Ленін:—паўстаньні рабочых, сялян і салдат, у царызма не хапіла-б сіл на прыдушэньне паўстаньня“.

Важна адзначыць яшчэ адзін факт рэвалюцыйнага руху ў Магілёве, які характарызуе клясавую сьвядомасьць рабочых. 28-га ліпня памёр ад збойства поліцыі мясцовы соцыял-дэмакрат Эйтынггоф. Рабочыя, да якіх далучылася і шмат вучняў, арганізавалі ўрачыстае пахаваньне яго. Некалькі тысяч чалавек ішлі за труной. Каб не дапусьціць дэманстрацыі пратэсту, якая рыхтавалася рабочымі, былі выкліканы 2 роты Каднікаўскага палка мясцовага гарнізону, якія сталі разганяць ўдзельнікаў хаўтурных провадаў прыкладамі. Аднак, шмат-тысячны натоўп не разыходзіўся. Тады, далі некалькі стрэлаў па натоўпу. Бяззбройныя пачалі разьбегатца, узброеная дружина дала некалькі (да 60) адказных стрэлаў. Згодна з поліцэйскімі данымі, было паранена 6 рэвалюцыйнараў і 1 салдат, хоць сам поліцэйскі дакумэнт зазначае, што было паранена і „шмат іншых, але гэта захоўваюць“²⁾. Трэба сказаць, што ўдзел у пахаваньні быў добрай зачэпкай для выступленьня, а самае выступленьне было падрыхтавана яшчэ 23 ліпня шматтысячным (нават паводле прызнаньня поліцыі) сходам у гарадзкім садзе.

Паміж студзенем і кастрычнікам рабочыя хваляваньні не абмінулі ніводнага гораду, мястэчка. У буйных гарадох, як, напр., Гомлі, паводле заявы жандармэры: „вулічныя дэманстрацыі дасягнулі зусім нясьцерпных разьмераў“³⁾. Ва ўсіх мястэчках і маленькіх прамысловых пунктах таксама адбываліся стачкі і дэманстрацыі, тым больш, што ў дробных гарадох ды паселішчах было мала поліцыі. У некаторых мясцох наладжваліся політычныя дэманстрацыі, у іншых толькі эканомічныя стачкі, якія, аднак, былі толькі падрыхтоўчай ступеннай да політычнай барацьбы. Так, напр., у ліпні адбыліся 2 буйныя эканомічныя стачкі—11 ліпня на цэвіковым заводзе ў маёнтку Барань, 30—у Высочанах на ільнопрадзільнай фабрыцы. Абедзьве стачкі праходзілі пад кіраўніцтвам Аршанскай арганізацыі Палескага Камітэту РСДРП, якая ў большасьці складалася з бальшавікоў. Хоць гэтыя стачкі, якія скончыліся эканомічнай перамогай рабочых, спыніліся,

¹⁾ Там-сама, ст. 220.

²⁾ Там-сама, ст. 221-222.

³⁾ Там-сама, 224.

але не надоўга. Пасля кастрычнікавых дзён гэтыя заводы ўцягваюцца і ў політычную барацьбу; Бараньскі завод паказаў сябе вытрыманым барацьбітом у стачцы з 12 да 17 кастрычніка і прыняў актыўны ўдзел у антыўрадавай дэманстрацыі 20 кастрычніка.

Кастрычнікавыя дні 1905 г. навучылі рэволюцыйнай барацьбе, уцягнулі ў яе і тыя рэшткі рабочых мас, у якіх яшчэ дагэтуль былі ілюзіі констытуцыйных магчымасцяў. Але на Беларусі рабочыя масы хутка „вылечыліся“ ад сваёй „ілюзійнай хваробы“—ад веры ў царскую справядлівасць і ласку. У самы дзень выдання маніфэсту 17 кастрычніка па загаду губэрнатару Менску Курлова салдаты стралялі ў вялізарны натоўп людзей, які сабраўся к вакзалу на мітынг. Было забіта 50 чал., 300 чал. паранена. Пацьвердзіліся словы бальшавіцкіх прамоўцаў на мітынг (Каменева, Сьмірнова і інш.), што пакуль самаўладства ня скінута, ня можа быць і гутаркі пра свабоду. І з гэтага часу бальшавіцкія арганізацыі набываюць самы вялікі аўторытэт у рабочых масах. Рабочыя адважна ідуць у бой з царызмам і ўжываюць тут усе тыя мэты барацьбы, якія ім раілі бальшавікі.

Ажыццяўляючы пастановы бальшавіцкага III-га партыйнага зьезду, партыйныя соц.-дэм. арганізацыі Беларусі ў пэрыод ад кастрычніка да сьнежня 1905 г. сталі на чале буйных прамысловых, чыгуначных і паштова-тэлефонных стачак. Раённыя арганізацыі РСДРП, як мы бачылі, складаліся ў-большасьці з бальшавікоў, а дзеля таго імкнуліся гэтыя стачкі арганізаваць у адзіную ўсеагульную стачку, каб потым абярнуць яе ва ўзброеную дэманстрацыю і ўзброенае паўстаньне. Найбольшую ролю ў рэволюцыйных падзеях гэтага пэрыяду адыгралі Магілёўскі і Гомельскі акруговыя Камітэты партыі і Аршанская раённая арганізацыя. Быхаўская арганізацыя 12 кастрычніка паспрабавала наладзіць дэманстрацыю пад соцыял-дэмакратычнымі лёзунгамі, але з прычыны надзвычай нязначнай колькасьці рабочых у гэтым горадзе, дэманстрацыя ня ўдалася — праз гадзіну была разганана.

Разам з другімі расійскімі чыгункамі з самага пачатку кастрычнікавай стачкі забаставала ўся Лібава-Роменская чыгунка. Асабліва дружна ўступілі ў стачку чыгуначнікі Гомлю і Жлобіна. Станцыя Ворша далучылася да стачкі; але не з такой энэргіяй і аднадушнасьцю. У Воршы 11-га кастрычніка па сьвістку рабочыя дэпо кінулі работу і зьнялі з яе ўсіх іншых рабочых і тэлеграфістых. Ад прыйшоўшых паштовых цягнікоў былі адчэплены паравозы і выпушчана пара. Стачка пачалася. Сярод масы стачачнікаў хутка зьявілася рэволюцыйнэрка Сычова, працятаўшая ім проклямацыю неўстаноўленага зьместу. На яе лёзунг: „Прэч самаўладства“ стачачнікі аднадушна (нават па заўвазе поліцэйскага даносу) крычалі „ўра“¹⁾. Атрады жандараў і канвойных салдат прабіліся ў натоўп заарыштаваць прамоўцу. Стачачнікі паспрабавалі адбіваць яе, але пасля пагроз узброенага канвою разышліся. Арыштаваную павялі ў турму, а тым часам некалькі рабочых паехалі ў горад, дзе сабралі значны натоўп з мэтай адбіць Сычову ад канвою. Падасьпеўшай на дапамогу канвойным вайскавай часьці ўдалося прымусіць натоўп разыйсьціся, і арыштаваная была пасаджана ў турму. Увечары таго самага дня рабочыя сабраліся на сходку ў прысутнасьці спраўніка і згадзіліся там скончыць стачку, калі яна наогул будзе скончана на гэтай чыгунцы (Маскоўска-Брэсцкай). Уночы-ж прыехала з Магілёва 2 роты Карнікаў-

¹⁾ Там-сама, № 227.

скага палка, а назаўтра яшчэ дзье роты, яны размясьціліся на станцыі і ў горадзе і спынілі ўсякі рух. Стачка, аднак, цягнулася да туль, пакуль баставала ўся чыгунка.

Пасьля выданьня маніфэсту рабочыя масы Беларусі вышлі на вуліцу з чырвонымі сьцягамі і з рэвалюцыйнымі сьпевамі ды лёзунгамі „прэч самаўладства“ і наладзілі дэманстрацыю спачуваньня політычным зьняволеным. Але ўлада вельмі спалохалася нават і такога нявіннага дакумэнту, як маніфэст. У радзе месц губарнатары не давалі дазволу на мітынгі, якія зьбіраліся чыноўніцтвам.

У Воршы маніфэст быў утоены ад насельніцтва (як і ў шмат якіх іншых гарадох, напр., у Менску). Толькі 18 кастрычніка ўвечары аршанцы даведаліся аб гэтым і наладзілі рэвалюцыйную дэманстрацыю. Рота салдат, якая знаходзілася ў Воршы, не разганяла дэманстрацыі толькі дзеля таго, што было мала сіл. Назаўтра дэманстрацыя аднавілася і з рэвалюцыйнымі сьпевамі і лёзунгамі накіравалася да турмы патрабаваць вызваленьня політычных зьняволеных. Дэманстранты дабіліся ад прокурора вызваленьня 2-х зьняволеных з турмы і 7 чал. з поліцэйскае ўправы. Апісваючы гэта ў дакладзе начальству, Аршанскі жандарскі ротмістар скардзіцца і на камандзіра роты, які адмовіўся страляць у насельніцтва, пакуль натоўп ня выявіць гвалту над асобамі. А дэманстранты як раз былі вельмі спакойна настроены і ніякіх гвалтаў не рабілі. Жандары паспрабавалі-б і тут спровокаваць сутычку з масамі, але не спадзяваліся на сваіх салдат і прасілі прыслаць больш войска. Як мы ўжо зазначалі, на дэманстрацыю ў Воршы зьявіліся ў поўным складзе рабочыя з Бараньскага заводу, які знаходзіцца за горадам на досыць значнай адлегласьці.

З 21-га кастрычніка пачынаюцца пагромы. Паліцыя адкрыта рыхтавала пагромы на патрыотычных сходах усякіх бясцкіх і крымінальных элемэнтаў. У Воршы і Магілёве паліцыя офіцыйнымі загадамі старэстам прыгародных вёсак выклікала сялян з хоць-якой зброяй у горад на пагром. Так, у Магілёў 22-га кастрычніка адначасна прыехала цэлым „чорным абозам“ падвод з 200 сялян з віламі і сякерамі. На запытаньне мясцовага соцыял-дэмократа сяляне адказалі, што ня ведаюць куды едуць; загадалі ім узяць з сабой вілы і тапары— і паабяцалі даць узнагароду прамысловымі таварамі. Але сама паліцыя і гарадзкія чорнасоценцы яшчэ былі не падрыхтаваны да пагрому. Прышлося сялян (якія ўсе спыніліся каля поліцэйскай управы) адпусьціць дамоў і яны, лаючы паліцыю, разьехаліся.

У Воршы яшчэ 19-га кастрычніка ўзброены паліцыяй чорнасоценцы гарадзкіх акраін і бліжэйшай вёскі, 19 і 20 узброеныя пагромшчыкі, бясконца страляючы, ходзяць па гораду, настрайваючы супроць „яўрэяў і дэмократаў“ гарадзкое мяшчанства і прыезжых сялян. 21-га пачаўся пагром. Дзье сям'і яўрэяў (8 чалавек) было забіта, калі разьнесліся чуткі, што рэвалюцыянерамі наладжана засада з бомбамі, пагромны натоўп разышоўся¹⁾.

Баючыся адпору ўзброенай рабочай абароны, чорнасоценцы Воршы надумаліся вывесць абарону з гораду. Арганізавалі пагромную дэманстрацыю ў Копысі і пашырылі чуткі аб гэтым у самой Воршы. Абарона на падводах у значным ліку выехала ў Копысь. А тым часам прыехаўшы ў Воршу віцэ-губернатар наладзіў патрыотычную маніфэстацыю, якая, паводле яго інструкцыі, скончылася пагромам¹⁾. Аршанскі жандарскі палкоўнік даносіў— у горадзе ўсё спа-

¹⁾ Там-сама, ст. 233.

койна, быў пагром, параненыя ёсьць, забітых няма. Паліцыя зрабіла сваю справу.

Гэтым царызм перайшоў у наступленьне і зноў загнаў у падполье рэволюцыйных рух рабочых. Але навучаныя горкай практыкай рабочыя перасталі спадзявацца на царскую ласку і справядлівасьць і прызналі адзіным сваім кіраўніком бальшавіцкую партыю, якая вяла іх да бязлітаснай канчатковай барацьбы з царска-дваранскім ладам, а разам і з капіталізмам. Былі яшчэ выпадкі героічных боек пролетарыяту з сіламі царызму. Так, напрыклад, у Мазыры ўлада была захоплена ў рукі аб'яднанага Рэволюцыйнага Камітэту і ўтварылася вядомая ў гісторыю рэв. руху на Беларусі „Мазырская Рэспубліка“. Сілы пролетарыяту былі настолькі арганізаваны, што і пасля аднаўленьня ранейшага парадку ў Мазыры, улада не адважылася расправіцца з кіраўнікамі паўстаньня і толькі пасля прыдушэньня сьнежаньскага паўстаньня, калі рэволюцыйны рух пайшоў на зьмяншэньне, яны былі засуджаны.

Пад кіраўніцтвам сваёй партыі пролетарыят выкарыстаў практыку 1905 году і ў 1917 годзе рашуча і назаўсёды зьнішчыў стары лад і эксплёататарскія парадкі. „Генэральная рэпэтыцыя“ 1905 году саслужыла добрую службу для пераможнага Кастрычніка. Дзякуючы гэтай „генэральнай рэпэтыцыі“, пролетарыят ішоў цвёрдай ступой і найбольш простым шляхам ад перамогі да перамогі—і цяпер таксама пераможна будзе соцыялізм у нашай пролетарскай соцыялістычнай бацькаўшчыне.

Музей—магутны агітатар і прапагандысты соцыялістычнага будаўніцтва.

Людзі мысляць не абстрактна, а жывымі, строга акрэсленымі вобразамі. Гэта мысленне жывымі вобразамі ніколі не зьяўлялася ніжэйшай формай мыслення, наадварот, такая іменная форма мыслення адпавядае практычным задачам будаўніцтва. Чалавек жыве і змагаецца за сваё існаванне не ў беспаветраных прасторах, а ў пэўным канкрэтным абкружэнні, канкрэтна сустракаючы, перашкоды акружаючага, ён павінен іх перамагаць і тварыць патрэбнае, неабходнае для існавання чалавечай грамады. Іменна з гэтага і вынікае тая вобразнасць і канкрэтнасць мыслення, якая ўласцівая чалавецтву і асобнаму індывіду чалавечай грамады. Тэхнік, інжынер, агроном, статыстык, плянавік, педагог ніколі ня мысляць адцягнана, а канкрэтна, як таго патрабуе канкрэтны строга ачэрчаны аб'ект іх работы. Інакш кожны з іх уяўляў-бы з сябе не здоровага будаўніка, а пустога лятученьніка, Манілава, які будзе паветраныя замкі, замест патрэбнага чалавецтву падпарадкавання прыроды, замест неабходнага развіцця вытворчых сіл.

У гэтым аспэkte ў практычным будаўніцтве, у практычным змаганні чалавека з прыродай, а асабліва ў практычным будаўніцтве новых форм жыцця, новых нябачаных да гэтага соцыялістычных форм гаспадаркі, набывае асабліва важнае значэнне музей, як цэнтр нагляднага азнаямлення шырокіх мас будаўнікоў з формамі, прыёмам і тэхнікай будаўніцтва ва ўсіх галінах жыцця. Музей павінен быць магутным фактарам будаўніцтва. Музей павінен зьявіцца найлепшым агітатарам і прапагандыстам будаўніцтва. Гэту вельмі простую і відавочную для ўсіх ісціну мы падкрэсліваем іменна зараз, калі мы на шостае частцы зямной кулі будзем соцыялістычны лад.

Будаўніцтва соцыялізму патрабуе сіл, патрабуе актыўнага ўдзелу самых шырокіх пролетарскіх і працоўных мас гораду і вёскі. Кожны пролетар, кожны колгаснік, батрак, бядняк, серадняк, саматужнік і рамеснік з малых гадоў павінен стаць актыўным будаўніком соцыялістычнага будаўніцтва. Такім ён зможа быць толькі тады, калі на кожным кроку сваёй практычнай працы ён будзе сустракацца, будзе бачыць належныя ўзоры гэтага будаўніцтва. Паказчыкам, а значыць і зьбіральнікам для шырокага азнаямлення мас, для шырокага распаўсюджвання належных узораў соцыялістычнага будаўніцтва і павінны зьявіцца музеі, якія арганізуюцца ва ўсіх галінах будаўніцтва народнай гаспадаркі.

Асноўным недахопам усіх існаваўшых раней музеяў быў іх акадэмізм, які заключаецца ў іх універсальнасці, усеабхvatнасці і ў асноўным прызначэнні іх быць захоўнікамі рэдкасцяў, часам дзівотаў, нявідаліц, замест таго, каб быць агітатарамі і пропагандыстымі будаўніцтва. Зусім зразумелаю зьяўляецца і тая акалічнасць, што наведвальнікам старых музеяў, музеяў дарэволюцыйнага часу быў выпадковы контынгент, людзей, аматараў рэдкасцяў, нявідальшчыны, паклоннікаў старасветчыны. Зразумела для нас пагэтаму і тое, што самы контынгент наведвальнікаў дарэволюцыйных музеяў быў нязначны па сваёй колькасці.

Кастрычніцкая рэволюцыя, палажыўшая пачатак будаўніцтва соцыялізму, адчыніла музеі для шырокіх пролетарскіх і працоўных мас гораду і вёскі. Музеі сталі наведвацца іменна гэтымі шырачэйшымі масамі будаўнікоў соцыялізму. Само сабою зразумела, што ранейшыя ўстаноўкі музеяў быць захоўнікамі толькі рэдкасцяў не маглі задаволіць запатрабаванняў шырокіх мас будаўнікоў соцыялізму. Апошнія патрабуюць ад музеяў, каб яны сталі актыўнымі агітатарамі і пропагандыстымі новых форм будаўніцтва. Музей з гэтага пункту гледжання павінен стаць з'вязном соцыялістычнага будаўніцтва. Гэта запатрабаванне ў асноўным выклікала неабходнасць рэарганізацыі працы — фактычна соцыялістычнай рэканструкцыі музейнай справы ў нас у СССР. З універсальных, рэдкіх тэрыторыяльна і мала даступных шырокім масамустаноў, яны павінны стаць у нашых умовах практычнымі ўстановамі для збірання і захоўвання, у мэтах сапраўднага пашырэння і распаўсюджвання ўзораў соцыялістычнага будаўніцтва ў самых рознастайных галінах народнай гаспадаркі. Вось чаму побач з старымі музеямі, праца якіх у аснове сваёй павінна быць рэканструювана, выходзячы з вызначаных вышэй устаноў, — наша краіна павінна пакрыцца і пакрываецца агромнай разгаліненай сеткай новых спецыяльных музеяў, адпаведна відам і формам соцыялістычнага будаўніцтва. Буйная фабрыка, завод, аб'яднанне дробных саматужных і рамесніцкіх прадпрыемстваў, буйны колгас, саўгас, МТС, грамадзкія, бытавыя арганізацыі і ў тым ліку асабліва краязнаўчыя арганізацыі, павінны абрасці музеямі для збірання, захавання, пашырэння і распаўсюджвання ўзораў соцыялістычных форм і метадаў працы, форм і метадаў соцыялістычнага будаўніцтва.

Зараз коратка застановімся на відах музеяў, іх арганізацыі і найлепшых формах пастаноўкі іх працы. Усім вядома, як шырока разгарнуліся ў нас антырэлігійныя музеі. Але мала вядома аб тых канкрэтных выніках якія атрымаліся ад гэтых музеяў у справе пастаноўкі антырэлігійнай пропаганды. Пакуль вядома толькі адно, што гэтыя вынікі вельмі нязначныя. Віной гэтаму — няўменне належна арганізаваць працу антырэлігійных музеяў. Праца-ж іх да апошняга часу была арганізавана так, што яна ня толькі ня служыла справе антырэлігійнай пропаганды, а наадварот, была часам непасрэдным дапаможнікам рэлігіі. Простым збіраннем і захаваннем рэлігійных рэчаў у адпаведным афармленні, яны (гэтыя, з дазволу сказаць, антырэлігійныя музеі) служылі мэтам рэлігіі. Усім, напрыклад, вядома, што царкоўныя аддзелы музеяў у БССР у руках беларускіх контр-рэволюцыянераў нацыянал-дэмократаў служылі непасрэдным мэтам захаваць ад рэволюцыйнага знішчэння „святых рэчы“, каб, дабіўшыся ў выніку сваёй барацьбы з савецкай сістэмай „аўтакефальнай беларускай царквы“, абярнуць гэтыя рэчы на непасрэдную службу царквы, для

далейшага адурманьвання шырокіх пролетарскіх і працоўных мас гораду і вёскі. Выходзячы з гэтай асноўнай устаноўкі, нацэмы з замілаваньнем зьбіралі і захоўвалі царкоўшчыну ў музеях. Царкоўныя аддзелы ў беларускіх музеях фактычна афармляліся так, каб выклікаць „благоговение“ гледача. У гэтых аддзелах захоўваліся мошчы, іконы, царкоўнае начынне, рызы, і захоўваліся бяз жаднай расшыфраванай клясавай сутнасьці гэтых рэчаў. Затушоўвалася і хавалася ад шырокіх мас і клясавая сутнасьць самой рэлігіі. Паказаць клясавую сутнасьць рэлігіі, царквы, клясавы твар сьвятых усіх рэлігій, пачынаючы ад паганства і канчаючы сэктанцтвам, чаго як раз і не рабілі беларускія контр-рэволюцыянеры нацэмы, — асноўная задача антырэлігійных музеяў і царкоўных аддзелаў агульных музеяў у БССР. Мала паказаць у музеі проста ікону, мала паказаць проста мошчы, а трэба разам з паказам гэтых рэчаў на вітрынах, зробленых для таго спэцыяльна, паказаць клясавую сутнасьць ікон, сьвятых, машчэй і інш. Паказваючы іконы розных сьвятых, архірэяў і манахаў тут-жа патрэбна паказаць, як падобныя духоўныя „айцы“ сучаснасьці—папа рымскі, эпіскап кентэрбэрыскі, эпіскап дэргэймскі і іншы эпіскапскі сойм—арганізуюць непасрэды ваенны—ня з крывам, а з зброяй—паход супроць соцыялістычнай краіны, супроць СССР. Паказваючы мошчы, трэба тут-жа на вітрыне навочна паказаць гледачу, як непасрэдна служылі гэтыя мошчы мэтам абагачэньня асобных князёў царквы, як пры дапамозе машчэй гэтыя паразыты выціскалі пот і кроў з працоўных, выціскалі з іх апошнюю капейку. Паказваючы іконы, дзе папамі розных рэлігій благаслаўляецца войска на войну тут-жа на вітрыне неабходна навочна паказаць малюнак няшчасных ахвяр вайны, паказаць наглядна даныя аб калеках фізычных і моральных у выніку вайны, у дыяграмах паказаць, як апошняя імперыялістычная вайна адбілася на жыцці сусьветнага пролетарыяту; паказаць, на каго фактычна і сапраўды ляглі ўсе цяжкія сусьветнай вайны. Асноўнае—гэта паказаць яскрава клясавую сутнасьць рэлігіі, і тады антырэлігійныя музеі зрабляцца сапраўды цэнтрамі, якія даюць канкрэтныя формы і мэты антырэлігійнай прапаганды. Толькі так, толькі пад гэтым кутом погляду краязнаўчыя арганізацыі павінны заняцца правэркай работы музеяў і дапамагчы перабудаваць работу апошніх.

Асабліва важнае значэньне набывае на даным этапе нашага соцыялістычнага будаўніцтва вытворчы музей і аддзелы вытворчасці ў агульных музеях. Гэтымі музеямі павінна пакрыцца наша краіна, імі павінны абрасьці нашы прамысловыя прадпрыемствы, колгасы, саўгасы, МТС. Гэтыя віды музеяў павінны вырасьці з вытворчых куткоў—якія арганізуюцца краязнаўчымі гурткамі і ячэйкамі на прадпрыемствах. Вытворчыя-ж аддзелы агульных музеяў павінны праз арганізацыю самых разнастайных вітрын стаць магутнымі агітатарамі і пропагандыстамі новых соцыялістычных форм жыцця. Паказваючы ў экспанатах, у дыяграмах, у належна аформленых лічбах вынікі соцпаборніцтва, ударніцтва, пашыраючы найлепшыя формы якімі соцпаборніцтва, ударніцтва ў пэўных выпадках дала найдадатныя вынікі,—гэтыя вытворчыя аддзелы музеяў павінны даць і формы і спосабы пашырэння гэтых вынікаў на іншыя прадпрыемствы, на іншыя галіны народнай гаспадаркі. У вытворчых музеях усе моманты вытворчага працэсу павінны знайсці сваё навочнае выяўленьне, усе хібы і дадатныя бакі вытворчага тэхналагічнага працэсу павінны адлюстраваліся на вітрынах вытворчых музеяў. Паказваючы лепшыя экспанаты вытворчасці, музей павінен знайсці належныя формы распаўсюджвання,

пашырэння спосабу выпрацоўкі лепшых produkтаў вытворчасці. Паказваючы экспанаты бракоўныя, дрэнныя, музеі павінны абавязкова ўказаць, як у далейшым унікнуць хібаў у вытворчасці. Даючы дадатныя вынікі соцыялістычных форм працы на прадпрыемстве, музей павінен наглядна паказаць гледачу, як прадпрыемства дабілася гэтых вынікаў. Даючы адмоўныя вынікі, музей павінен знайсці формы, каб наглядна паказаць на сваіх вітрынах прычыны гэтых адмоўных вынікаў. Толькі пры такіх умовах вытворчыя музеі і вытворчыя аддзелы агульных музеяў змогуць стаць сапраўднымі агітатарамі і дзейнымі прапагандыстымі соцыялістычнага будаўніцтва.

Выходзячы з вышэйсказанага асабліва важнае значэнне набытае пытаньне аб рабоце краязнаўчых гурткоў і ячэек, якія арганізуюцца пры ўсякага роду прадпрыемствах. Арганізацыйна пры вытворчых аддзелах музеяў гурткі спэцыяльна не арганізуюцца, але, па мойму, неабходна практыкаваць прымацаваньні гурткоў краязнаўства, якія існуюць па-за прадпрыемствамі, да вытворчых аддзелаў музеяў. Работа гэтых гурткоў у асноўным і павінна быць накіравана на тое, каб дабіцца поўнага ажыццяўленьня вытворчых задач, якія стаяць перад вытворчымі музеямі. Перабудова ў паказаным выглядзе работы вытворчых аддзелаў музеяў не пад сілу аднаму офіцыйнаму служачаму персоналу музеяў. Ужо наперад трэба сказаць, што тыя музеі, якія ня змогуць мобілізаваць краязнаўчай грамадзкасьці, якія адарвуцца ад работы краязнаўчых арганізацый, якія не мобілізуюць вакол музеяў краязнаўчых гурткоў,—ня змогуць пановаму, як таго настойліва вымагае жыццё, перабудаваць працу сваіх музеяў і апашнія па-ранейшаму застануцца ўнівэрсальнымі, пасыўнымі захоўнікамі рэдкасьцяў мінуўшчыны, старасьветчыны, бескарыснай для сучаснага соцыялістычнага будаўніцтва.

У сувязі з сказаным, паўстае пытаньне аб тым, як-жа быць музеям у адносінах мінуўшчыны, старасьветчыны. Ці ня выкінуць з музеяў помнікі мінулага. Так, зразумела, пытаньне ня ставіцца. Музеі і ўдалейшым павінны будучь зьбіраць і захоўваць помнікі мінулай гісторыі чалавецтва і яго матар'яльнай культуры, але гэта будзе рабіцца з пункту гледжаньня зусім новай устаноўкі. Мінулае не дзеля мінулага, старасьветчына не дзеля старасьветчыны, а мінулае і старасьвецкае чалавечкай культуры для таго, каб у гэтым мінулым знайсці сілы, абгрунтаваньне для будаўніцтва новага соцыялістычнага грамадства. Так і толькі так павінна ставіцца гэтае пытаньне.

Школьны музей павінен быць пры кожнай школе ўсіх ступеняў. Яго грунт—розныя гурткі, якія арганізуюцца пры школах. Вытворчы куток павінен адбіць сабою жыццё і працу тых вытворчых прадпрыемстваў, з якімі непасрэдна зьвязана даная школа. Усе вытворчыя процэсы гэтых прадпрыемстваў, дадатныя і адмоўныя бакі гэтых процэсаў павінны знайсці адлюстраваньне ў вытворчых кутках школы, у школьных музеях, з дасканалым растлумачэньнем і наглядным паказам прычын дадатных ці адмоўных вынікаў. У гэтых школьных музеях павінны быць шырока пастаўлены масавыя досьледы вучнёўскай моладзі па розных практычных пытаньнях вытворчасці—пастаўка досьледаў новых тэхнолёгічных процэсах у прамысловых прадпрыемствах, усебаковы аналіз глебы колгасу, саўгасу, спробы тарфаваньня, вапнаваньня глебы і г. д. і г. д. У гэтых-жа музеях павінна быць пастаўлена пытаньне вынаходніцтва. Пытаньнем вынаходніцтва павінны быць зацікаўлены ўсе краязнаўчыя гурткі на прадпрыемствах, у школах і інш.

У куткох рэволюцыйнага руху і гісторыі камуністычнай партыі ў школьных музэях і асабліва ў агульных музэях у вялікім маштабе павінна быць пастаўлена пытаньне зьбіраньня даных аб рэволюцыйным руху ў данай мясцовасьці. Павінны быць сабраны дакумэнты, пісьмовыя і вусныя даныя аб падзеях у гэтай галіне, фотографіі рэволюцыйных дзеячоў, павінны быць сабраны дакумэнты поліцэйскіх органаў аб барацьбе з рэволюцыйным рухам, фотографіі крывавых катаў, вусныя паданьні і расказы аб іх агідным жыцьцём з мэтай прадставіць іх перад масамі гледача ў самым агідным выглядзе. На вітрынах гэтых аддзелаў павінны быць сабраны помнікі матэрыяльнай культуры, якія-б увогуле яскрава характарызавалі мінулы капіталістычны лад, як лад жабрацтва, голаду, паднявольнай прымусовай работы і свабоды ад работы для рабочага, вечнай кабалы для працоўнага селяніна, працоўнага саматужніка і рамесьніка.

Вось так у асноўным павінна быць перабудавана праца старых і пабудавана праца новых музэяў рознага характару. Задачай краязнаўчых арганізацый зьяўляецца непасрэдная дапамога ў перабудове, у соцыялістычнай рэканструкцыі музэйнай справы. Пропаганда соцыялістычнага будаўніцтва, соцыялістычнай культуры, соцыялістычнага быту праз музэй павінна быць пастаўлена на належную вышыню. У гэтых мэтах павінна быць пастаўлена пытаньне аб арганізацыі перасовачных музэяў, перасовачных выставачных вітрын, у якіх адлюстроўвалася-б наша соцыялістычнае будаўніцтва ва ўсёй яго размаітасьці, ва ўсіх яго дэталях. Мала абстрактна разважаць аб соцыялістычным будаўніцтве, мала разважаць наогул, трэба канкрэтна шырокія масы будаўнікоў соцыялізму азнаёміць з канкрэтнымі плянамі гэтага будаўніцтва, з канкрэтнымі прэектамі, а для гэтага вельмі добрым пропагандыстым могуць служыць музэйныя перасовачныя вітрыны, ці нават музэі-перасоўкі.

Дык за справу. Краязнаўчыя арганізацыі БССР, за перабудову музэйнай работы. Агарнуць работу музэяў краязнаўчым актывам і паставіць работу іх так, як таго вымагае настойліва сучасны этап соцыялістычнага будаўніцтва, этап завяршэньня пабудовы фундаманту соцыялістычнай эканомікі СССР.

Нацдэмы ў саюзе з рэлігіяй і царкоўнікамі супроць дыктатуры пролетарыяту.

Да гэтага часу ў нас, у БССР, яшчэ вельмі дрэнна пастаўлена справа з антырэлігійным выхаваньнем шырокіх працоўных мас і вучнёўскай моладзі. У БССР яшчэ няма да гэтага часу нават добра абсталяванага антырэлігійнага аддзелу пры музэях у Віцебску, Гомелі, Бабруйску і інш., у той час як у БССР яшчэ вельмі шмат функцыянуючых рэлігійных дамоў (царквей, касцёлаў, сынагог і інш.) і рэлігійных аб'яднаньняў (баптыстаў, эвангелістаў і т. п.), якія праз сваіх папоў, ксяндзоў, равінаў і інш. адурманьваюць масы. Параўнальна з гэтым у БССР вельмі мала антырэлігійнікаў, спэцыяльна працуючых на антырэлігійным фронце.

У Менску да гэтага часу нама цэнтральнага антырэлігійнага музэю, няма нават пры Дзяржаўным музэі антырэлігійнага аддзелу. Наадварот, да нядаўнага часу пры Беларускам дзяржаўным музэі ў Менску і ў Віцебску існавалі сапраўдныя царкоўныя альбо рэлігійныя хрысьціянскія і іудэйскія аддзелы, якія сыстэматычна на дзяржаўныя сродкі папаўняліся рознай царкоўшчынай праз арганізаваныя экспэдыцыі і выпадковыя закупкі „сьвятых“ рэчаў.

Гісторыя арганізацыі рэлігійнай (так, рэлігійнай) прапаганды праз царкоўшчыну ў БДМузэі вельмі навучальная. Да Кастрычнікавай рэвалюцыі ў Менску быў чорнасоценны царкоўна-археолёгічны музэй, які знаходзіўся ў веданьні архірэя. І толькі пры савецкай уладзе ў 1922 г. адчыняецца ў Менску Беларускі Дзяржаўны Музэй. Але ў гэтым арганізаваным музэі засталіся ўсе традыцыі, якія былі ў былым папоўскім царкоўна-археолёгічным музэі. Нават і асабовы склад „навуковых“ супрацоўнікаў часткова застаўся той-жа самы—Паноў (былы настаўнік духоўнай сэмінарыі ў Менску) і інш. Нават і кніга для запісаў уражаньняў наведвальнікаў музэю першым дырэктарам Харламповічам была ўзята з Царкоўна-археолёгічнага музэю і скарыстана для тэй-жа мэты ў Беларускам Дзяржаўным Музэі. У гэтай кнізе на першых старонках мы чытаем:

„18 апреля 1913 г. С удовольствием осматривал Минский церковно-археологический Музей. От души желаю ему процветания, под мудрым руководством Минского архипастора. Ректор Императорск. СПб духовной академии Георгий, епископ Ямбургский“.

„1913 г. Октября 24 дня Минский церковно-археологический Музей посещали: Благочинный монастырей Минской Епархии архимандрит Слуцкого монастыря Афанасий“... і інш.

Тут-жа на наступных старонках ідуць запісы ўражанняў савецкіх экскурсій, дэлегатаў зьездаў і інш. Гэта кніга скарыстоўвалася да 1929 г., да часу панавання ў музэі нацдэмаў Ластоўскага, Красінскага і Бурдзейкі.

Наколькі Харламповіч не адрозьніваў мэтай Беларускага Дзяржаўнага Музэю ад былога Царкоўна-археолёгічнага ўжо ў 1927 г., гэта відаць з наступных яго думак... „яшчэ раней, да вайны—піша ён,—цікавіліся тут гэтымі галінамі навукі некаторыя арганізацыі, якія вывучалі Меншчыну, але мэты адных былі надта вузкія (былы Менскі Царкоўна-археолёгічны камітэт), а другія... спынілі сваю працу ў пачатку вайны“ (Пяцігодзьдзе Белдзяржмузэю. „Наш Край, № 1, 1927 г., стар. 10). Такім чынам, паводле Харламповіча, задачы БДМузэю і царкоўнага камітэту адны і тыя-ж.

Сьпярша Харламповіч з Пановым узмоцнена зьбіраюць у БДМузэй усякую царкоўшчыну (іконы, рызы, эвангеліі і шмат інш.), стара-сьветчыну, партрэты польскіх магнатаў і паноў і т. п. Гэта робіцца арганізавана пад кіраўніцтвам С. Некрашэвіча і іншых нацдэмаў з Наркамасьветы. Паводле соцыяльнага заказу нацдэмаў, музэем пачынаюцца зьбірацца этнографічныя матар’ялы, якія павінны былі высьвятляць „самабытнасьць“ беларускай культуры. Усё гэта, як ужо яскрава высьветлена, рабіліся з мэтай арганізацыі беларускай аўтокефальнай царквы, па ўзору украінскай аўтокефальнай царквы, якая, як вядома, зьяўлялася цытадэллю ў руках „СВУ“ для барацьбы з савецкай уладай на Украіне. Не дарма-ж Язэп Лёсік яшчэ ў 1920 г. жаліцца на беларускіх папоў, што яны:

„...ня могуць актыўна далучыцца да нацыянальнага руху, як гэта робіць большасьць украінскага духавенства. Калі-ж гэта беларускае духавенства абразуміцца і ўспомніць слаўныя традыцыі брацтваў на Беларусі, што баранілі беларускую незалежнасьць ад заняпаду? Вось ужо украінскае духавенства даўно пераклала і выдала эвангеліе на украінскай мове—а ў нас? У нас нічога ня чуваць“. (Я. Лёсік. Некалькі слоў беларускім сьвяшчэньнікам. Газэта „Беларусь“, 1920 г. № 121).

А раней, у 1918 г. Ластоўскі раіў нават маліцца па-беларуску („Вольная Беларусь“, № 28 за 1918 г.). А некалькі пазьней ён-жа праз свой часопіс „Крывіч“ у Коўне аб гэтым піша наступнае:

„Дзеля ўзросту беларускай нацыянальнай сьвядомасьці абсалютна патрэбна прызнаньне і адчуваньне ўсебеларускай нацыянальнай еднасьці: *політычнай* (аб’яднаньне ўсіх беларускіх зямель ў незалежную беларускую (крыўскую) дзяржаву), *рэлігійнай* (утварэньне адзінай беларускай аўтокефальнай царквы)... *эканомічнай* (вытварэньне беларускай тарговай клясы, фабрык, прадпрыемстваў і банкаў) (Крывіч, 1925 г., № 9, стар. 116).

А некалькі вышэй у тым-жа нумары „Крывіча“ (стар. 106-107) мы чытаем:

„І тыя беларусы, у душы якіх сільнейшая нацыянальная сьвядомасьць за ўсякую гістарычную шалуду, павінны ўсімі сіламі імкнуцца да ўтварэньня беларускай аўтокефальнай хрысьціянскай царквы. Мы павінны рваць і з Рымам і з Масквой і тварыць сваю ўласную нацыянальную царкву... Першае-ж і самае даступнае паняцце нацыянальнай еднасьці і, пасля нацыянальнай мовы, дасягаецца пры помачы рэлігій. Вось утварэньне гэтай

адзінай для ўсіх беларусоў рэлігіі і павінна быць заданнем кожнага беларуса, які ўсёй сваёй душой служыць беларускаму адраджэнню“.

Бяз лішніх коментароў тут яскрава выступаюць контр-рэвалюцыйная мэтавая ўстаноўкі Лёсіка і Ластоўскага, а таксама і імкненне беларускіх нацдэмаў і праз рэлігію, у якасці аднаго з магутных сродкаў, прыйсці да буржуазнай капіталістычнай Беларусі.

Сабраўшы калекцыі рознай царкоўшчыны, нацдэмы ў Белдзяржмузеі арганізуюць выстаўку „стара-царкоўнай жывапісі“, а потым адчыняюць і сталы царкоўны аддзел музея, які вабіў да сябе папоў, архірэяў, ахвотна яго наведваўшых. Такое-ж з’явішча мы назіраем і ў Віцебскім музеі, дзе таксама было нацдэмаўскае кіраўніцтва. Там былі зьмешчаны так званыя „мошчы“ Ефрасіньні полацкай, да якіх прыходзілі прыкладацца „веруючыя“ і сярод іх нават профэсары Ветінстыту. Дырэктар Віцебскага музея нацдэм Васілевіч усю сваю заботу ўскладвае на царкоўны аддзел. Напрыклад, ён піша:

„Хворым месцам у жывым організму музея зьяўляецца неўпарадкаванне калекцыі б. Ц.-Археолёгічнага музея, якія адбіваюць мясцовую старыну 16-17-18 ст... памятнікі старабеларускай школы жывапісу... царкоўныя адзеньні... і, нарэшце, вельмі дзіўныя па ўбогасці матэрыялы і цікавыя... розныя царкоўныя прылады, характарызуючыя ўбогі быт і ўніжанасць рэлігійнага стану праваслаўных у эпоху польскага панавання на Беларусі“. (З рукапіснага дакладу Вісілевіча на I-м З’ездзе археолёгаў і археографоў у Менску, 1926 г.).

У 1925 г. у БДМузеі букет з Харламповіча і Панова папаўняецца Палеесам (сіоністам), які ўзмоцнена пачынае збіраць яўрэйскія рэлігійныя абрадавыя рэчы (торы, таласы, мацу, нажы рэзьнікаў, ярмолкі і т. п.), імкнучыся паказаць „самабытнасць“ яўрэйскай нацыі і культуры.

Але гэтага мала. У 1926 г. нацдэм Некрашэвіч на музейнай радзе выказвае незадавальненне таму, што:

„...у мастацкім адзеле вельмі мала беларускага мастацтва, ня выяўлены экспанаты царкоўнага аддзелу“. І далей: „...Некрашэвіч выказаўся, што царкоўны аддзел абавязкова патрэбна выявіць“. (Пратакол Музейнай рады ад 9/X-26 г.).

У 1926 г. пры БДМузеі была спецыяльна арганізавана для „гасцей“ акадэмічнай канферэнцыі выстаўка рознай старасветчыны, куды ўваходзіла і царкоўшчына. На падставе заўваг гэтых „гасцей“ дырэктар БДМузею Харламповіч піша ў Галоўпрафасветы:

„20.XII... у Музей даведаліся замежныя госці — сябры Акадэмічнай Канферэнцыі... выказаліся... што ня выяўлены аддзел стара-беларускага мастацтва (царкоўны аддзел)... Пажадалі... выяўленне царкоўнага аддзелу“...

А сярод „замежных гасцей“, як вядома былі Ластоўскі і інш. мацёрыя контр-рэвалюцыянеры.

Цікава адзначыць, што адзін з „гасцей“ тэй-жа Акадэмічнай канферэнцыі этнограф А. Сяржпутоўскі (з Ленінграду) у музейнай „кнізе ўражанняў“ напісаў наступнае:

„Нахожу, что необходимо выставить церковные предметы“... Гэтага „госьця“ тут-жа падтрымаў другі „госьць“ з Нямеччыны проф.

А. Фасмер, зазначыўшы: „Присоединяюсь к мнению глубокоуважаемого Александра Казимировича“, а за ім „госьць“ з Ленінграду, дырэктар бібліотэкі дзярж. ун-ту П. Гарчынскі надпісаў: „Все прекрасно, но необходимо осуществить мысль А. К. Сержпутовского“. А нейкі Леў Левін напісаў: „... отдел вещественной религии, иначе говоря, облачения, рукописи и др. документы более систематизировать“.

Ня дзіва пагэтаму, што Ластоўскі, прыхаўшы вясной 1927 г. на „працу“ ў БССР і будучы прызначаны дырэктарам БДМузею, адразу ўзяўся за перабудову „царкоўна-рэлігійнага“ аддзелу (спыраша так і зваўся царкоўна-рэлігійным), надаўшы яму „беларускі стыль“. Увага рэлігійнаму аддзелу адчуваецца і ў проекце статуту БДМузею, у якім напісана наступнае:

„... захоўваць, збіраць і дасьледваць рэчы, маючыя адносіны да мастацтва, адбываючагася на рэчах рэлігіі ў праваслаўных, католікаў, іудэяў і вунятаў, а таксама рэчы рэлігійнага культу тэй, ці іншай рэлігіі, як старадаўных часоў, гэтак і сучаснасьці“. (Статут БДМузею. Проект).

У складзенай Ластоўскім інструкцыі значнае месца адводзіцца вывучэньню царкоўных будынкаў, з мэтай адшуканьня „здабыткаў народнага стылю“ ў „драўляных цэрквах, капліцах, сынагогах“ („Наш Край“, № 8-9 за 1927 г., стар. 66).

Нацдэм Бурдзейка (нам. Ластоўскага па БДМузею) піша: „Роля царквы ў старыя часы спрыяла таму, што многа лепшага што выраблялі беларускія сяляне, мяшчане, і часткай шляхта, пападала ў царкву і захавалася да нашых часоў“... (З дакладу Бурдзейкі „БДМузей да 11-й гадавіны Кастрычнікавай рэвалюцыі“).

Узмоцненым тэмпам вывучаецца царкоўшчына і ў Інбелкульце, а потым і ў БАН у асобе нацдэма Шчакаціхіна, Хозерава і інш., якія свае „працы“ па гісторыі беларускага мастацтва амаль выключна будуць на старажытных цэрквах, касцёлах, рознага роду царкоўным малярстве, рэчах і малюнках, орнамэнтах царкоўных кніг (біблія Скарыны і шмат інш.). З прыездам у Менск Ластоўскага і з арганізацыяй Галоўнавукі пры НКАсьветы, на чале з нацдэмам Некрашэвічам, „праца“ па зьбіраньню і ўкомплектаваньню БДМузею рэчамі „беларускага стылю“ з цэркваў, касцёлаў і сынагог настолькі пашырылася, што запаўняюцца аж да адказу ўсе кладоўкі музею. Папаўненьні імі ішлі як шляхам масавых закупаў у музеі рэчаў ад розных папоў, равінаў і спекулянтаў, так і шляхам камандыровак і экспэдыцый, на якія выдаткаваліся значныя сумы з дзяржаўнага каштарысу. Напрыклад, у 1927 г. з Кутэйнскага манастыру ў Воршы БДМузеем (са згоды Некрашэвіча з Галоўнавукі) было вывезена звыш 1.000 розных царкоўных рэчаў (іконы, рызы, падсвечнікі і т. п.). Такім чынам вывозіліся рэчы і з касцёлаў, сынагог і інш. цэркваў (Ластоўскі нават меў ад Галоўнавукі спецыяльны мандат на права агляду ўсіх рэлігійных будынкаў і ізьзяцця з іх розных рэчаў). Усім гэтым укомплектоўваўся БДМузей да 1930 года, калі яшчэ летам Бурдзейка і Палеес езьдзілі ў экспэдыцыю спецыяльна вывучаць і збіраць царкоўныя рэчы і рэчы з сынагог.

Накапіўшы такім чынам у БДМузеі вялізарны „музейны фонд“ рознай царкоўшчыны, якая, зразумела, ніякай навуковай вартасьці ня мела, у 1929 г. Ластоўскі разам з Красінскім, Бурдзейкам (са згоды Некрашэвіча з Галоўнавукі) дагаварваецца ў часе экспэдыцыі з папамі на мясцох і заводзіць з імі шырокі абмен гэтых рэчаў, даючы папам

ўзамен старых, „беларускага стылю“ царкоўных рэчаў, новыя. Гэтым фактычна нацэмы вялі забеспячэнне царкваў комплектамі новага папоўскага і дзяканскага аблачэння і утвары.

Такі таварабмен, праўда, у меншым аб'ёме, вёўся і ў Яўрэйскім адзеле БДМузею.

Акрамя збірання царкоўных рэчаў, БДМузей і Галоўнавука клапаціліся і аб ахове царкваў, касцёлаў і інш. рэлігійных будынкаў, ікон і т. п. З гэтай мэтай ад музея і Галоўнавукі не адзін раз ездзілі ў камандыроўкі і Шчакаціхін, і Красінскі. Апошні, напрыклад, у 1928 г. з фотографам ездзіў аглядаць старую драўляную царкву ў в. Залужжа, Стара-Дароскага раёну, затраціўшы на гэта значную суму музейных грошай. Шчакаціхін памагаў нават менскім ксяндзам рамантаваць касцёл на Пляцу Волі.

У 1928/29 г. адміністрацыя менскага марыінскага касцёлу просіць Галоўнавуку дазволіць ёй зрабіць наступны рамонт:

„Главного и бокового алтаря. Произвести позолоту всех имеющих частей позолотки на алтарях и рамы икон иконописцев с наклейкой на доску. Сделать нижеследующие части резьбы на алтарях... Произвести тщательную очистку... Все вышеуказанное будет произведено без малейшего изменения старины... Председатель пятерки—Костюкевич“.

Для гэтага ў дапамогу касцёлу Галоўнавукай прызначаецца „доцент Шчакаціхін, якому даручаецца быць консультантам у часе рамонту. Шчакаціхін уважліва даследуе касцёл і піша на некалькіх аркушох доклад Некрашэвічу:

„... При аглядзе на месцы выявілася, што на напірэлях асяродкавых філяраў, а таксама ў некаторых частках верхніх гзімсаў, паадбіваліся і паабсыпаліся кавалкі алебастровых аздоб, якія маюць быць рэпараваны і пазалочаны для аднаўлення першапачатковага выгляду орнаментыкі. Праца гэтая, на мой погляд, цалкам патрэбная... Рэстаўрацыя іконы намечана шляхам яе дубліроўкі на новае палатно і частковае замалёўкі пашкоджаных месцаў. Ікона гэта ня мае асабліва выдатнае артыстычнае вартасці, але ўсё-ж досыць добрага пэндзля... Намечаная рэстаўрацыя цалкам здолее яго захаваць і з гэтай прычыны зьяўляецца пажаданай. Для належнага нагляду прапаную Камісіі свае ўслужы. Шчакаціхін. 19.III.1928 г. (Справа Галоўнавукі).

Некрашэвіч накладвае рэзолюцыю:

„Пазалоту аўтарных частак і рам і пафарбаваньне колён дазволіць. Рэстаўрацыю іконы божай маткі рабіць пад кіраўніцтвам доцэнта Шчакаціхіна“. Пасля рамонту зьвярнуцца ў Камісію для агляду апошняй зробленага рамонту. 26.III.1928 г.“.

Да гэтай „працы“ запрашаецца мастак Віер, які пад „аўторытэтным“ кіраўніцтвам Шчакаціхіна аздабляе касцёл. Гэты Віер потым па даручэнню Ластоўскага робіць цэлы рад рэстаўрацый царкоўных рэчаў і ікон і ў БДМузеі.

Мала гэтага, Ластоўскі меркаваў нават перавесці адну з старых драўляных царквей „чыста беларускага стылю“ аднекуль у Менск і паставіць каля музея.

Паміма збірання ў экспэдыцыях, абмену і закупкі ўсякай царкоўшчыны ад папоў, равінаў і розных kolekцыянераў-спэкулянтаў,

БДМузей у асобах сьпяраша Харламповіча, а потым Ластоўскага, Палееса і інш. шырока скарыстоўваў Усебеларускія мастацкія і інш. выстаўкі для прапаганды царкоўнай старасьветчыны „беларускага стылю“, а таксама для папаўненьня імі музэйных аддзелаў. Ластоўскім, Шчакаціхіным, Палеесам і інш. заказваліся беларускім, яўрэйскім і інш. мастаком розныя малюнкi царквей, касьцёлаў, сынагог розных „сьвятых“ і т. п. для папаўненьня музэю. Для гэтай мэты быў нават падпарадкаваны Віцебскі мастацкі тэхнікум, які, між іншым, па загаду Інбелкульту і НКАсьветы, пры дапамозе БДМузэю і Віцебскага музэю шпаркім тэмпам выконвае дзесяткі малюнкаў рознай царкоўшчыны „беларускага стылю“ для пасылкі ў 1925 г. на Парыскую выстаўку. Наогул-жа гэты тэхнікум увесь час выконваў розныя малюнкi і вырабы па заказе нацдэмаў. Такіх малюнкаў у БДМузэі накапілася вялізарная колекцыя. Сюды яшчэ трэба дадаваць ня меншыя колекцыі фотаграфій розных папоў, архірэяў, ксяндзоў, равінаў, царкоўных рэчаў, розных культавых будынкаў, якія зьбіраліся ў БДМузэі Харламповічам, Ластоўскім разам з Красінскім, Бурдзейкам і Шчакаціхіным пры дапамозе іншых нацдэмаў.

БДМузей у асобе Ластоўскага нават дайшоў да такой нагласьці, што прапанаваў мастаку Бразару маляваць невялічкія абразкі „беларускай сьвятыні“ Ефрасіньні полацкай і Скарыны, з тым, каб іх потым прадаваць па 1-2 р. наведвальнікам музэю. У пашану „беларускай нацыянальнай сьвятыні“ Еўфрасіньні полацкай адным з беларускіх контр-рэволюцыйных „урадаў“ быў нават утвораны вайсковы „ордэн“ — „шасьціканечны еўфрасіньнеўскі крыж“ (вышэйшая ўзнагарода), які даваўся за „баявыя заслугі“ супроць бальшавікоў. Гэты „ордэн“ для БДМузэю меўся прыслаць вядомы беларускі контр-рэволюцыйнэр палкоўнік Езавітаў, аб чым з БДМузэем вялася перапіска. Але, калі „ордэн“ па якойсьці прычыне ня быў прысланы, дык затое Езавітаў прыслаў у БДМузей поўнае абмундыраваньне афіцэра-балахоўца, як „вельмі каштоўную гістарычную рэч“.

Ластоўскі, шануючы сваю „сьвятыню“ Еўфрасіньню полацкую, у 1928 г. прызначае спэцыяльную экспэдыцыю ў Полацак для адшуканьня так званана „еўфрасіньнеўскага крыжа“. Гэты крыж, пры дапамозе нацдэма С. Мялешкі быў знойдзены ў мясцовым фінадзеле і атрыманы Ластоўскім для БДМузэю.

Калі ў 1927 г. ужо нацдэмам няёмка казалася вясьці адчыненую барацьбу за рэлігію, то пачалася замаскаваная, але тая-ж па зьместу, праца ў музэі. Ластоўскі і Бурдзейка пад відам антырэлігійнай прапаганды ўтварылі вясной 1930 г. „антырэлігійны“ аддзел, які абсталяваецца ўсімі тымі-ж самымі царкоўнымі рэчамі, якія раней былі ў царкоўных аддзелах. Дадаецца толькі некалькі новых надпісаў і малюнкаў для маскіроўкі.

З вышэйпадананага вынікае, што нацдэмамі і інш. шовіністамі доўга і ўпарта ў савецкіх умовах праводзілася шкодніцкая контр-рэволюцыйная работа ў напрамку зрабіць рэлігію ў сваіх руках магутнай зброяй і сродкам барацьбы супроць дыктатуры пролетарыяту. Для чаго, само сабой зразумела, яны (нацдэмы) падбіралі свае кадры, адданыя нацдэмам і шалёна ненавідзячыя савецкую сыстэму. Новых сьвежых, ня іхніх работнікаў контр-рэволюцыйнэры нацдэмы сустракалі ў штыкі. Нацдэмы, працуючыя ў НКАсьветы і Беларускай Акадэміі Навук, пры нявіданым папусьціцельстве нацыянал-опартуністаў дапамагалі сваім аднадумцам пазбавіцца ад нежаданах савецкіх элемэнтаў.

Вынікі, якія неабходна зрабіць з усяго вышэйсказанага наступныя:

1. Беларускія контр-рэвалюцыйныя нацыянал-дэмакраты, аддаючы ў музейнай рабоце максымум увагі рэлігіі і царкоўшчыне, імкнуліся ня толькі захаваць рэлігію і царкву, а праз тыя эмоцыянальныя пачуцці, якія адчуваў яшчэ не канчаткова парваўшы з традыцыямі і рэлігіяй масавы наведвальнік, імкнуліся пашырыць рэлігійнасць, скарыстоўваючы адпавядаюча аформленую царкоўшчыну ў музеях.

2. Нацдэмы імкнуліся да ўтварэння аўтокефальнай беларускай царквы з мэтай зрабіць яе ў сваіх руках магутнай зброяй і сродкам барацьбы з ненавіснай ім савецкай сыстэмай, за сыстэму капіталістычную, за БНР паноў, кулакоў і буржуазіі. Прыклад, варты іх увагі, нацдэмы мелі ў аўтокефальнай украінскай царкве, шалёна змагаўшайся з савецкай уладай на Украіне.

3. Усё гэта нацдэмы рабілі задаючыся не якімісь-та ўзвышанымі рэлігійнымі ці моральнымі пачуццямі, не жаданнем добра шырокім масам працоўных БССР, а наадварот задаючыся мэтай васстанаўлення паноў, кулакоў і буржуазіі. Як відаць, зусім не нябесныя, а сугуба зямныя, нізменныя мэты ставілі нацдэмы перад рэлігіяй і царквой, што лішні раз даказвае сапраўдны клясавы твар рэлігіі і царквы наогул.

Але не ажыццявіць ворагам рабочых і сялян — нацдэмам сваіх агідных, крывавых мэт. Не павярнуць ім усьляць калясо гісторыі. Пільны вартавы пролетарскай дыктатуры АДПУ, пры дапамозе шырокіх працоўных мас, выкрыў іх крывавыя інтэрвэнцыйныя намеры і сваечасова спыніў іх контр-рэвалюцыйную дзейнасць.

Нацдэмаўская праца катэдра географіі БАН.

(Па матар'ялах брыгады па чыстцы БАН).

Яскравым прыкладам поўнага падпарадкаваньня ўсёй працы контр-рэволюцыйным імкненьням нацдэмаў зьяўляецца праца БАН у галіне географіі.

Гэтая праца пачалася яшчэ ў б. Інстытуце Беларускай Культуры, а затым, пасля арганізацыі БАН, канцэнтравалася ў дзвюх яе катэдрах—географіі і штандорту народнае гаспадаркі.

Само ўтварэньне гэтых катэдраў зьяўляецца яскравым прыкладам нацдэмаўскага прыстасаваньня апарату БАН да сваіх мэт. Справа ў тым, што катэдра географіі працавала пераважна ў галіне эканомічнае географіі, якая ў сваім аб'екце цалкам злівалася з катэдраю штандорту і такім чынам сьвядома ўтвараўся яўна шкодны паралелізм. Але гэты паралелізм быў патрэбен нацдэмам для таго, каб забясьпечыць магчымасьць прайзводтва ў акадэмікі двух махровых контр-рэволюцыйнаў—А. Смоліча і Г. Гарэцкага, спэцыяльнасьці якіх былі аднолькавыя. Праца была падзелена нацдэмамі так, што А. Смоліч зьяўляўся загадчыкам катэдры географіі, а Г. Гарэцкі—загадчыкам катэдры штандорту народнае гаспадаркі.

Набыўшы такім чынам у арганізацыйнай структуры БАН „об'ектыўныя“ магчымасьці для разгортваньня свайго шкодніцкае дзейнасьці, А. Смоліч і Г. Гарэцкі пачалі разгортваць сваю „навуковую“ працу. Перш за ўсё імі былі складзены пляны работ, над характарыстыкаю якіх мы зараз і спынімся.

Па пэрспектыўнаму пляну катэдры штандорту народнае гаспадаркі, які складзены нацдэмам Г. Гарэцкім і яго супрацоўнікам Ярмашэвічам, задачы гэтае катэдры вызначаюцца наступным чынам:

„а) вивучэньне існуючага штандорту народнае гаспадаркі БССР і Заходняе Беларусі, а таксама штандорту паасобных галін народнае гаспадаркі ў сэнсе соцыяльна-эканомічнае ацэнкі іх разьмяшчэньня;

б) вивучэньне шляхоў да магчымай рацыяналізацыі штандорту паасобных гаспадарчых прадпрыемстваў і галін народнае гаспадаркі БССР;

в) вивучэньне мэтодыкі да вызначэньня рацыянальнага, з погляду соцыялістычнага будаўніцтва, штандорту народнае гаспадаркі БССР, яе паасобных раёнаў, паасобных галін і нават прадпрыемстваў“. І далей: „Апрача гэтага, — пішацца ў пляне, — перад Катэдрай паўстае ва ўсёй велічыні праца чыста тэарэтычнага зьместу па конструаваньню самай дысцыпліны штандорту народнае гаспадаркі, выпрацоўка паасобных мэтодаў яе“ і г. д.

Зусім зразумела, што „соцыялістычныя“ фразы паданы тут як шырма, як дымавая завеса ў клясавай контр-рэвалюцыйнай барацьбе нацэмаў супроць дыктатуры пролетарыяту. За гэтую-ж завесу, якая асьляпляла опартуністаў — людзей страціўшых або ня меўшых пролетарскае клясавое пільнасьці, падавалася:

1) яўна буржуазная канцэпцыя аб падзеле задач навукі на практычныя і чыста тэарэтычныя і

2) прынцыповая ўстаноўка адрыву тэарэтычнае працы ад соцыялістычнага будаўніцтва, з абгрунтаваньнем яе на вывучэньні „існуючага штандарту“, „вывучэньні шляхоў“ (?), „мэтоду“ і г. д.

Характар вывучэньня гэтых „шляхоў“ і „мэтадаў“ таксама яскрава відаць з пляну. Так, пусьціўшы пыл у вочы тым, што „Загадчык Катэдраў ўжо некалькі год працуе ў галіне штандарту народнае гаспадаркі ў напрамку „преодоления“ (?) буржуазных тэорый і выпрацоўкі (!) марксыскае тэорыі штандарту народнае гаспадаркі“, — тут-жа заяўляецца, што „найбольш поўную і закончаную сыстэму тэорыі штандарту даюць Цюнен, Вебер і Энглендэр“. Да гэтых буржуа, навучацца „выпрацоўваць“ марксыцкую сыстэму штандарту народнае гаспадаркі, мелася на ўвазе паслаць у 1929-30 годзе загадчыка катэдра Г. Гарэцкага. У пляне так даслоўна і сказана:

„У 1929-30 годзе камандыроўка загадчыка катэдраў на 4 месяцы ў Нямеччыну ў Гайдэльберг да А. Вебера і ў Аўстрыю ў Вену да Энглендэра з мэтай азнаямленьня і вывучэньня прац па штандарту лепшых буржуазных тэорэтыкаў і канкрэтнымі працамі прадстаўнікоў іх школы“.

Зусім зразумела якому марксызму мелася на ўвазе навучацца ў гэтых „тэорэтыкаў“і для якіх мэт наогул выкарыстоўваліся падобныя камандыроўкі. Ускрыцьцё шкодніцкіх контр-рэвалюцыйных арганізацый, як „прамысловая партыя“, меншавіцкая арганізацыя, „ТКП“, „СВУ“ і беларускія нацдэмы, яскрава паказала „навуковыя“ мэты замежных камандыровак, якія выкарыстоўвалі гэтыя шкоднікі; яны выкарыстоўвалі іх для сувязі з інтэрвэнтамі, для атрымання ад гэтых інтэрвэнтаў указаньняў і ўсякае дапамогі па шкодніцтву, па падрыву соцыялістычнага будаўніцтва ў СССР і па наладжваньню рэстаўрацыі ў нас капіталізму.

Ня менш яскрава гаворыць сама за сябе і так званая „практычная“ праца, якая вызначалася плянам гэтае катэдра. Па пляну распрацоўваліся такія тэмы, як:

„Урбанізацыя этнографічнай Беларусі за 100 гадоў“, „Штандорт прамысловасьці БССР перад вайною (1910-13 гг.)“. „Дынаміка даваеннай гаспадаркі БССР“ (?) і г. д. Праўда, мы знаходзім у пляне і такія тэмы, як „Проект соцыялістычных гарадоў БССР“, „Індустрыялізацыя сельскай гаспадаркі Беларусі і яе штандорт“ і інш. у гэтым родзе, але гэтыя тэмы падаваліся зноў-ткі выключна для адводу вачэй і зусім не распрацоўваліся.

Катэдра географіі, дзе працавалі нацдэмы Смоліч і Азбукін, таксама не адстала ў сваёй нацдэмаўскай „ортодоксальнасьці“. Па яе плянах працы задачы катэдраў вызначаліся такім чынам:

„Географічную працу, — чытаем мы ў пляне, — у тэй або іншай меры праводзяць у сучаснасьці шэраг навуковых устаноў. Так географія расьлін вывучаецца Катэдрай ботанікі БАН, географія жывёл — Катэдрай зоолёгіі і г. д. Такім чынам, вывучаюцца шмат якія з элемэнтаў географічнага ляндышафту. Катэдра географіі БАН ставіць сабе задачай сынтэзаваньне гэтых элемэнтаў у суцэльных географічных

комплексах — географічных ландшафтах або раёнах, устанавленне іх сувязі і ўзаемазалежнасці, знаходжанне асноўных законамернасцей прасторавага размяшчэння географічных ландшафтаў і паасобных зьяў. З другога боку лічылася, што праца па эканомічнаму раёнаванню „зьяўляецца ў сваёй сутнасці географічнай работай“. Пры гэтым у плянах падкрэслівалася „непасрэдным аб'ектам вывучэння зьяўляецца географічны краявід Беларусі ва ўсіх яго мясцовых адменах“, што „распрацоўку тэарэтычных проблем з поўным поспехам можна весці на беларускім матар'яле“.

З гэтых вытрымак яскрава відаць перш за ўсё яўна буржуазнае вызначэнне самой географіі і яе задач, якое змешвае ў кучу нераз'бярных шэраг разнародных галін географіі (геаграфія жывёл, географія раслін, фізічная географія, эканомічная географія і г. д.) і падфарбоўвае ўсё гэта шкоднай нацыянальнай абмежаванасцю, адным „беларускім матар'ялам“.

З такога нацдэмаўскага вызначэння задач географіі зусім немагчыма зразумець, чым-жа яна, нарэшце, павінна была займацца. Гэтая нераз'бярыха яшчэ больш стане зразумелай, калі мы зазначым, што да канца пяцігодкі гэтую катэдру мелася на ўвазе разгарнуць у „Інстытут географіі і картографіі“ з падзелам яго на: „геаграфічны кабінэт“, „бюро эканомічнай географіі і раёнавання“, „геаграфічны музэй“, „картографічнае бюро“ і „камісія беларускага географічнага слоўніка“, зазначаючы адначасова, што „з пералічаных устаноў амаль ня ўсе ў сваіх зародкавых формах існуюць зараз у складзе катэдры“. І гэта пры наяўнасці ў катэдры толькі двух працаўнікоў — непадзельных Смоліча і Азбукіна!

Паўстае пытанне. Навошта была гэтым нацдэмам такая нераз'бярыха і траскатня па бумажнаму раздувацельству работы? Адказ можа быць толькі адзіны. Усё гэта ім было неабходна для „очковтירתельства“, для адводу вачэй, каб за гэтаю нераз'бярыхаю і трэскам захаваць сваю сапраўдную, шкодніцкую дзейнасць контр-рэвалюцыйных нацдэмаў.

Па пляну працы гэтае катэдры вызначаліся такія тэмы, як „Распрацоўка паасобных тэм на падставе матар'ялаў перапісу“ (?), „Распрацоўка матар'ялаў папярэдніх экспедыцый“ (?), „Геоморфалёгічныя элементы ў народнай гаспадарцы“ (?), „Межы аблогавага ральніцтва ў БССР“, „Беларускія раёны ў Сібіры, іх тэхніка і эканоміка“ (?), „Беларуская эміграцыя (?) ў Амерыцы“, „Прадмесьці і прыгарады ў беларускіх гарадох“; вялася распрацоўка беларускага географічнага слоўніку; вывучаліся азяроды і тыповыя будынкi Палесься і г. д.

Уся гэта шкодніцкая работа па разрыву тэорыі з практыкаю соцыялістычнага будаўніцтва, па зрыву гэтага будаўніцтва, афарбоўвалася, таксама як і ў катэдры штандорту, разгаворамі аб „марксыцкай“ методолёгіі і таксама прэктаваліся замежныя камандыроўкі ў Нямеччыну, Чэхію, Амерыку, Польшчу і г. д., а для папулярызацыі свае шкоднае контр-рэвалюцыйнае нацдэмаўшчыны меркавалася штогодна праводзіць конфэрэнцыі географіаў БССР. Як бачым, пляны катэдраў географіі і штандорту народнае гаспадаркі былі пабудаваны ў напямку нічога агульнага ня маючым з запатрабаваннямі соцыялістычнага будаўніцтва; пабудаваны на яўна буржуазных прынцыпах контр-рэвалюцыйнага беларускага нацыянал-дэмакратызму.

Выкананьне плянаў было таксама забяспечана сваімі „вучонымі“ пры суровым захаванні каставасці ва ўсёй справе. Смоліч, Азбукін і Гарэцкі зьяўляліся монопалістамі гэтае працы; яны пісалі пляны, яны „навукова“ распрацоўвалі паказаныя вышэй праблемы, яны іх абмяр-

коўвалі, рэдагавалі, выдавалі, яны-ж амаль поўнасьцю монополізавалі справу выданьня падручнікаў па географіі і падрыхтоўкі кадраў у гэтай галіне.

Справа падрыхтоўкі кадраў у галіне эканомічнае і фізычнае географіі БССР зьвязалася да таго, што пры катэдрах мелася толькі па аднаму асьпіранту. Падрыхтоўка гэтых асьпірантаў, будучы разрэкламавана сацыялістычнымі фразамі аб марксысцкай падрыхтоўцы, была пабудавана па праграме, складзенай выключна на буржуазных аўтарах (Цюнен, Вэбэр, Энглендэр, Энгельбрэхт, Чэлінцаў, Скварцоў, Студэнцкі, Чаянаў і г. д.) і праводзілася пад кіраўніцтвам нацдэма Гарэцкага. Марксысцкія дысцыпліны былі цалкам ігнораваны і ня ўведзены ў плян падрыхтоўкі асьпірантаў.

Для таго-ж адводу вачэй нацдэмы „меркавалі“ ў сваіх плянах праводзіць працу „сярод мас“ у выглядзе „дакладаў і популярных выданьняў“. Пры гэтым, „для дакладаў і популярных выданьняў“ вызначаліся такія „найбольш актуальныя географічныя тэмы“, як „геаграфічная характарыстыка Далёкага Ўсходу, Польшчы“ і г. д. А катэдра географіі дык нават займалася „соцспаробніцтвам“ з Геалёгічным Інстытутам БАН. Характар гэтага „соцспаробніцтва“ яскрава відаць з адпаведнага дагавору. Апошні ўяўляе сабою ні больш ні менш, як зьдзек над соцспаробніцтвам. У ім ні слова аб пляне катэдры, ні слова аб дысцыпліне і мэтадзе, ня кажучы ўжо аб барацьбе з буржуазнымі плынямі і рознымі ўхіламі. Для выкананьня ўведзены такія пункты, якія ўжо былі выкананы катэдраю раней (дазымэтрычная карта, пэпярэдняя гіпсомэтрычная карта) і нават гэта агаворана рознымі ўмовамі. У якасьці масавай працы паказаны тыя-ж тэмы аб Далёкім Ўсходзе, Кітаі, Манголіі і г. д. Зразумела, што нават і гэтая куцая ўмова ня была выканана, бо яна пісалася не для выкананьня, а для шырмы, для адводу вачэй. Матар’ялы і наогул шкодную прадукцыю гэтых катэдраў можна разглядваць толькі ў сувязі з агульнаю дзейнасьцю нацдэмаў—Смоліча, Азбукіна і Гарэцкага.

Гэтая задача ва ўсёй яе шырыні стаіць зараз перад працаўнікамі катэдры эканомічнае географіі, мы-ж зараз дадзім толькі папярэднюю характарыстыку ў гэтым напрамку.

Так, нацдэм Г. Гарэцкі ў сваіх працах, якія наскрозь прасякнуты буржуазнай мэтодологіяй і цалкам будуюцца на рэакцыйных аўтарытэтах Цюнена, Вэбэра, Энглендэра, Чэлінцава і інш., усячаскі васьпявае нацыянальную самабытнасьць беларусаў. Бяручы за асноўны штурхач грамадзкага разьвіцьця, як гэта і падабае буржуазным вучоным, насельніцтва, ён бачыць асабліва моцнае праяўленьне гэтага гістарычнага рухавіка ў нязьменлівых нацыянальных асаблівасьцях беларусаў. Па Гарэцкаму ўсё можа зьмяняцца, толькі застаюцца нязьменнымі нацыянальныя асаблівасьці. Так, гаворачы аб тым, што трэба ўзяць за аснову вызначэньня меж, Гарэцкі піша: „прымат нацыянальнай мяжы, мяжы этнографічнай, павінен быць высуныты з усёю катэгорычнасьцю“, бо, па яго думцы, „гістарычныя межы, як і межы эканомічныя, зьяўляюцца больш зьменлівымі, чым нацыянальныя межы“. (Матар’ялы да географіі і статыстыкі Беларусі, пад рэдакцыяй А. Смоліча, т. I, ст. 3, 4, Менск, 1928 г.).

Разглядаючы гісторыю дасьледчае справы па сельскай гаспадарцы, Гарэцкі піша:

„Беларусі належыць выдатная роля ў гісторыі дасьледчае справы Расіі, усёй Ўсходняй Эўропы і нават усяго сьвету“. Асабліва супроцьстаўляецца гэтая „выдатнасьць Беларусі“ перад СССР.

„Беларусі належыць прышынства ў дасьледчай справе Саюзу і ў галіне зоотэхнікі і мэліарацыі“ (Дасьледчая справа па сельскай і лясной гаспадарцы БССР, 1929 г., ст. 4). Усё, што выходзіць з Масквы, усякі ўплыў адтуль па Гарэцкаму лічыцца шкодным. Васпляваючы самабытнасьць беларускае нацыі, яе станоўчыя асаблівасьці, Гарэцкі дае такую ацэнку Кастрычнікавае рэвалюцыі на БССР:

„разам з колёсальным узростам соцыяльнай і культурнай сьвядомасьці рэвалюцыйнага *беларускага сялянства* (?) Беларусь атрымала непарушаную гарантыю *вялікага сельска-гаспадарчага* пругрэсу“. (Там жа, ст. 25 і 26). І тут, як бачыце, усе якасьці ад асаблівае сьвядомасьці і рэвалюцыйнасьці беларускага сялянства наогул (адзіная нацыя). Адсюль зусім зразумела чаму ізолявана наогул, ізолявана ад прамысловасьці і пролетарыату, а толькі „сельска-гаспадарчага пругрэсу“. Адсюль зразумела цана і сутнасьць гэтага нацдэмаўскага „пругрэсу“. Апошні разумеўся нацдэмамі, як капіталістычны контррэвалюцыйны шлях разьвіцьця. Адсюль зразумелы і той жах, які ахапляе Гарэцкага пры кожнай констатацыі ўплыву пролетарскае Масквы.

Так, у сваёй працы: „Нацыянальныя асаблівасьці насельніцтва БССР“. (Полымя № 5 за 1929 г.) Гарэцкі піша: „Раёнамі нацыянальна-культурнае экспансіі беларусаў зьяўляюцца найбольш „глухія“ раёны, дзе няма чыгунак і значных гарадзкіх цэнтраў“;

„Інтэнсыўнасьць процэсаў асыміляцыі беларускае нацыянальнасьці, інтэнсыўнасьць яе русыфікацыі, павялічваецца ў кірунку на ўсход, галоўным чынам, паўночны і паўднёвы ўсход, у кірунку да непасрэднае сутычнасьці з расійскім этнографічным цэнтрам“;

...„лёкальныя раёны з больш глыбокай інтэнсыўнасьцю процэсу асыміляцыі, русіфікацыя беларусаў утвараюцца навакол значных гарадзкіх асяродкаў БССР“.

З гэтых вытрымак яскрава відаць, што, згодна нацдэма Гарэцкага, лепшымі ўмовамі для праяўленьня сваіх станоўчых асаблівасьцяў беларуская самабытнасьць карыстаецца ў такіх раёнах, дзе няма ні чыгунак, ні гарадзкіх цэнтраў. Гэтыя раёны знарок названы ім „глухімі“ толькі ў кавычках, а па сутнасьці ў іх знаходзіць нацдэм усё, што ляжыць у аснове яго „пругрэсу“, усё што мілуе сэрца нацдэма. Тут-жа выяўляецца зоолёгічны жах перад прамысловымі цэнтрамі, перад Усходам, перад „расійскім этнографічным цэнтрам“ (чытай Масквой), якія зьнішчаюць „глухія“ раёны, зьнішчаюць аплот самабытнасьці контр-рэвалюцыйных нацдэмаў. Глухія-ж раёны, гэтая дзікая адсталасьць, васпляваюцца Гарэцкім да нейкага ідэалу ўмоў разгортваньня самабытнасьці. І калі такі жах праяўляе Гарэцкі да асыміляцыйных процэсаў з боку Усходу, то вельмі цікава, як ён думае аб гэтым на конт Захаду. Адказ на гэта мы знаходзім у яго „акадэмічнай“ працы — „Межы Заходняй Беларусі ў Польшчы“. Там, на старонцы 61, ён піша наступнае:

„Колёнізацыйная ёмістасьць Заходняй Беларусі настолькі нязначная, што спадзявацца на вялікія разьмеры польскае колёнізацыі ў Заходняй Беларусі, а разам з тым і на рэалізацыю адзінага сур'ёзнага спосабу полёнізацыі Заходняй Беларусі, — немагчыма. Заходняя Беларусь на многія дзесяткі год захавала свой асноўны беларускі характар, ня гледзячы на ўсе перашкоды для разьвіцьця беларускае культуры ў Польшчы. Межы Заходняй Беларусі ў Польшчы будуць набіраць усё большай трываласьці і нязьменнасьці“.

Тут, можна сказаць, нацдэм Гарэцкі выдае сябе цалкам. Окупацыйная політыка фашыстоўскай Польшчы расцэньваецца ім, як такая

політыка, ад якой няма ніякае шкоды самабытнасці, якая ня страшна беларусам, якая, у супроцьлегласць Маскве, надае „трываласць і нязменнасць“ беларускай нацыі. Гэта ёсць яўная і няпрыкрытая контр-рэвалюцыйная орыентацыя нацдэмаў на Захад, на саюз з фашыстоўскай Польшчай.

Да гэтае-ж контр-рэвалюцыйнае работы нацдэма Гарэцкага шчыльна далучаецца праца яго вучня і супрацоўніка Я. Ярмашэвіча пад назваю „Матар’ялы да штандорту прамысловасці БССР“. Работа гэта ня была надрукавана з-за яе яўнае шкоднасці. Выконваў яе Ярмашэвіч выключна на матар’ялах даваеннае прамысловасці і пад непасрэдным кіраўніцтвам Гарэцкага і Смоліча. У аснове работы ляжыць буржуазная тэорыя Вэбэра, падфарбаваная ў колер беларускага нацыянальна-дэмакратызму. Самае-ж галоўнае ў гэтай працы — гэта яе політычны сэнс, тое, які „соцыяльны заказ“ выконваўся ёю. З гэтага пункту гледжання праца ўяўляе сабою ні больш ні менш, як выкананне заказу белаэмігранцкіх інтэрвентаў з БССР. У ёй сабраны ўвесь матар’ял аб перадваеннай прамысловасці БССР, з дакладнай інвентарызацыяй паасобных прадпрыемстваў з паказаннем іх б. уласнікаў. Праца няпрыкрыта выконвала заданне беларускае буржуазіі, якая была выгнана Кастрычнікавай рэвалюцыяй за савецкія межы.

А. Смоліч, атрымаўшы ў свой час дазвол на зварот з белаэміграцыі ў Савецкую Беларусь і спекулюючы давер’ем, савецкай улады, з’явіўся разам з Гарэцкім, Кісьляковым, Ждановічам і інш. свораю беларускае кандрацьеўшчыны, адным з заснавальнікаў і праваднікоў беларускага нацыянальна-дэмакратызму ў аграрным пытанні, — адным з заснавальнікаў і праваднікоў контр-рэвалюцыйнага шкодніцтва ў сельскай гаспадарцы, — сістэмы так званае прышчэпаўшчыны. Працуючы ў свой час у НКЗБ, нацдэм Смоліч у сваіх працах абгрунтоўваў сістэму прышчэпаўшчыны, як капіталістычнага напрамку развіцця сельскае гаспадаркі. Працуючы ў НДІ, поплеч са сваім набраніцам Гарэцкім, у якасці загадчыка аддзелу эканомікі і аграрнай політыкі, Смоліч праводзіў тую-ж політыку контр-рэвалюцыйнае нацдэмаўшчыны. Так, ён наступным чынам вызначаў задачы памянёнага аддзелу:

„Аддзел сельскагаспадарчай эканоміі і аграрнай політыкі мае перад сабою нялёгкую задачу вывучыць і высветліць эканамічныя, соцыяльныя, гістарычныя і політычныя ўмовы, у якіх жыла даўней і цяпер сельская гаспадарка Беларусі і яе паасобныя галіны, вывучыць структурныя і арганізацыйныя формы гаспадаркі, якія складаюцца — ці то ў парадку стыхійнага развіцця, ці плянавага ўплыву дзяржавы, высветліць эканамічную рацыянальнасць гэтых форм і галін, а нават і паасобных спосабаў ды мерапрыемстваў, адным словам, даць адказ на шэраг пытанняў, без высвятлення якіх немагчыма свядомае плянавае кіраўніцтва паасобнай гаспадаркай і яшчэ больш немагчымы мэтазгодны ўплыў на масавую гаспадарку“. ...,аддзел лічыць неабходным, — працягвае Смоліч, — уключыць ў плян і распрацоўку проблем, якія маюць чыста тэорытычнае значэнне(?), што звязвае навуковую працу аддзелу з развіццём сусветнае эканамічнае думкі“(1).

З гэтае забытанае фразалёгіі яскрава выступае адзначанае вышэй прыстасаванне нацдэмаў ўсю іх працы да абслугоўвання капіталістычнага развіцця сельскае гаспадаркі, на распрацоўку такіх „проблем“, якія звязвалі нацдэмаў з буржуазнай навукай, прыкрываемай імі фальшывай маной аб „чыстай навуцы“.

У сваіх працах па спецыялізацыі і раёнаванні сельскае гаспадаркі нацдэм Смоліч, разам з Гарэцкім і іншымі кандрацьеўцамі,

цалкам карысталіся буржуазнай методолёгіяй так званага „пазнаваўчага“ раёнавання. Яны грунтавалі спецыялізацыю выключна на складзеным у парадку капіталістычнае эвалюцыі тыпе сельскае гаспадаркі, ізолявана ад рэвалюцыйных перабудоў, якія адбываюцца ў сельскай гаспадарцы. А ролю пролетарскае дзяржавы зводзілі ў даным выпадку да ўліку гэтае эвалюцыі,—прыстасавання да яе. Усямерна абгрунтоўваючы капіталістычнае разьвіццё вёскі, нацдэмы тыпу Смоліча, Гарэцкага, Ждановіча і інш. абслугоўвалі гэтае разьвіццё адпаведнаю пабудоваю свае працы як з боку яе арганізацыйных форм, так тэматыкі, методу і падбору працаўнікоў. З боку арганізацыйных форм праца будавалася на культываванні раскіданасьці і кустаршчыны, прыкрытых трэскам фразеолёгіі, а за ўсім гэтым захоўвалася такая кулацкая даейнасьць, як рахунковыя запісы ў індывідуальных і пераважна кулацкіх гаспадарках, праца з кулакамі пад шырмаю „сялян-дасьледчыкаў“, распрацоўваліся такія тэмы, як „эфектыўнасьць капіталаўкладаньняў у сялянскую гаспадарку“, „вывучэньне даваеннай дынамікі сельскае гаспадаркі“, „эфектыўнасьць розных форм землякарыстаньня“ і інш. ў гэтым родзе. Трацілі вялікія сродкі пролетарскае дзяржавы на довады пераваг хутарскога і дробна-пасялковага землякарыстаньня, на падрыў соцыялістычнае перабудовы сельскае гаспадаркі.

У сваіх працах па катэдры географіі БАН нацдэм А. Смоліч, са сваім падручным—нацдэмам Азбукіным, тварылі ва ўсю сваю контр-рэвалюцыйную справу. Яны трацілі вялікія сродкі на збор непатрэбных для соцыялістычнага будаўніцтва матар’ялаў і ўсячаскі прапагандавалі сваю нацдэмаўскую ідэолёгію. Сваімі падручнікамі па фізычнай і эканамічнай географіі, аб якіх падрабязная гутарка будзе асобна, яны атручвалі контр-рэвалюцыйнаю нацдэмаўшчынаю нашу моладзь, пачынаючы з сямігодка і канчаючы вузамі. Такава ў самых агульных рысах контр-рэвалюцыйная праца беларускіх нацдэмаў у галіне географіі.

Пасьля таго, як пролетарыят БССР, праз вернага вартавога свае дыктатуры—АДПУ, спыніў шкодніцкую дзейнасьць контр-рэвалюцыйных беларускіх нацдэмаў, катэдры—геаграфіі і штандорту народнае гаспадаркі былі рэарганізаваны ў катэдру эканамічнае географіі. Перад гэтай катэдраю, акром паказанае вышэй неабходнасьці канчатковага раззбройваньня і разбурэньня нацдэмаўшчыны ў гэтай галіне, стаіць цэлы шэраг важнейшых і безадкладных задач, якія ставяцца перад ёю з боку соцыялістычнага будаўніцтва. Гэтыя задачы зводзяцца ў асноўным, па-першае, да ўпарадкаваньня справы з праграмамі і падручнікамі ў галіне фізычнае і эканамічнае географіі на ўсіх канцэнтрах школьнае асьветы і, па-другое, да эканамічнага раёнаваньня і дакладнага вывучэньня БССР, як у галіне фізычнае, так і эканамічнае географіі. Бо становішча, якое мы маем у гэтых аданосінах зьяўляецца проста катастрофічным. Ня менш катастрофічнае становішча мы маем і ў галіне падрыхтоўкі адпаведных кадраў—географаў. Наладжваньне і гэтае працы лажыцца таксама на катэдру эканамічнае географіі БАН.

Пабудова ўсёй працы катэдры на калектыўных пачатках і на аснове марксыска-ленінскай методолёгіі, разгортваньне шырокай сувязі з масамі рабочых, колгаснікаў, бядняцка-серадняцкага сялянства і настаўніцтва БССР, ёсьць залог паспяховага выкананьня тых задач, якія стаяць перад катэдраю.

За колектывізм у навукова-дасьледчай і краязнаўчай працы.

Буржуазная навука і акадэмічнае краязнаўства ня ўжывалі колектыўнага супрацоўніцтва. Адсутнасьць падрыхтоўкі колектыўнай дасьледчай працы, адсутнасьць колектыўнага выкананьня і колектыўнага контролю працы ўтварала наогул бясплянаваць, самацёк і індывідуальнае саматужніцтва. Спадчына мінулага і зараз далёка ня зжыта. Бывалі выпадкі, калі працаўнікі аднае і тае-ж установы і катэдры ня ведалі, хто з іх чым займаецца, якую тэму распрацоўвае. Такім чынам, меў месца непатрэбны паралелізм у працы і падвойныя выдаткі на працу. Гэтая справа тычыцца ня толькі паасобных працаўнікоў, але нават навукова-дасьледчых інстытутаў: у літаратуры мінулага году маюцца даныя аб гэтым нахонт Ленінградзкага мэліярацыйнага інстытуту, Беларускага НДІ, Зоолёгічнага інстытуту і МДЗУ.

Зараз, калі мы ўступілі ў пэрыод соцыялізму, наблізіўся час пераходу ад бясплянавай індывідуальнай працы да працы плянавай, колектыўнай як у навуковых досьледах, таксама і ў краязнаўчай працы. Аб зародках навуковай колектыўнай працы ў мінулым годзе пісаў проф. Е. Каровін. Вось яго прыклады: група навуковай моладзі (усе асьпіранты па адной дысцыпліне), напрыклад, прымае заданьне прапрацаваць для друку тэму хаця-б крытычнага разбору адпаведнага напрамку ў савецкай навуцы. Паколькі справа тычыцца аднае канкрэтнае школы ці аднаго напрамку, усе ўдзельнікі групы аднолькава яго прапрацоўваюць, выносячы вынікі гэтай прапрацоўкі (крытычныя заўвагі, агульную ацэнку і інш.) на колектыўнае абгаварэньне. У выніку гэтага абгаварэньня атрымліваецца колектыўны артыкул, які ўключае ў сабе ўсё тое, што пры групавым абгаварэньні было ўхвалена, як найбольш важнае. Такім чынам, гэты артыкул будзе, па сутнасьці, пратоколам групавога абгаварэньня. Зразумела, што артыкул ня мае індывідуальнага подпісу і фігуруе або пад асобным групавым псеўднімам, або за подпісам удзельнікаў групы.

Другі ўзор колектыўнай працы наступны: склікаецца адчынены сход сэкцыі, катэдры ці пашыранае пасяджэньне навукова-дасьледчага гуртку пры ёй, з удзелам настаўніцтва, асьпірантуры, студэнцтва і супрацоўнікаў тых устаноў, з працай якіх найбольш блізка сутыкаецца катэдра. Дзеля абгаварэньня ў форме дакладаў ставяцца найбольш актуальныя для данай катэдры праблемы. Адчыняецца шырокая дыскусія (часамі 3-4 сходы). Увесь процэс дыскусіі стэнографуецца. Стэнограмы выпраўляюцца адказнымі аўтарамі. Спецыяльна абраная камісія (3-4 таварышы) апрацоўваюць потым як даклад, таксама

і спрэчкі, скарачаючы апошнія, рэдагуючы і падрыхтоўваючы матар'ял для друку.

Таксама рыхтуюцца калектыўныя падручнікі і іншая прадукцыя навукова-даследчай і краянаўчай працы.

Асобныя выпадкі такой калектыўнай работы ўжо маюцца. Напрыклад вышла адна кніга, надрукаваная ў Маскве (1927 г.)— „Стандартныя методы исследования питьевых и сточных вод“, якую складалі 10 аўтараў і рэдагаваў камітэт з 6 асоб. Што павінна быць зараз стрыжнем навукова-даследчай і краянаўчай працы? Які метод працы павінен існаваць? Зразумела, што ў нашых умовах найбольш важным і цікавым зьяўляецца колгасны рух. Вывучэнне гэтага руху і павінна быць стрыжнем працы. Метод калектыўнай працы павінен афармляцца ў працы брыгад з ужываньнем соцсаборніцтва і ўдарніцтва. Вывучэнне колгаснага руху ў раёне дае мажлівасьць кожнаму працоўнаму, у меру яго сіл і здольнасьцяй, прыняць удзел ў працы. Колгаснік, бядняк, батрак, серадняк, рабселькор, студэнт, настаўнік, кожны рабочы могуць мець той ці іншы матар'ял, як складаную частку таго калектыўнага матар'ялу, які ў канечным выніку павінен быць аформлен. Паасобныя допісы, паасобныя корэспондэнцыі, якія тычацца паасобных момантаў гісторыі і арганізацыйнага афармленьня колгасаў, якія тычацца процэсу распастаньня вёскі і выяўленьня клясавай барацьбы, зьяўляюцца тым пажаданым матар'ялам, на падставе якога можа быць складзена як навуковая, таксама і краянаўчая праца. Зусім невялічкі, але сыстэматычны ўдзел у форме допісаў, лістоў, ахапіўшы ўсё працоўнае насельніцтва, стварае тое, чаго мы так даўно чакаем, г. зн. масавую працу. Лёзунг— „навука на карысьць працоўным“— ажыццяўляецца пры масавай працы і калектыўнай апрацоўцы здабытых матар'ялаў. Масавое ўзьняцьце нашых ведаў і нашай актыўнасьці на адпаведную вышыню хутчэй дапаможа наблізіцца да пастаўленай намі мэты: ня толькі дагнаць, але і выперадзіць капіталістычныя краіны ўва ўсіх напрамках навукі, тэхнікі і гаспадаркі.

Ужо адзначана вышэй, што цэнтральную працаю і цэнтральную тэмаю зьяўляецца калектывізацыя сельскай гаспадаркі. Вакол гэтай асноўнай тэмы могуць быць арганізаваны іншыя брыгады, якія будуць працаваць не адарвана, але ў сувязі з вывучэньнем колгаснага руху. Род політычна-гаспадарчых кампаній праходзяць, не пакінуўшы сьлядоў, ня гледзячы на тое, што яны праводзяцца шэрагам асоб, быццам масава, і маюць краянаўчы інтарэс. Вясновая сяўба, ліквідацыя пялісьменнасьці і іншыя тэмы вельмі цікавыя і заслугоўваюць арганізацыі іх вывучэньня. Апошняя можа даць добрыя вынікі, калі яно будзе масавым, калектыўным. Аказваецца, што ў некаторых раёнах дагэтуль ня маецца выпрацаванага пяцігадовага пляну соцбудуўніцтва. Вывучэнне рэлігійнасьці санітарнага становішча, коопэрацыйнага апарату і інш. пытаньні лёгка могуць быць выкананы калектыўна, пачаўшы з запаўненьня адпаведных анкет.

Невялічкі вопыт калектыўнай работы ў Горках у 1923 годзе па барацьбе з зімучымі саміцамі малярыйнага камара даў добрыя вынікі толькі таму, што ў гэтую працу было ўцягнута студэнцтва і вакольнае насельніцтва. Вынікі гэтай працы знайшлі свой адбітак у савецкай і замежнай літаратуры. Невялічкі вопыт па барацьбе з грызунамі праводзіўся калектыўна праз стварэньне для гэтага студэнцкіх брыгад. Зараз робіцца спроба арганізацыі з спэцыялістых ботанікаў брыгады, якая зоймецца вывучэньнем лекавых расьлін у Горацкім раёне— з тым, каб гэтае вывучэньне звязаць з запатрабаваньнямі дзяржаў-

ных нарыхтоўчых устаноў. Такая праца, як масавы збор шасьціножак, па асобнай праграме і з выкананьнем адпаведнай інструкцыі, магла-б ператварыцца ў каштоўную справу. Як вядома, мы шукаем рознастайных крыніц экспарту. Між тым за межамі, асабліва ў Нямеччыне, існуюць спецыяльныя фірмы, якія займаюцца гандлем энтомолёгічнымі колекцыямі. Нічога не каштавала-б вучням, студэнцтву і г. д. сабраць у сябе на раёне дастатковую колькасць якіх-небудзь жукоў і іншых шасьціножак, якія ў форме колекцый маюць валютную вартасць.

Ня трэба падаваць яшчэ новых прыкладаў, якія-б дэманстравалі сутнасць, умовы і змест колектыўнай працы.

Галоўнай мэтай гэтага артыкулу ставіцца задача, каб звярнуць увагу чытачоў на перавагу колектыўнай працы ў параўнаньні з індывідуальнай, і тым самым пачаць ажыццяўленьне гэтага методу навукова-дасьледчай працы краязнаўцамі і вучонымі.

Падрыхтуем кадры краязнаўцаў.

Соцыялізм у нашай краіне будзеца мільёнамі рук рабочых, колгаснікаў, батракоў, беднякоў, сераднякоў і пытаньне ў нас ставіцца ня толькі адносна падрыхтоўкі мільённай арміі інжынэрна-тэхнічных працаўнікоў у галіне прамысловасьці і сельскай гаспадаркі, ня толькі адносна падрыхтоўкі арміі навуковых працаўнікоў для ўсё больш і больш узрастаючай сеткі навукова-дасьледчых устаноў, але пытаньне зараз ужо ставіцца аб тым, каб самі шырокія масы рабочых, колгаснікаў і г. д., каб усе будаўнікі соцыялізму аўладалі патрэбнымі пры сучаснай высокай тэхніцы і соцыялістычным мэтодах працы навукова-дасьледчымі ведамі і навыкамі праз краязнаўства. Пытаньне ідзе аб падрыхтоўцы краязнаўчых кадраў.

Краязнаўства — сродак актыўнага ўдзелу шырокіх працоўных мас у соцыялістычным будаўніцтве шляхам усебаковага вывучэньня вытворчых сіл свайго раёну, краязнаўства — арганізаваная масавая навукова-дасьледчая праца з пэўнай мэтавай устаноўкай — садзейнічаны ўзмацненьню дыктатуры пролетарыяту і ажыццяўленьню генэральнай лініі партыі ў соцыялістычным будаўніцтве. Такое разуменьне краязнаўства ў нас яшчэ зусім слаба папулярызавана сярод шырокіх працоўных мас. Беларускія нацдэмы выкарыстоўвалі краязнаўства ў сваіх шкодных контр-рэволюцыйных мэтах — абаснаваньне і папулярызаваньне буржуазных шляхоў „разьвіцьця“ сельскай гаспадаркі (прышчэпаўскія хутары, пасёлкі), пропаганда нацыянал-дэмакратычных тэорыяў у галіне гісторыі, культуры і г. д. Мы-ж павінны цалкам і поўнасьцю падпарадкаваць краязнаўства абслугоўваньню задач соцыялістычнага будаўніцтва і ўзмацненьня абароназдольнасьці нашай краіны.

Краязнаўчыя арганізацыі БССР і СССР маюць пэўныя політычныя задачы, яны павінны быць баявымі арганізацыямі ў змаганьні за інтарэсы пролетарыяту, і таму ня можа быць ніякай „аполітычнасьці“ ў іх працы, ня могуць быць і аполітычныя элементы ў радок краязнаўчых арганізацый, бо ў пэрыод абвостранай клясавай барацьбы „аполітычнасьць“ і „нэўтральнасьць“ на сутнасьці ёсьць падтрыманьне клясавага ворага. Крайзнаўчыя арганізацыі павінны складацца толькі з актыўных удзельнікаў у соцыялістычным будаўніцтве, з актыўных барацьбітоў з клясавымі ворагамі пролетарыяту.

Сотні, тысячы, дзесяткі тысяч рабочых, колгаснікаў, бядняка-сераднякага сялянства, коопэрацыйных, партыйных, профсаюзных, савецкіх абзга каў, настаўніцтва, комсамол, агрономы, дактары, пролетарскае студэнцтва — вось хто павінен ствараць магутную армію савецкіх краязнаўцаў, а не адзіночкі, „аматары“, „спэцыялісты“ краязнаўства.

Організацыя нізавых краязнаўчых ячэек на прамысловых прадпрыемствах, у колгасах і саўгасах, пры МТС, пры буйных коопэратывах, пры ВНУ, тэхнікумах, ФЗС, ШКМ — першая ступень і неадкладная задача ў прызыве і мобілізацыі новых кадраў для краязнаўства. На фабрыках і заводах, у колгасах і саўгасах працуюць вытворчыя брыгады, брыгады па рацыяналізацыі, брыгады масавых даследаў і г. д.; усе гэтыя брыгады, як і некаторыя іншыя арганізацыі (бытавыя камісіі і інш.) вядуць па сутнасці краязнаўчую працу, даследчую працу, тую працу, якая непасрэдна звязана з вытворчасцю, якая дапамагае рабочай класе будаваць сацыялізм, павышаць тэмпы гэтага будаўніцтва. Але гэтыя элементы краязнаўчай працы не аб'яднаны адзінай мэтай, не аб'яднаны адзіным плянам, ня ўвязаны паміж сабой у належнай меры і таму не даюць належнага эфекту. Усю масавую даследчую працу на паасобных прадпрыемствах (і ва ўсім раёне) трэба коардынаваць, увязаць, арганізаваць па адзінаму пляну, пабудаванаму на перспектыўным вытворчым пляне. Для гэтага на фабрыках (заводах), у саўгасах і колгасах, пры школах усіх тыпаў трэба ствараць адзіныя масава-даследчыя арганізацыі — краязнаўчыя гурткі, якія могуць вызяляць спецыяльныя брыгады для вывучэння паасобных пытанняў і распрацоўкі тых ці іншых праблем сацыялістычнага будаўніцтва.

Краязнаўчыя гурткі на фабрыках і заводах, у колгасах і саўгасах, пры школах павінны разгарнуць самую шырокую працу па падрыхтоўцы краязнаўчых кадраў. У краязнаўчых гуртках рабочыя, колгаснікі і бядняцка-серадняцкі актыў павінны атрымаць як тэарэтычную, так і практычную падрыхтоўку для непасрэднай калектыўнай даследчай працы на прадпрыемстве. Найбольш падрыхтаваная частка краязнаўцаў павінна перадаць свой вопыт масе новых даследчыкаў. Неабходна шырока разгарнуць вучобу ў краязнаўчых гуртках для падрыхтоўкі новых кадраў для краязнаўства.

Вялікае месца і вельмі значную ролю ў стварэнні новых краязнаўчых кадраў павінны адыграць рабселькоры. Рабселькоры вялі і вядуць сапраўдную краязнаўчую працу: яны выяўлялі і выяўляюць „скрытыя рэзэрвы“ ў вытворчасці, актыўна дапамагаюць партыі „вызваляць новыя творчыя сілы пролетарыяту і працоўных мас, арганізаваць гэтыя сілы на ажыццяўленне задач сацыялістычнага будаўніцтва“ (Пастышаў), яны (рабселькоры) зьяўляюцца лепшымі ўдарнікамі ў вытворчасці, у выкананні промфінплянаў, — і таму рабселькоры павінны ў значнай ступені папоўніць склад нашых краязнаўчых арганізацый, ажывіць іх працу, перавесці яе на ўдарныя тэмпы.

„Нам іменна патрэбна цяпер літаратура факту, яркае апісанне фактаў сацыялістычнага спаборніцтва і ўдарніцтва, энтузіязму сацыялістычнай стройкі, вострай класавай барацьбы, якая адбываецца на адным з апошніх этапаў сацыялістычнага будаўніцтва“¹⁾, нам патрэбна цяпер гэта літаратура нязвычайных фактаў нябачнага ў сьвеце будаўніцтва сацыялізму ў мэтах паказу нашых вялізарных поспехаў і дасягненняў, паказу вынікаў энтузіязму і выяўлення творчай ініцыятывы рабочае класы ва ўмовах дыктатуры пролетарыяту і ў мэтах абмену вопытам сацыялістычнага будаўніцтва ў нашым Савецкім саюзе. Даць пролетарыяту і ўсім працоўным масам гэту літаратуру фактаў сацыялістычнага будаўніцтва ў пэўных канкрэтных сацыяльна-эканамічных умовах — задача і нашых краязнаўчых арганізацый, і літа-

¹⁾ З выступлення тав. Яраслаўскага на ўсесаюзнай нарадзе рабселькораў; Правла № 46, 1931 г.

ратурных аб'яднанняў пролетарскіх пісьменьнікаў (нарысісты), і раб-селькораў. Вось чаму ўжо зараз у нашым Саюзе (у РСФСР) пры краязнаўчых арганізацыях утвораны спецыяльныя аб'яднанні пісьменьнікаў-краязнаўцаў. Гэты пачын трэба перанесці і к нам у БССР.

Нам трэба аб'яднаць і арганізаваць усе сілы пісьменьнікаў-краязнаўцаў, рабселькораў, працаўнікоў вытворчых сэктараў і плянавых камісій, рацыяналізатарскіх брыгад і г. д. для састэматычнай даследчай працы, пабудаванай па адзінаму пляну, цесна ўвязанаму з вытворчымі і перспэктыўнымі плянамі гаспадарчага і культурнага будаўніцтва свайго прадпрыемства, раёну, рэспублікі і ўсяго Саюзу.

Паколькі краязнаўства зьяўляецца адным з сродкаў падрыхтоўкі кадраў для розных галін народнае гаспадаркі і для працы на розных вучастках культурнага будаўніцтва, пастолькі на пастаноўку краязнаўчае працы і арганізацыю яе неабходна звярнуць вялікую ўвагу ўсім гаспадарчым, профсаюзным і савецкім установам і арганізацыям і асабліва органам народнае асветы. Краязнаўчыя кадры павінны рыхтавацца ў нашых ВНУ, тэхнікумах, ФЭС, ШКМ і інш. Пры навучальных установах павышанага тыпу трэба абавязкова арганізаваць краязнаўчыя гурткі ў мэтах вывучэння паасобных пытанняў практычнага будаўніцтва ў галіне соцыялістычнай гаспадаркі і культуры і актыўнага ўдзелу ў ажыццяўленьні гэтых пытанняў. Мы лічым таксама магчымым і неабходным арганізаваць краязнаўчыя гурткі і ў масавых чатырохгадовых школах для вывучэння актыўнага ўдзелу ў выкананні паасобных больш простых задач соцыялістычнага будаўніцтва: вывучэнне і арганізацыя дагляду за дробнай жывёлай у колгасе, вывучэнне найлепшых гатункаў гародніны і культывавання гэтых гатункаў і г. д. Трэба лічыць зусім неабходным і неадкладным увядзенне мэтадыкі краязнаўства ва ўсіх ВНУ, тэхнікумах, педагогічных курсах і інш. Наогул ВНУ і тэхнікумы павінны быць у нас асяродкамі краязнаўчае працы на мясцох і кузнях для выхавання і падрыхтоўкі новых краязнаўчых кадраў.

У мэтах падрыхтоўкі новых краязнаўчых кадраў і павышэння кваліфікацыі існуючых кадраў неабходна арганізаваць пры ЦБК і на мясцох (у раённых цэнтрах, пры буйных прадпрыемствах) спецыяльныя краязнаўчыя курсы, сямінары, трэба наладжваць даклады, лекцыі, практычныя заняткі (калекцыянаванне, статыстычная апрацоўка матэрыялаў, правядзенне экскурсій, запісванне савецкага фольклёру і г. д.), трэба арганізаваць завочнае навучанне, з ужываннем радыё, якое зараз шырока практыкуецца для падрыхтоўкі кадраў для прамысловасці, сельскай гаспадаркі, для педагогічнай працы і інш.

У нас вельмі востра адчуваецца недахоп краязнаўчай літаратуры для краязнаўца-масавіка. Тысячам новых савецкіх краязнаўцаў трэба ў самым хуткім часе даць популярную літататуру па розных пытаннях краязнаўства. ЦБК і Навукова-Мэтодологічнаму Камітэту НКА трэба распрацаваць шэраг праграма-Мэтодологічнаму пытанняў, інструкцый, мэтодычных лістоў і, што асабліва важна ў сучасны момант, дапамагчы масавіку-крайведзе аўладаць марксыцка-ленінскай мэтодологіяй у яго штодзённай краязнаўчай працы.

Вось некаторыя з тых актуальных пытанняў, якія трэба як найхутчэй вырашыць дзеля хутчэйшай падрыхтоўкі краязнаўчых кадраў, тысяч і дзесяткаў тысяч даследчыкаў—рабочых, колгаснікаў і бядняцка-серадняцкага сяланства, актыўных барацьбітоў за пабудову соцыялізму, пад кіраўніцтвам ленінскай камуністычнай партыі.

Шкоднікі ільняных культур.

Як вядома, паўночна-ўсходняя частка Беларусі, згодна раёнавання дзяржаўнага пляну, павінна ператварыцца ў масыў ільняных гаспадарак. У сувязі з гэтым, па нашай думцы, зусім сваечасова будзе паставіць перад нашымі краязнаўцамі пытаньне аб вывучэньні шкоднікаў ільняных культур.

У гэтым сэнсе на першым пляне стаіць так званы „ільняны чарвяк“, ці соўка-гама. У 1922 годзе мелася значнае распаўсюджаньне соўкі-гамы ня толькі на Беларусі, але і ў РСФСР і ў УССР. Галоўнай прычынай, якая спрыяе разьвіцьцю шкодніка, зьяўляецца засьмечанасьць палёў, асабліва сурэпкай, на якую матыль кладзе свае яйкі. Чарва толькі потым ужо пераходзіць на лён, які часам зьнішчаецца ёю дашчэнтку.

Трэба далей адзначыць *ільняную блыху*, а таксама тых камароў-доўганожаў (*Tipulidae*), чарва якіх у зямлі харчуецца зернем і карэнчыкамі маладых расьлін.

Далей трэба адзначыць шкоднікаў ільну, якія называюцца чарвой ліставёрткі.

Апрача ўжо названых галоўных шкоднікаў ільну, можна яшчэ назваць шэраг іншых, поўны сьпіс якіх дае Сіланцеў (1929). Але пакуль што мы ня ведаем, якія з іх могуць мець практычнае значэньне ў будучым для Беларусі. Пагэтаму можна абмежавацца толькі кароткімі заўвагамі.

Напрыклад, прус ці італьянская саранча (*Calliptamus italicus* L.), згодна Кеппену, шкодзіць тым расьлінам, у тым ліку і ільну, якіх не чапае азіяцкая саранча (*Locusta migratoria* L.).

Для Чэха-Славацкай, Нямецкай, Паўночнага Каўказу, Латвіі паказан паасобны трыпс (*Thrips linarius* Uzel), які шкодзіць завязі, кветкавым почкам і маладым плодам. Згодна Кірхнеру, трыпсамі псуецца расьліна, і атрымліваюцца кепскія галоўкі ільну. Згодна Увараву, трыпс затрымлівае рост расьлін. Для Нямецкай вядомы яшчэ другі трыпс (*Thrips lini* Ladur). Значыцца, і нам трэба звярнуць увагу на тых трыпсаў, якія сустракаюцца на ільне і прыглядзецца да іх. Між іншым *Thrips linarius* Uzel зьмешчан ў азначальніку Іона па трыпсах (1927), які мае на ўвазе абшары СССР.

Адносна *провалачных* (драцяных) чарвякоў, якія прадстаўляюць сабою чарву жукоў-шчалкуноў (*Elateridae*) і жывуць у зямлі, маюцца супярэчныя думкі. — А. В. Знаменскі (1926), які дае адзнакі як дарослых жукоў, таксама і чарвы, гаворыць, што провалачныя чарвякі амаль што зусім ня шкодзяць ільну. Але, з другога боку, маюцца весткі аб наступных шчалкунох, як шкодніках ільну: *Selatosomus aeneus* L., *Agriotes lineatus* L., *Agriotes obscurus* L., *Agriotes sputator* L.,

Atheus niger L. Такім чынам у мэты краязнаўцаў уваходзіць задача высьветліць умовы жыцця чарвякоў і азначыць іх шкоднасьці ці індыфэрэнтнасьці.

Сярод жучкоў-блышакоў Якуніным (1890) паказан *Naltica oleaginea* L., як шкоднік ільну, але пазнейшыя досьледы гэтага не пацвярджаюць. Мажліва, што гэтага жука блыталі з падобным да яго *Phyllotreta nemorum* L., які павінен сапраўды ўлічвацца, як і вышэй ужо прыведзеная ільняная блыха (*Aphthona euphorbiae* Schr.), якая аб'ядае сямядолі і вярхавінкі ўсходаў ільну.

Яшчэ зарэгістраваны шэраг жукоў, з якіх можна адзначыць хрушчоў (*Melolontha melolontha* L. і *Melolontha hipocastani* Fab.), чарва якіх харчуюцца караньнямі.

З матылёў *капусная моль* (*Plutella maculipennis* Curt.) у 1928 годзе сустракалася на ільне ў Пскоўскай акрузе; будучы выхаванай штучна ў лябораторыі, яна зьядала лісьце ільну, але пытаньне адносна кваліфікацыі гэтай формы, як шкодніка ільну, зараз застаецца адчыненым.

Апрача шасьціножак, для Нямеччыны паказан з *кляшчоў* *Tetranychus*, які выклікае ссыханьне лісьцяў, далей — з *чарвякоў* *Tylenchus dipsaci* Kühn, які прычыняе сыябловую хваробу ільну, а таксама *Heterodera radicum* Greef, які выклікае пахіленьне і ўздуцьце карэньняў, часамі хваробу маладых расьлін.

Даючы ў гэтым артыкуле фактычна толькі голае пералічэньне розных шкоднікаў ільну, мы ставім перад усімі краязнаўчымі арганізацыямі і асобнымі краязнаўцамі, асабліва перад краязнаўчымі гурткамі ў школах, колгасах і саўгасах пытаньне неабходнасьці ў 1931 годзе актыўна заняцца вывучэньнем шкоднікаў ільну ў БССР, даючы матар'ял вывучэньня ў часопіс „Савецкая Краіна“. Вывучэньне і азначэньне шкоднікаў ільну, характэрных для БССР, дасьць нам у рукі магутную зброю для барацьбы з імі, для падняцьця ўраджайнасьці ільну, а разам з гэтым для падняцьця прыбытковасьці сельскай гаспадаркі БССР.

Ад рэдакцыі: Рэдакцыя лічыць, што гэты артыкул, які дае некаторыя даныя аб шкодніках ільну, павінен зацікавіць краязнаўчых арганізацыі і выклікаць жаданьне краязнаўцаў заняцца азначэньнем шкоднікаў. У наступных нумароў будзе дан артыкул аб спосабах барацьбы з кожным з відаў шкоднікаў ільну. Абодвы-ж артыкулы дадуць практычную мажлівасьць краязн. гуртком арганізаваць барацьбу са шкоднікамі ільну.

Разгорнем пролетарскі турызм.

У сувязі з бурным ростам нашай прамысловасці, вялізарнымі поспехамі ў сацыялістычнай рэканструкцыі сельскай гаспадаркі, развіццём шляхавага будаўніцтва і транспарту; у сувязі з значным палепшаннем дабрабыту працоўных мас і павялічэннем іх культурных запатрабаванняў,—ва ўсіх савецкіх рэспубліках з кожным годам павялічваецца колькасць як блізкіх, так і далніх экскурсій, вандраванняў, лыжных і велёсыпедных прабегаў і г. д. Пролетарскі турызм у СССР перажывае перыод бурнага росту, які адпавядае шпаркім тэмпам нашага сацыялістычнага будаўніцтва.

Пролетарскі турызм у СССР зьяўляецца шырокім грамадзкім рухам (рабочых, колгаснікаў, бядняцка-серадняцкага сялянства, піонэраў, вучнёўскай моладзі і інш.); ён зьяўляецца нераз'ядзельнай часткай, неадрыўным зв'язком у агульнай сістэме нашага сацыялістычнага будаўніцтва і камуністычнага выхавання працоўных мас. Праз блізкія і далёкія экскурсіі рабочыя, колгасніцкія і бядняцка-серадняцкія масы сялянства, рабочая і сялянская моладзь, вучні і пролетарскае студэнцтва знаёмяцца з сацыялістычным будаўніцтвам у сваім раёне, сваёй і іншых братніх савецкіх рэспубліках, з будаўніцтвам магутнейшых электрастанцый, гігантаў-заводаў, гігантаў-саўгасаў і колгасаў, вывучаюць дасягненні асобных прадпрыемстваў сацыялістычнага тыпу з тым, каб вопыт гэтых прадпрыемстваў перанесці ў свае фабрыкі, заводы, колгасы, саўгасы. Пролетарскі турызм ёсць сродак узбраення працоўных мас і школьнай моладзі навуковымі ведамі аб вытворчых сілах сваёй краіны, яе прыродных багаццях, аб шляхох і методах сацыялістычнага будаўніцтва ва ўсіх галінах гаспадаркі і культуры, аб дасягненнях сучаснай тэхнікі і г. д. Далёкія экскурсіі ў суседнія рэспублікі СССР зьяўляюцца магутным сродкам пазнання і ўразумення эканомічных, культурных і політычных сувязей паміж асобнымі раёнамі і рэспублікамі і адзінаства задач, якія стаяць перад пролетарыятам усяго Савецкага Саюзу. Разам з тым пролетарскі турызм у нас зьяўляецца і вельмі важным фактарам інтэрнацыянальна-класавага камуністычнага выхавання, паколькі працоўныя масы розных нацыянальнасцей нашага Саюзу ўзаемна знаёмяцца з дасягненнямі ў будаўніцве сацыялістычнай гаспадаркі і культуры пролетарскай па зместу і нацыянальнай па форме, вывучаюць гэтыя дасягненні і ўзаемна дапамагаюць развіваць іх (дасягненні) далей.

Задачы і мэты нашага школьнага турызму тыя-ж самыя, што і наогул савецкага пролетарскага турызму, прычым, аднак, у школьным турызме павінна звярчацца параўнальна большая ўвага на асьветнае

і клясава-выхаваўчае значэнне экскурсій, якія набываюць асабліва вялікую вартасць у сувязі з політэхнізацыяй нашых школ.

Організацыйна пролетарскі турыцкі рух у СССР яшчэ канчаткова не аформлен, бо ён расьце і шырыцца, захапляючы шырокія працоўныя масы ўсіх краін Саюзу. І тут, у справе разгортвання турызму, тэмпы і размах турыстычнае справы ў СССР значна перавышаюць тэмпы росту турызму ва ўсіх капіталістычных дзяржавах.

У РСФСР і УССР ёсць пэўныя і значныя дасягненні ў справе турызму: ёсць цэлая сетка экскурсбаз (хаця і недастатковая), літаратура, падрыхтаваныя кадры экскурсаводаў і г. д. У нас-жа, у БССР, справа абстаіць зусім дрэнна. У нас няма цэнтру, які-б кіраваў усёй турыцкай справай у БССР, няма экскурсійных баз, маршрутаў, спадарожнікаў, няма падрыхтаваных экскурсаводаў і г. д. Экскурсіі і вандраванні па БССР праходзяць у значнай меры самацёкам, без пэўнага кіраўніцтва і плянаў.

У мэтах далейшага разгортвання і замацавання пролетарскага турыстычна-экскурсійнага руху ў БССР неабходна арганізаваць і наладзіць сталую і сыстэматычную працу Цэнтральнага Савету Т-ва пролетарскага турызму і экскурсій, які павінен мець самую цесную сувязь з культсэктарам ЦСПСБ, НКА, Цэнтральным Бюро Краязнаўства і прыняць самыя энэргічныя меры па разгортваньню турыстычна-экскурсійнай сеткі, экскурсбаз, па распрацоўцы маршрутаў, (па чыгунках, рэках, на аўтобусах), па выяўленьні ўсіх турыцкіх аб'ектаў, адпаведных задачам савецкага турызму; неабходна разгарнуць працу па выданьню экскурсійнай літаратуры і спадарожнікаў.

У нас амаль зусім няма падрыхтаваных кадраў экскурсаводаў, якія-б адпавядалі запатрабаваньням пролетарскіх турыстаў і экскурсантаў; якія-б маглі належным чынам паказаць рост соцыялістычнай гаспадаркі і культуры; якія-б былі падрыхтаваны да правядзеньня камуністычнай прапаганды. Задача падрыхтоўкі новых кадраў экскурсаводаў зьяўляецца адной з бліжэйшых і неадкладных задач у справе разгортвання пролетарскага турызму ў БССР.

Турыцка-экскурсійная справа зьяўляецца вельмі важнай і сур'ёзнай справай у сыстэме камуністычнага выхаваньня працоўных мас, папулярызаванні дасягненняў у соцыялістычным будаўніцтве, і таму трэба неадкладна і сур'ёзна ўзяцца за арганізацыю гэтай справы ў БССР, улічваючы ўвесь вопыт нашых брацкіх савецкіх рэспублік.

Нацыянал-дэмакратызм, як агентура інтэрвэнцыі.

Жорсткая класавая барацьба ў СССР, якая абвастраецца ў сувязі з разгорнутым наступам соцыялізму па ўсяму фронту, складанасць якой павялічваецца, дзякуючы капіталістычнаму акружэнню, рыхтуючаму напад на Савецкі Саюз, — гэта класавая барацьба набывае спецыфічныя формы ў нацыянальных рэспубліках, дзе „аджываючыя класы раней прыгнечаных нацый“ у барацьбе супроць дыктатуры пролетарыяту прыкрываюцца штандарам нібы-та нацыянальнага вызвалення, вядуць барацьбу за нібы-та „самастойную нацыянальную дзяржаву“, „самастойнасць“ і „незалежнасць“ якой нібы-та знішчаецца фактам яе ўваходжання ў СССР.

„Прыкрываючыся тэорыяй „незалежнасці“, аджываючыя класы БССР імкнуцца „замкнуцца“, абасобіцца ў сваю нацыянальную дзяржаву і ўстанавіць там сваё класовае панаванне“ (Сталін).

Ня маючы мажлівасці ажыццявіць гэта сваімі ўласнымі сіламі, нацыянал-дэмакраты знайшлі выхад у стварэнні адзінага фронту з міравым і ў першую чаргу з польскім і заходня-беларускім фашызмам для барацьбы супроць дыктатуры пролетарыяту, для заснавання сваёй буржуазнай фашысцкай дзяржавы пад пратактаратам фашысцкай Польшчы. Для гэтага нацдэмы старанна рыхтавалі інтэрвэнцыю супроць СССР.

Для падрыхтоўкі інтэрвэнцыі нацыянал-дэмакраты скарыстоўвалі даволі ўдала краянаўчыя арганізацыі, у прыватнасці краянаўчы часопіс „Наш Край“, які нацдэмамы быў зроблен сваім праграмным, баявым органам, праз які нацдэмы і праводзілі ўсе найбош наглыя і адчынена контр-рэвалюцыйныя выступленні класавога ворага.

Задачай гэтага артыкулу і зьяўляецца паказаць, як рыхтаваўся беларускі нацыянал-дэмакратызм у саюзе з махровым чорнасоцэнствам да інтэрвэнцыі, як гэта падрыхтоўка інтэрвэнцыі праводзілася у краянаўчай рабоце праз часопіс „Наш Край“.

Непасрэдным зачынішчыкам інтэрвэнцыі супроць СССР нац.-дэмакраты лічылі фашысцкую Польшчу. Але дзякуючы таму, што працоўныя масы Беларусі яшчэ вельмі добра помняць, якую „свабоду“ і „незалежнасць“ нясуць з сабой польскія паны, — нацыянал-дэмакраты, у якасці першачарговай задачы павінны былі паставіць задачу „апрацоўкі галоў“ працоўных, падрыхтоўкі грамадзкай думкі да інтэрвэнцыі. Шляхам для такой апрацоўкі „павінна была зьявіцца „угрунтаванне“ асобых, ад СССР, ад разьвіцця пролетарыяту СССР законаў гістарычнага разьвіцця Беларусі, адмежавана ад разьвіцця іншых народаў СССР, доказы нацдэмаў аб шкоднасці ўплыву пролетарскай

па зместу культуры іншых савецкіх рэспублік, і ў першую чаргу культуры РСФСР на разьвіццё беларускай культуры, паказу „імперыялістычных“ імкненняў Масквы, — і, наадварот, карыснасьці уплыву Захаду і, у прыватнасьці, буржуазнай Польшчы на гэта разьвіццё. Гэтым „угрунтаваньнем“ нацыянал-дэмакраты спадзяваліся выбіць з галоў працоўных шкодныя для інтэрвэнтаў успаміны аб окупацыі беларускімі Беларусі.

Побач з „апрацоўкай галоў“ ішла і „падрыхтоўка рук“ у выглядзе кулацтва, як клясавай апоры інтэрвенцыі ўнутры БССР і разам з усім гэтым зьбіраліся неабходныя весткі для „заходняга друга“, г. зн. праводзілася непасрэдна шпіёнская работа. Як-жа ідэалёгічна падрыхтоўвалася інтэрвенцыя нацыянал-дэмакратамі праз свайго па-слухмянага служку — часопіс „Наш Край“?

Сьцяг „нацыянальнай самабытнасьці“ і яго клясавая сутнасьць.

Галоўнай зброяй, сродкам угрунтаваць сваё імкненьне да буржуазнай дзяржавы зьяўлялася тэорыя „нацыянальнай самабытнасьці“. Гэта тэорыя — „святое святых“ нацыянал-дэмакратызму, і ёю прасякнуты амаль кожны артыкул часопісу „Наш Край“, пачынаючы з самой назвы. Так, Кісьлякоў у сваім артыкуле „Тып беларускай сялянскай гаспадаркі“ — піша: „ува ўсякім выпадку агульны тып сялянскай гаспадаркі будзе значна іншым, чым тып сялянскіх гаспадарак іншых краін“. І далей „розныя мерапрыемствы... у кожнай паасобнай часцы тэрыторыі дзяржавы складаюцца па-рознаму, а, значыць, вымагаюць і рознае будовы гаспадарак тае ці іншае краіны, раёну“. („Наш Край“, № 2-3 за 1925 г.). Кісьлякоў піша гэта для таго, каб „даказаць“ што Беларусь павінна мець свае асобныя шляхі гаспадарчага разьвіцця і што, дзякуючы гэтаму эканомічная палітыка павінна мець іншыя чым у РСФСР формы, буржуазныя формы, гэта значыць формы насаджэньня капіталізму.

Адурманьваючы галовы працоўных, нацдэмы беражна захоўваюць гэтую сваю самабытнасьць ад усялякіх „чужаземных“ (чытай савецкіх) уплываў. Калі даецца інструкцыя па складаньню слоўніка, то ў ёй падкрэсьліваецца, што трэба запісваць найболей характэрныя беларускія словы. „Асабліва-ж тыя, якія адрозьніваюцца ад слоў расійскай, ці польскай мовы па вымове, або па значэньню“. („Наш Край“, № 1 за 1925 г.). Калі Шчакаціхін піша аб зьбіраньні твораў народнага мастацтва, то з пільнасьцю старажавога пса нацыянал-дэмакратызму зазначае: „З асаблівай увагай трэба кожны раз высвятляць, ці зьяўляецца аўтар мясцовым ураджэнцам, і ці не запазычаны рысунак з якога-небудзь чужаземнага ўзору“. І далей: „Тут трэба пытацца наконт бацькоў і наогул продкаў, бо вядомы выпадкі, калі перасяленцы прыносілі на Беларусь (напрыклад, на Случчыну) чужыя орнаментальныя формы, дзе яны засталіся да гэтага часу на працягу некалькіх пакаленьняў“. („Наш Край“, № 2-3 за 1926 г.).

Так захоўвалася „чыстата“ нацыянал-дэмакратычных шэрагаў, так штучна вырываўся ўсё тутэйшае, „самабытнае“ ад „чужых уплываў“. Так нацдэмамі будавалася сьцяна, якая-б зачыняла Беларусь ад уплыву пролетарскай па зместу культуры іншых Савецкіх рэспублік. Такая-ж сьцяна будавалася паміж горадам, як вядучай пролетарскай адзінкай і вёскай унутры СССР.

Таму ўсё гарадзкое (чытай: пролетарскае) — гэта наноснае, несамабытнае з пункту погляду нацыянал-дэмакратаў і пагэтаму з усёй

злобай нацыянал-дэмократы накідваюцца на гарадзкі ўплыў супроцьстаўляючы „ісьціна-народнае“ беларускае — гарадзкому, наноснаму, „ня ісьціна-народнаму“.

„При всей консервативности устоев нашей белорусской деревни... проникающее в нее городское влияние... губительным образом начинает отражаться на ее поэтическом творчестве, и, освященная веками, истинно народная белорусская поэзия готова понемногу обнаружить тенденцию к постепенному вымиранию, в угоду духу новейшего времени. Народная песня... исчезает в деревне, сменяясь чаще всего позднейшей наносной более или менее легкомысленной песенкой городского пошиба“... — С. Малевіч. На такі аўторытэт спасылаецца Шлюбскі ў артыкуле „Год зьбіраньня фальклёрнага матар’ялу“ — даказваючы зьнішчэньне народнай творчасці, дзякуючы ўплыву гарадзкой культуры („Наш Край“ № 2 за 1927 г.).

Супроцьстаўляючы „народ“ гораду (чытай: пролетарыяту), выстаўляючы гэты „народ“ носьбітам нацыянальнай самабытнасьці — нацыянал-дэмократы і тут бачаць небясьпеку пролетарскага ўплыву, і, каб як-мага лепш адмежавацца ад апошняга, адсылаюць краянаўца да няпісьменных, якія нібы-та толькі і захавалі нацыянальную культуру ў яе найбольш чыстай, незабруджанай ніякімі ўплывамі форме: „Няпісьменны люд — скарб для нашага брата этнографа“ — так піша „Н. К.“. Вось дзе прадстаўнікі „самабытнасьці“: няпісьменны, стары дзядуля, старая бабуля — а моладзь, куды, нёдарасьлі, на ёй шкодны гарадзкі ўплыў! Але няпісьменнасьць усё больш і больш зьнішчаецца і нацыянал-дэмократам застаецца толькі адзіны шлях: выконваць прадкаў з магіл, каб давесці самабытнасьць Беларусі. І ў сваеасаблівай форме гэта робіцца імі: адным з спосабаў давесці „самабытнасьць“ беларускага народу зьяўляўся той факт, што ідэалізуемая нацыянал-дэмократамі мінуўшчына выстаўлялася, як монопольная прадстаўніца сучаснасьці.

Уся праца краянаўчых арганізацый заключалася ў зьбіраньні матэрыялаў старасьветчыны ў галінах гісторыі, этнографіі, літаратуры, мастацтва і г. д. Інструкцыі пачыналіся і канчаліся старасьветчынай, бо „старасьвецкія здабыткі народнага мастацтва гэта карані, з якіх павінны вырасці новыя расткі, новага народнага мастацтва“. (Наш Край“, № 8-9 за 1926 г.).

Усё сучаснае зводзілася і падмянялася старасьветчынай, а старасьветчына — ідэалізавалася, паказвалася, як бясклясавая грамада. Клясавая барацьба адсутнічае — на яе месца ўводзіцца „замілаваньне“, „пашана“ да „замкаў“ (г. зн. да памешчыкаў) з боку „шырокіх колаў грамадзянства“ (г. зн. сялянства). Калісьці значыць, клясавай барацьбы ня было.

„З вольнай дружнай князь на пасадзе

Вольнаму люду законы пісаў;

Слухалі князя, а што князь не ўладзіў,

Слухаў, што веча яму звон казаў“.

(„Над Нёмнам.“ Янка Купала).

Але гэта было калісьці — уздыхае, сьвята падняўшы вочы даверху, нацыянал-дэмократ, а цяпер...

Гэтым нацыянал-дэмократы імкнуліся адарваць увагу працоўных ад барацьбы з клясавым ворагам, ад будаўніцтва сваёй соцыялістычнай гаспадаркі і соцыялістычнай па зьместу, нацыянальнай па форме культуры, пераключыць гэту ўвагу на быццам бясклясавую, ідэальную мінуўшчыну, згрупаваць вакол сябе кадры для барацьбы за такую-ж

нібы-та бясклясавую (а пасутнасьці вельмі клясавую) грамаду ў сучасным. З гэтай-жа мэтай на працягу ўсяго часопісу праводзіцца думка аб тым, што сучасная культура, сучаснае краязнаўства ёсьць адраджэньне старой нашаніўскай культуры, нашаніўскага краязнаўства, прычым карэнні апошняга пачынаюцца ў XVI стагодзьдзі (Васілеўскі „Стагодзьдзе краязнаўчай працы ў БССР“ „Наш Край“ № за 1926 г.).

Сутнасьць адраджанізму ў тым, што ён зьяўляецца замаскаванай формай выступленьня супроць пролетарскай культуры і яе носьбіта—дыктатуры пролетарыяту. Сутнасьць адраджанізму ў тым, што гэта тэорыя зьяўляецца спробай зьмяніць пролетарскую па зьместу культуру буржуазнай культурай.

Тэорыя нацыянальнай самабытнасьці зьяўляецца маскай, за якой хаваецца зброя нацыянал-дэмакратаў, накіраваная супроць дыктатуры пролетарыяту, супроць саюзу з пролетарыятам іншых саюзных рэспублік, супроць Масквы, як сэрца дыктатуры пролетарыяту. І за гэтым-жа прыкрыцьцём самабытнасьці хаваецца ўмільны, нізкі, лёкайскі твар нацыянал-дэмакрата, накіраваны ў бок буржуазнага захаду, у прыватнасьці ў бок Польшчы.

II. „Супроць СССР—за буржуазны Захад“.

Сваё выступленьне супроць Масквы беларускі нацыянал-дэмакратызм пачынае абгрунтоўваць „гісторычна“ (таксама сваеасабліва нацдэмаўска дзялектыка). Даўгяла ўводзіць нас у XVII стагодзьдзе:

„З гэтага часу (1655 г.) у Менску пачалася маскоўская окупацыя, якая цягнулася да 1661 году. Окупацыя знішчала Менск і яго мяшчан... Увесь гандаль, які грунтаваўся на збыце збожжа, супыніўся“. („Стары Менск“ „Наш Край“ № 2-3 за 1927 г.).

Васілеўскі працягвае: „У часы вайны Маскоўскія войскі ня раз палілі і руйнавалі Воршу. Яны захаплялі Воршу і рабавалі яе насельнікаў у 1501, 1508, 1534, 1535, 1563, 1564, 1580 г. г.“. („З гісторыі Воршы“ „Наш Край“ № 2-3, 1926 г.).

І ў гэты-ж час „гістарычна“ робіцца паклон у бок Польшчы: „Цэнтральная улада („Рэч Пасполіта“) выдала прапанову, паводле якой мяшчане і купцы, якія вялі гандаль мясцовымі таварамі вызваліліся ад „старога мыту“ на Менскай мытніцы і яе аддзяленьнях „Прыкаморках“... Сойм вызваліў мяшчан ад усялякіх падаткаў, стацый, выдаваньня хлеба і інш. на пэўную колькасьць гадоў“ (Даўгяла „Стары Менск“).

Такім чынам Масква толькі руйнавала Беларусь, Польшча толькі аднаўляла яе. На прыкладах рабаваньняў Беларусі *фэўдальнай* Маскоўскай дзяржавы нацыянал-дэмакраты імкнуцца распаліць варожасьць да *пролетарскай* Масквы, і прыкладамі выключна „добрых“ падзей Рэчы Паспалітай васхваляецца сучасная фашысцкая Польшча.

Свае гістарычныя „давады“ супроць пролетарскай Масквы нацыянал-дэмакраты, адчуваючы ўсю іх фіктыўнасьць і недаказальнасьць для працоўнай Беларусі, імкнуцца падмацаваць „матар’яламі“ сучаснасьці. Грамыка піша: як ён папаў „за граніцу“ на тэрыторыю РСФСР у Смаленшчыну, ці, як называе „Н. К.“—Беларускую Смаленшчыну“.

„Тая-ж Беларусь... па той бок наша офіцыяльная Беларусь; па гэты, дзе мы ляжым,—РСФСР“. Вывад ясны: частка Беларусі „окупавана“ з боку РСФСР, яе нельга назваць офіцыяльна Беларуссю, але „фактычна“ — „тая-ж Беларусь“. („З падарожных запісаў“ — „Н. К.“ № 4-5 за 1926 г.).

Такая-ж думка праводзіцца ў хроніцы „Нашага Краю“. „Слоўнікавая камісія лічыць патрэбным укладаньне краёвых слоўнікаў у ліку, адпаведным тэрыторыяльнаму падзелу БССР на 10 акруг, а таксама паасобным слоўнікаў для абшараў этнографічнае Беларусі ў межах РСФСР“... І тут праводзіцца думка, што РСФСР окупавала частку Беларусі. Гэты нячужаны і дзікі паклёп узводзіцца дзеля таго, каб выклікаць варожасьць працоўных да суседняй Савецкай рэспублікі РСФСР.

Дзеля гэтага-ж пускаецца ў масы такая прыказка: „Масква, што дошка, — стаіць шырока і ўсюды цісьнець“ „Наш Край“ № 1 за 1927 г. т. Шлюбскі „Год зьбіраньня фольклёрнага матар’ялу“).

А Шавельскі—забаронца беларускага народу—ідзе яшчэ далей і, перавышаючы па сваёй контр-рэвалюцыйнай няпрыкрытасьці ўсё дагэтуль сказанае, „гістарычна“ даводзіць, што Нэвель—гэта адвечна беларуская мясцовасьць, ён піша: „З прычыны таго, што Нэвельскі павет знаходзіцца ў складзе РСФСР, дык русіфікацыя Нэвельскага павету праз школы праводзіцца ў значна большых разьмерах, чымся пры цары“ (падкрэсьлена намі). („Да пытаньня аб этнографічным складзе насельніцтва Нэвельшчыны „Наш Край“ № 11 за 1928 г.). Вось дзе асабліва ясна ўскрываецца сапраўдны твар нацдэма — клясавага ворага: яму лепш царская Расія, гэта „турма народаў“, чым дыктатура пролетарыяту, чым СССР. Тут бачна сапраўдная цана „нацыянальна-незалежніцкіх тэндэнцый“: лепш быць колёніяльнай часткай Расіі, але царскай, чым мець самастойную Беларусь, але ў саюзе з іншымі Савецкімі рэспублікамі. Клясавы з аскаленымі зубамі твар паказаўся з-пад нацыянальна-вызваленчай маскі. Не хапае толькі лёзунгу „Далоў Саветы“. Але калі гэты лёзунг адчынена не выстаўляецца, то дэманстрацыі і досыць адчыненыя на карысьць такога лёзунгу нацдэмамі робяцца. Таку хроніцы „Н. К.“ паведамляецца „ў ліпні месяцы беларускія песьняры З. Бядуля і У. Дубоўка, аб’яжджаючы розныя гарады Беларусі, заехалі ў Нэвель (цяпер Пскоўскай г.). Яны азнаёміліся з палажэньнем у Нэвельшчыне беларускасьці (падкрэсьлена намі) і культуры наогул“. Паехалі ў Нэвель—на тэрыторыю РСФСР азнаёміцца з палажэньнем „беларускасьці“, якая прыгнечваецца „горш чым пры цары“. Як-жа інакш можна разглядаць падобнага роду дэманстрацыі, як ня контр-рэвалюцыйнае, выступленьне супроць дыктатуры пролетарыяту пад маскай „беларускасьці“, і нібыта нацыянальна-вызваленчага руху. І гэта пішавецца і робіцца ў той час, калі Савецкая Беларусь перажывае адзін з найвышэйшых момантаў росквіту свайго соцыялістычнага будаўніцтва ў галіне гаспадаркі і культуры, нацыянальнай па форме, пролетарскай па зьместу; калі ў фашысцкай Польшчы праводзіцца зьверскі нацыянальны ўціск, калі ў Заходняй Беларусі нішчыцца ўсё беларускае, калі пад кіраўніцтвам сваёй камуністычнай партыі працоўныя Заходняй Беларусі вядуць геройскую барацьбу за сваё вызваленьне. Але аб апошняй ні слова.

Працоўныя масы Беларусі ўсяго Савецкага Саюзу, будуючы сваю соцыялістычную гаспадарку, разьвіваючы на аснове правільнай нацыянальнай політыкі камуністычнай партыі і савецкай улады сваю нацыянальную па форме культуру, зьліваюць у адзін магутны інтэрнацыянальны паток пролетарскі яе зьмест, — а бяссьільны клясавы вораг з пенай каля рта злобна шыпіць: „Нашы зьбіральнікі і наш фольклёр нічога ня згубяць, калі ня будуць запісвацца падобныя „народныя“ песьні, якія па духу, мове і зьместу ня маюць ніякай тычнасьці да Беларусі, а зьяўляюцца ў нашай вёсцы русыфіцыйнымі нанёсамі... Значна лепш было-б, каб Дразьдэцкі ня „выпытваў“-бы казкі ў „другіх на-

родаў", а запісваў — бы беларускія, якія апавядаюць дзяды і бабулі яго вёскі". (Шлюбскі, „Наш Край“, № 1 за 1926 г.).

Спадзяючыся каменнямі сваёй варожасці пабудаваць кітайскую сьцяну паміж працоўнымі Беларусі і іншых рэспублік Савецкага Саюзу, імкнучыся „абасобіцца ў сваю нацыянальную дзяржаву і ўстанавіць там сваё клясавое панаваньне“ (Сталін), — нацыянал-дэмакраты для гэтай мэты выкарыстоўвалі былое кіраўніцтва краязнаўства, і, асядлаўшы яго, заяўлялі: „краязнаўства, як энцыклёпедыя мясцовага краю, як мэта ўсебаковага вывучэння пэўнай, адносна невялікай тэрыторыі з мэтай скарыстаць у інтарэсах гэтай тэрыторыі яе вытворчыя сілы („Наш Край“, № 8-9 за 1926 г.). Беларусь выстаўляецца як зусім замкнутая ад СССР тэрыторыя, „адносна невялікая“, у інтарэсах якой (тэрыторыі, а ня клясы?) павінны выкарыстоўвацца яе вытворчыя сілы. Нацдэмы імкнуцца за словам „тэрыторыя“ схваць свой клясавы твар, сваё выступленне супроць дыктатуры пролетарыяту, супроць СССР.

Выступаючы супроць „Масквы“, „другіх народаў“, „чужаземных уплываў“, — нацыянал-дэмакраты ня толькі нічога ня маюць супроць уплыву буржуазнага захаду і фашыскай Польшчы, але наадварот: гэты ўплыў васьпляецца, як вельмі пажаданы і карысны ўплыў.

Так нават меншая сьмяротнасць грудных дзяцей на Беларусі тлумачыцца большай нібы-та культурнасьцю беларускага селяніна, „дзякуючы яго беспасрэднай блізкасці да Заходняй Эўропы („Наш Край“, № 2-3 за 1926 г.—артыкул Папова).

Вельмі старанна апісваецца нацыянал-дэмакратамі, якая „вялікая работа праводзіцца ў Латвіі, у Польшчы па краязнаўству, як добра пастаўлены польскі часопіс „Земьа“ („Н. К.“ № 12 за 1926 г.), праводзіцца думка аб тым, што ўся розніца паміж польскім і савецкім краязнаўствам толькі ў тым, што ў Польшчы аматарства, а ў нас масавае краязнаўства; праводзіцца думка аб тым, што савецкае краязнаўства толькі „паглыбляе на карысьць навукі вывады Захаду“ (Жарынаў. „Наш Край“, № 1 за 1925 г.). Так скарыстоўвалася нацыянал-дэмакратамі ў краязнаўчай рабоце тэорыя нацыянальнай самабытнасці, так тачылася зброя супроць пролетарскай Масквы і сродкамі ідэалёгічнага ўплыву рабіліся спробы падрыхтаваць глебу ўнутры БССР для інтэрвенцыі.

Падрыхтоўка клясавай сілы.

Нацдэмакраты ведалі, што недастаткова толькі „ідэалёгічна падрыхтаваць“ насельніцтва БССР да інтэрвенцыі, шляхам разжыганьня варожасці да Масквы, шляхам паказу гістарычнай дабрачыннасці Польшчы, якую (дабрачыннасць) добра памятаюць працоўныя БССР, добра памятае бядняк і сярэднік-селянін, які звязваў свой лёс з савецкай уладай, убачыў, што адзіна добры для яго шлях, гэта шлях указаны камуністычнай партыяй і пролетарыятам, шлях калектывізацыі. Нацдэмакратам неабходна было мець тую клясавую сілу, на якую можна абаперціся ў час інтэрвенцыі і пры будаваньні сваёй буржуазнай дзяржавы. Такой клясавай сілай мог-бы быць на вёсцы толькі кулак. Вось таму нацыянал-дэмакраты ў зямельным пытаньні праводзілі сваю „прышчэпаўскую“ політыку хутарызацыі сельскай гаспадаркі БССР. Соцыяльная сутнасць „прышчэпаўскай“ політыкі і заключаецца ў стварэньні капіталістычнае клясы — кулака праз хутарызацыю сельск. гаспадаркі, а політычны сэнс яе — падрыхтоўка той клясавай сілы, якая-б дапамагала ня толькі цяпер вёсцы барацьбу з політыкай партыі на вёсцы, але і быць дапаможнікам пры інтэрвенцыі.

Былое краязнаўства з яго органам „Наш Край“ і ў гэтай галіне мае свае вялікія заслугі. Яно цалкам праводзіла нацдэмаўскую лінію.

„Гістарычна“ ўгрунтаваўшы „асаблівасьць“, „самабытнасьць“ БССР тым, што і ў старыну беларусы ня былі падзелены на клясы, выкрэсьліўшы ўсю клясавую барацьбу з гісторыі, нацдэмократы імкнуліся маскай „бясклясавасьці“ прыкрыць вельмі клясавы твар кулака. У „Нашым Краі“, калі і дапускаецца падзел вёскі, то толькі на „мужыкоў і шляхту“ („Наш Край“ № 3 за 1930 г.), ці на „бедных і багатых“ (Азбукін). І толькі ў самыя апошнія часы сустракаецца падзел на беднякоў і сяраднякоў. Кулак-жа на беларускай вёсцы адсутнічае, бо ён „селянін-дасьледчык“.

З гэтым „бясклясавым“ падыходам нацдэмократы „бароняць“ інтарэсы „ўсяго сялянства“, што ўсапраўднасьці азначала інтарэсы кулака. Так, шукаючы „тып беларускай сялянскай гаспадаркі“, яны знайшлі тып гаспадаркі кулацкай, разьвівацца якой мяшае політыка савецкай улады.

„Селянін заплаціў падатку—41,29 жытніх адзінак. Ці ня многа гэта? Пры тым стане гаспадаркі, у якім яна цяпер знаходзіцца—бязумоўна многа. І падатак гэты зьяўляецца ня толькі арэнднай платай (рэнтай, якую селянін павінен пляціць дзяржаве), а і падаткам на сялянскі капітал (маемасьць).

(Кісьлякоў. „Наш Край“ № 23 за 1925 г.).

Вось, бачыце,—„даведзена“, што растрачаецца на падаткі Савецкай дзяржаве нават „маемасьць селяніна“!

Адзіны выхад для селяніна пры савецкай уладзе: хутарызацыя.

„Шмат якія вёскі расьсялілісь цяпер на хутары і на пасёлкі, дзе жыцьцё ўжо ідзе ня так, як ішло раней у самой вёсцы. Вёска з яе звычаямі і традыцыямі ўсіх уцягвала ў адно жыцьцё, прымушала ўсіх жыць і гаспадарыць аднолькава старымі спосабамі. Зараз зьнішчаецца цераспалосіца, паляпшаецца тэхніка сельскай гаспадаркі, ствараецца новы тып земляроба-культурніка“. (Вывучэньне вёскі — неадкладная задача краязнаўства“. „Наш Край“).

Гэта хутарызацыя выражаецца, як жаданьне ўсіх сялян:

„Дзеля падняцця сваёй гаспадаркі, некаторыя гаспадары маюць вялікае жаданьне аддзяліцца на хутары, каб можна было весьці гаспадарку паводле ўсіх правіл аграноміі“. („Наш Край“, „Вёска Дакудава“).

Выходзіць, што „паводле ўсіх правіл аграноміі“ можна весьці гаспадарку толькі хутарскую.

Але да асаблівага захлёбваньня даходзіць „Наш Край“ пры васхваленні кулацкіх гаспадарак. У б. Полацкай акрузе была гаспадарка „Фатынь“, якая належала кулаку Марозу. Цэлы артыкул „Нашага Краю“ прысьвечан апісаньню гэтае гаспадаркі, зьмешчана фотографія „добрага гаспадара Мароза“, і нават яго сыноў, вітаецца выдача Наркамземам (у часы прышчэпаўшчыны) гэтай гаспадарцы „ахраннай граматы“. Што-ж гэта за высока-культурная, дасьледчая гаспадарка? Мароз „яшчэ ў 1900 г. меў ужо каля 40 кароў, 12 сталых коняў“ і г. д. А з тых пор да 1926 г. ён „яшчэ ўзрос і ўзмацніўся“. Мае свае сталярную, сьлясарную майстэрню, кузьню, „снабжае“ мясцовае насельніцтва і сельска-гаспадарчымі машынамі і расадай і ўсім што патрэбна. А галоўнае—„ўсяго два пастаянных рабочых“. (Квяткоўскі. „Фатыньская гаспадарка і яе значэньне“. „Наш Край“, № 6-7 за 1926 г.). Нельга чалавека не пахваліць: мог вывярнуцца. Дасьць машыну — адпрацуюць; адпрацоўвалі за расаду і за ўсе „благадзяньні“ кулака. Навошта-ж тады шмат рабочых.

Мароза, Савіча (ня меншы кулак) і інш. нацдэмакраты ня толькі заносцяць у „сялян-дасьледчыкаў“, але дапамагаюць ім і праз дзяржаўныя ўстановы.

„Сяляне-дасьледчыкі, як Мароз, Савіч і інш., цяпер вядуць свае-досьледы пры дапамозе Навукова-Дасьледчага Інстытуту імя Леніна. Цяпер патроху сыцраецца мяжа паміж навукаю і фізычнаю працаю“. („Наш Край“, № 1 за 1929 г. Каспяровіч).

„Дасьледчык Мароз (у „Фатыні“) стаў вядомы на мясцох галоўным чынам праз краязнаўцаў і краязнаўчы часопіс „Наш Край“.

(„Наш Край“, 1929 г. „Аб некаторых практычных задачах мясцовых краязнаўчых арганізацый у соц. будаўніцтве“).

Граючы на самых цёмных баках сялянскай псыхолёгіі, нацдэмам у некаторых раёнах удалося лічбай „землеўпарадкаваных“ пры савецкай уладзе на хутары перавысіць у некалькі разоў лічбу хутарызацыі пры Сталыпіне. Так, па Горацкаму раёну да вайны землеўпарадкавана на хутары 22,75% плошчы зямлі (без лясоў), а ў 1927 г. было ўжо землеўпарадкавана 64,7%, прычым 83% усіх „землеўпарадкаваных“ расьселена на хутары і толькі 17% на пасёлкі. (Плятнэр, Эканоміка с.-г. Горацкага раёну. „Апісаньне Горацкага раёну“ выд. Сельска-гаспадарчай Акадэміі).

Але ня ўдалася іх агідная, шкодная работа! Мы ведаем, што напружанай, упартай работай пролетарыяту БССР, пад кіраўніцтвам КП(б)Б, пры шчырым падтрыманьні бядняцкага і сярэдняцкага сялянства, біта гэта стаўка нацдэмакратаў: ім не ўдалося стварыць сабе моцнай апоры кулацтва, бо „асноўная маса сялянства канчаткова павярнула ў бок колгасу. Сапраціўленьне кулацтва адбіта“. (Сталін).

Шпіёнская работа.

Падрыхтоўка да інтэрвенцыі не канчалася „ідэолёгічнай апрацоўкай“ насельніцтва і дапамогай разьвіцьцю кулацтва, як клясавай сілы інтэрвэнтаў унутры БССР. Нацдэмакратам неабходна было і яшчэ кой-чым дапамагчы „другу з Захаду“: трэба было зрабіць больш лёгкай барацьбу інтэрвэнтаў з Чырвонай арміяй, праз арганізацыю паўстанняў у тылу Чырвонай арміі, праз арганізацыю банд на чале з Булак-Балаховічам, праз дывэрсійную работу контр-рэвалюцыі і інш., на манэр як гэта рабілася імі ў часы грамадзянскай вайны.

„Пачынаючы з першых дзён свайго абразаваньня, а іменна з 17 сьнежня 1917 г., Рада БНР стала на шлях адчыненай і жорсткай барацьбы з большавікамі. Гэта быў другой па часу на тэрыторыі был. Расіі нацыянальны ўрад, пайшоўшы на гэты шлях: першымі выступілі украінцы“. (З мэморандуму Вайскова-Дыплёматычнай місіі БНР).

Так даносцяць беларускія контр-рэвалюцыянеры „Его Высокопревосходительству, г-ну статс-секретарю иностранных дел Северо-Американских Соединенных Штатов“.

„... У красавіку 19 г., калі пачаўся агульны наступ на большавікоў, беларусы ваявалі супроць большавікоў з сваімі атрадамі, у шэрагах так-званай „зялёнай арміі“, дзейнічаўшы ў тылу большавікоў... Цяпер (г. ё. у студзені 20 г.) маем... шмат атрадаў „зялёнай арміі“ у тылу большавікоў ... і асобны атрад БНР пад камандай генэрал-майора Булак-Балаховіча“ (там-жа. Архіў БНР).

Вось як беларуская контр-рэвалюцыя, па іх-жа словах, змагалася з большавікамі ў час мінулай грамадзянскай вайны. Няма ніякай упэўненасьці, што гэта не рабілася-б і зараз, каб толькі пачалася падрых-

таваная імі інтэрвенцыя. Ня дзіва, што нацдэмы дапамагалі падрыхтоўваць інтэрвенцыю шляхам шкодніцтва, шляхам барацьбы з мерапрыемствамі савецкай улады.

У гэтых мэтах неабходна было сабраць веды аб зьменах мясцовасьцяў, аб новых пабудовах, шляхох, і г. д. аб усім тым, чаго няма яшчэ на карце „замежнікаў“, неабходны веды аб настроях насельніцтва; неабходны веды аб партыйных, камсамольскіх, асаваіхімаўскіх, бязбожніцкіх, мопраўскіх і г. д. грамадзкіх арганізацыях, асабліва аб першых.

Для гэтага было дано заданьне зрабіць:

Выпраўленьне карты, падрабязнае апісаньне мясцовасьці. На першы погляд гэта так неабходна для краязнаўства: чым-жа і займацца краязнаўцу, як не апісаньнем мясцовасьці!

Але калі паглядзім зьмест гэтай працы, то ўбачым замаскаваныя, але ўсё-ж даволі даўгія вушы інтэрвэнта-нацдэма.

Раёным краязнаўчым таварыствам было дано заданьне, як першачарговая іх задача, гэта скласьці раённы географічны слоўнік. Рэч вядома добрая. Аб гэтым шмат гаварылася і пісалася. Разаслалі па раёнах карты-трохвэрсткі, якія краязнаўцы павінны былі выправіць і дэталізаваць. На што-ж робіцца ўпор?

Упор робіцца на наступнае: паверхня раёну, узгоркі, раўчкі, рэкі, вазёры, балоты, іх *даўжыня, шырыня, глыбіня, дарогі, масты, калодзежы* і г. д.

Дарогі, масты і г. д. вельмі цікавыя „краязнаўцаў“. Але цікавыя не наогул шляхі, як сродак зносін, рэкі, як сродак сплава лесу, іх цікавыя іншыя рэчы:

„Якія шосы, гасьцінцы пралагаюць праз даную мясцовасьць, якія яны завуцца, куды вядуць... іх агульны выгляд, кірунак, брук, *масты* і г. д.

Колькасьць студняў і вадаёмкасьць іх... ці ёсьць блізка вадаёмы, дзе пояць быдла, берагі вадаёму...”

Раіцца пры запісах асабліва звяртаць увагу на ўсё новае, як „новыя паселішчы“, а таксама, „зьмены ў параўнаньні з картай, якія наглядаюцца ў адносінах да лесу, балот, вазёр“. Раіцца фатаграфавалі іх, „*прывесьці апавяданьні аб зьнішчаных лясах, асучаных балотах... аб зьменах рэчышча*“. Цікавячыся мастамі, дарогамі, балотамі, вазёрамі, рэкамі і г. д. нацдэмы больш ясна кажуць, што неабходна запісваць *зьмены ўсяго гэтага з 1920 па 1928 г.*

Раіцца падрабязна апісваць, якія вучасткі, якіх дарог забрукаваны, дзе ёсьць мосяцікі, дзе няма і г. д.

І пісакі нацдэмаў пішуць сумленна аб усім, аб чым іх просяць заказчыкі. Імі прыводзіцца, згодна вышэйпрыведзеным інструкцыям, рад не падлягаючых апублікаваньню даных аб мясцовасьці. Гэтыя зьвесткі нацдэмам патрэбны былі для аказаньня незамянімых паслуг на выпадак капіталістычнай інтэрвенцыі супроць СССР. Гэта яскрава вынікае з усяго тут прыведзенага аб контр-рэвалюцыйнай дзейнасьці беларускіх нацдэмаў.

Такія-ж весткі патрэбны былі нацдэмам і аб настроях насельніцтва. Ня дзіва таму, што даваліся заданьні прыслаць матар’ял з апісаньнем сельскіх сходаў, аб адносінах да акруговай і раённай улады.

Адносіны да чужаземных народаў і да чужаверцаў... „Мясцовыя савецкія ўстановы. Іх дзейнасьць. Адносіны да іх мас і г. д.

Нацдэмократы ведаюць, якую ролю адыгрываюць у вёсцы партыйцы, камсамольцы, нават піонэры. Яны не маглі прайсці міма гэтага

зьявішча. І адразу пачынаецца праяўляцца вялікая цікавасць да парт.-комс. ячэек у вёсцы. У плане агляду колгасаў ёсць пункт: *Грамадзкія арганізацыі: ячэйкі КПБ, ЛКСМ, Мопр, Асоавіахім, Бязбожнік. Іх дзейнасць і ўплыў на жыццё і працу*. Тое самае ў інструкцыі сан.-бытавога абследавання вёскі: „Ячэйкі КПБ і ЛКСМБ, іх дзейнасць, уплыў...” З месц хутка адгукнуліся, даючы весткі аб партыйных, комсамольскіх і іншых арганізацыях.

Асабліва паказацельна іх шпіёнская дзейнасць праявілася ў выбары раёнаў і мястэчак абследавання. Нацдэмократы спадзяваліся на хуткую інтэрвэнцыю, ім нельга было прымацца за дэталёвае абследаванне ўсіх раёнаў БССР. Прыходзілася выбіраць. Якія-ж былі выбраны з усёй сотні раёнаў БССР. А выбраны былі прымежныя раёны, раёны, дзе знаходзяцца буйныя чыгуначныя вузлы. З 28 вывучаемых нацдэмамі раёнаў 22 былі прымежнымі раёнамі і раёнамі з буйнымі чыгуначнымі вузламі. Цікава зазначыць і тое, што больш дэталёва якраз вывучаліся ўказаныя 22 раёны. З гэтага відаць, што вывучэннем раёнаў нацдэмы з шкуры лезлі вон, каб аказаць максымум дапамогі інтэрвэнтам і ў першую чаргу польскай дыфэнзыве.

Усё гэта паказвае сапраўдны твар нацдэмократаў, твар заядлых ворагаў дыктатуры пролетарыяту, якія ўсімі сродкамі прагліся знішчыць дыктатуру пролетарыяту.

Пролетарскі гонар ДПУ, якая спыніла гэтую падрыхтоўку інтэрвэнцыі супроць СССР.

Задачи крайзнаўчых арганізацый у падрыхтоўцы і паспяховым правядзенні другой большавіцкай вясны.

„Наша краіна, дзе сацыялістычны сектар заняў абсалютна пераважную ролю ў народнай гаспадарцы, уступіла ў перыод разгорнутага сацыялістычнага наступлення, у перыод сацыялізму. Наступаючы 1931 год будзе годам новых дасягненняў, новых буйнейшых поспехаў сацыялізму ў яго барацьбе з капіталізмам. Выкананне пляну ў галіне калектывізацыі дасць абсалютную перавагу сацыялістычных элементаў над капіталістычнымі элементамі ў вёсцы, узмацніць змычку рабочай класы з працоўнымі масамі сялянства і закончыць пабудову фундаменту сацыялістычнай эканомікі СССР. Гэта будзе перамога ўсёсьветнага гістарычнага значэння“.

(З рэзолюцыі Пленуму ЦК і ЦКК УсеКП(б).

Другая большавіцкая вясна з'яўляецца рашаючым этапам у выкананні пляну калектывізацыі бядняцкіх і сярэдняцкіх гаспадарак, вызначанага партыяй і савецкай уладай на 1931 г.

Асноўная задача другой большавіцкай вясны заключаецца ў тым, каб узяць на большую вышыню хвалю колгаснага прыліву, замацаваць дасягнутыя поспехі ў існуючых колгасах і на базе суцэльнай калектывізацыі ліквідаваць кулацтва, як класу. На паспяховае правядзенне другой большавіцкай сяўбы накіравана ўвага ўсіх партыйных, савецкіх і грамадзкіх арганізацый. Крайзнаўчыя арганізацыі таксама павінны прыняць самы актыўны ўдзел у падрыхтоўцы і паспяховым правядзенні другой большавіцкай сяўбы, усебакова вывучаючы ўвесь вопыт колгаснага будаўніцтва, для выкарыстання вынікаў даследчае працы ў колгасным будаўніцтве свайго раёну.

Удзел крайзнаўчых арганізацый (асабліва крайзнаўчых гурткоў у колгасах), як масавых арганізацый, якія павінны прымаць самы актыўны ўдзел у непасрэдным сацыялістычным будаўніцтве на аснове масавае даследчае працы ў адпаведных галінах будаўніцтва сацыялістычнае гаспадаркі і культуры, у правядзенні другой большавіцкай сяўбы павінен выявіцца (у мэтах неадкладнага скарыстання вынікаў даследчае працы) у распрацоўцы наступных тэм і заданняў:

1. Вывучэнне характару і найлепшых умоў правядзення спецыялізацыі ўсіх колгасаў у сваім раёне, дзеля чаго неабходна дакладна даследваць:

а) глебу кожнага колгасу і яе ўласцівасці, найбольш адпаведную тэхніку яе апрацоўкі ў сувязі з пашырэннем новых культур,

найлепшыя гатункі культур у адпаведнасці з глебава-кліматычнымі ўмовамі, найлепшыя спосабы і час засеву, дагляду ўборкі новых для данага колгасу культур і інш. (у раёнах тэхнічных культур);

б) найлепшыя пароды разводзімых жывёл, умовы ўтрымання і дагляду розных відаў жывёлы, адшуканьне найлепшых спосабаў максымальнага пашырэння кармавой базы для жывёлагадоўлі (у раёнах жывёлагадоўлі);

в) умовы найлепшай арганізацыі малочна-гародных і садова-гародных колгасаў.

2. Вывучэнне зямельных угодзьдзяў і гатункаў розных культур. Выявіць усе віды ўгодзьдзяў (ворная зямля, сенажаці, балоты і г. д.) і магчымасці найбольш рацыянальнага іх скарыстання (пашырэнне пахавання, асушка балот пад сенажаці, раскарчоўкі і інш.) у гэтым і наступных гадах; вывучэнне найбольш правільнага размяшчэння тэхнічных, кармовых, сіласных і новаўвядзеных культур.

Даследаванне найбольш высокаўраджаіных і высокапробных культур на падставе вопыту мінулых гадоў і арганізацыі сталых сыстэматычных назіранняў і спецыяльных досьледаў на працягу некалькіх бліжэйшых гадоў.

3. Арганізацыя і дакладнае вывучэнне найлепшых метадаў уцягнення аднаасобнікаў у колгасы: справаздачы праўленьняў колгасаў на сходах аднаасобнікаў, арганізацыя калектыўнай працы аднаасобнікаў і вытворчая дапамога ім з боку колгасаў і саўгасаў у часе вясновай сяўбы, арганізацыя ініцыятыўных груп з беднякоў і сярднякоў і дапамога ім у пераастаенні ў колгасы, праца вярбоначных брыгад і г. д. Асаблівую ўвагу неабходна звярнуць на вывучэнне разгортвання сталінскага прыліву ў колгасы, на пашырэнне і ўзьяняцце гэтага прыліву на больш высокую ступень.

4. Вывучэнне форм і метадаў барацьбы кулацтва супроць колгасаў у мэтах разлажэння іх; даследаванне вынікаў канкрэтных мерапрыемстваў па ачышчэнню колгасаў ад кулакоў і клясава чуждых элементаў.

5. Вывучэнне найбольш адпаведнага мясцовым запатрабаванням (у залежнасці ад якасці глебы і спецыялізацыі колгасаў) с.-г. інвэнтару і яго выкарыстання ў часе вясновай сяўбы; даследаванне найбольш рацыянальнага скарыстання трактараў, с.-г. машын і рабочай жывёлы (утрыманне, дагляд, нормы харчавання, рабочая нагрузка і г. д.).

6. Арганізацыя працы ў колгасах: прынцып арганізацыі рабочых брыгад і замацаваньне за імі с.-г. машын і рабочае жывёлы; характар заданняў паасобным брыгадам; унутраны распарадак і нормы выпрацоўкі паасобных брыгад; дакладнае вытворчае пляну да кожнае брыгады і кожнага колгасніка; праца вытворчых нарад; метады сацыялізму і ўдарніцтва; арганізацыя грамадскага харчавання ў часе палявых работ, паляпшэнне працы жанчын (адчыненне дзіцячых ясляў, плацовак і інш.); арганізацыя вучоту працы па брыгадах.

На падставе вывучэння вопыту арганізацыі працы ў мінулыя гады ў сваім колгасе і на аснове дасягненняў у арганізацыі працы ў іншых лепшых колгасах дабіцца найбольш рацыянальнай пастаноўкі калектыўнае працы ў колгасе ў часе вясновай сяўбы, працягваючы даследаванне магчымасцяў і метадаў удасканалення арганізацыі працы ў далейшым развіцці колгасаў свайго раёну.

У справе арганізацыі працы вялікую ролю адыгрывае навунасыць кваліфікаваных і падрыхтаваных кіраўнікоў розных галін гаспадаркі,

а таму трэба на практыцы дасьледваць і выявіць і найлепшыя спосабы падрыхтоўкі кадраў (вылучэнства, курсы і г. д.).

7. Дасьледваньне жывёлагадоўлі ў колгасах: найбольш адпавядаючыя хлявы для розных відаў жывёлы, найлепшыя спосабы ўтрыманьня і дагляду за жывёлай (каровамі, свіннямі) і найбольш адпавядаючыя віды і якасьць кармоў, вырашчваньне і дагляд за маладняком; найлепшыя спосабы павялічэньня прадукцыйнасьці жывёлы; вывучэньне і паказ перавагі колектыўнага вядзеньня жывёлагадоўлі перад індывідуальным.

Адначасова з вывучэньнем найлепшай пастаноўкі працы ў жывёлагадоўчых колгасах неабходна зьвярнуць увагу і паказаць, як зьмяняецца ўся сыстэма шматгалінай гаспадаркі ў спэцыялізаваную гаспадарку і як апошняя ў сувязі з гэтым робіцца высокапрадукцыйнай таварнай гаспадаркай.

8. Вывучыць найлепшыя мэтоды і прынцыпы арганізацыі спэцыялізаваных колгасаў па разьвядзеньню тэхнічных культур.

У сувязі з тым, што ў сучасны момант згодна пастановы Праўленьня Колгасцэнтру СССР ад 17/II г. г. і пастановы Праўленьня Белколгасцэнтру ад 21/II г. г. ва ўсіх колгасах праводзіцца поўная праверка выкананьня дырэктыў па падрыхтоўцы да вясновай сяўбы па ўсіх колгасах і райколгассаюзах (гл. газ „Зьвязда“ за № 53 1931 г.), краязнаўчыя арганізацыі на мясцох павінны ў максымальнай меры выкарыстаць усе матэрыялы гэтай праверкі, сыстэматызаваць іх і на падставе сваіх уласных сыстэматычных досьледаў зрабіць належныя практычныя вывады, якія маглі-б выкарыстаць колгасы ў часе правядзеньня другой бальшавіцкай сяўбы ў мэтах дасягненьня максымальнага посьпехаў у выкананьні асноўных задач, пастаўленых партыяй і савецкай уладай.

Дасьледчую працу, распачатую ў сувязі з правядзеньнем падрыхтоўкі да другой бальшавіцкай сяўбы, трэба працягваць і далей, прыдаўшы ёй плянавы, сыстэматычны і практычны характар, паставіўшы асноўнымі задачамі для дасьледваньня: а) вывучэньне спэцыялізацыі колгасаў; б) вывучэньне найлепшых мэтодаў уцягненьня аднаасобнікаў (беднякоў і сярэднякоў) у колгасы; в) вывучэньне арганізацыі працы ў колгасах і г) дасьледваньне разьвіцьця жывёлагадоўлі.

Усе практычныя вывады дасьледчае працы павінны быць поўнасьцю скарыстаны для ажыцьцяўленьня пасьпяховага правядзеньня пасеўнай кампаніі другой бальшавіцкай вясны, як рашаючага этапу ў выкананьні пляну колектывізацыі трэцяга году пяцігодкі, для чаго праца краязнаўчых гурткоў у колгасах павінна быць цесна і неразрыўна зьвязана з вытворчай праграмай колгасаў і агульнымі пэрспэктыўнымі плянамі будаўніцтва колгасаў. Дасьледчая праца ў колгасах павінна зьяўляцца моцнай падставай для плянавага будаўніцтва колгасаў на навуковай падставе.

Мовазнаўства, як сродак клясавай барацьбы ў руках беларускіх нацыянал-дэмократаў.

Тут мы спынімся на шкодністве беларускіх контр-рэвалюцыйных нацыянал-дэмократаў, якое яны праводзілі непасрэдна пад кіраўніцтвам Ластоўскага ў галіне мовазнаўства. Для гэтага мы спынімся на працах Ластоўскага ў галіне мовазнаўства, якія ім былі напісаны яшчэ ў Коўне. Так, у 1924 г. Ластоўскі выдаў у Коўне вялікі слоўнік пад назваю „крыўска-беларускі слоўнік“. Гэты слоўнік і ўстаноўкі Ластоўскага ў ім ляглі ў аснову складання слоўнікаў і тэрмінолёгій у Беларускай Акадэміі Навук. У прадмове да слоўніка Некрашэвіча і Байкова, выданага Дзяржвыдавецтвам БССР, мы маем проста спасыланьне на тое, што аўтары пры ўкладаньні свайго слоўніка карысталіся „крыўскім слоўнікам“ Ластоўскага.

Якую-ж мэту ставіў Ластоўскі, складаючы гэты „крыўскі“ слоўнік? У прадмове да слоўніка аб гэтай сваёй мэце ён гаворыць так: „Цяпер, калі адраджаецца сама народная маса, нельга павадыром гэтай масы паўтараць старыя памылкі. Адраджоная наша мова павінна стацца добрым правадніком культуры, а гэтакай яна зможа быць толькі тады, калі ў ёй будзе найменш чужых слоў, калі кожнае паняццё будзе перакладзена згодна псыхіцы нашай мовы; калі формы слоў і будова сказаў будуць адпавядаць законам гармоніі, перакананым нам ад нашых прапрашчुरаў. Мова, гэта аблічча душы народу і гэтае аблічча народнай душы нельга брыдзіць прылепкамі і наклеякамі, а наадварот, чым яно будзе чысьцейшым, тым прыгажэйшым і здаравейшым. Я, у гэтай малой сваёй працы, стараўся даць, паводле сіл сваіх, тлумачэньне чужаземных слоў на родныя паняцці. Але мова наша занячышчалася сотнямі гадоў, дык і праца, па ачышчэнні яе, ня можа быць зроблена высылкамі адзіночнага чалавека: над гэтым павінны доўгія дзесяцілецці працаваць вучоныя аб'яднанні і ўстановы“¹⁾.

Як відаць з паданага, Ластоўскі ставіў сваёй галоўнейшай задачай замяніць усе інтэрнацыянальныя словы штучна выдуманымі, або як ён кажа „самаістымі“, заклікаючы для гэтага ўсе беларускія навуковыя ўстановы і маладых навуковых працаўнікоў. Трэба сказаць, што пастаўленая ім задача цалкам і поўнасьцю выконвалася нацыянал-дэмократамі ў БАН. У сваіх слоўніках і тэрмінолёгіях яны замянілі інтэрнацыянальныя агульна прынятыя, а таксама ўтвораныя новыя словы, на штучна выдуманых незразумелых ня толькі для проле-

¹⁾ Коўна. Расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік. 1924 г. Прадмова, стар. IV і V.

тарыяту і шырокіх працоўных мас, але і для навуковых працаўнікоў і настаўніцтва.

У гэтай-жа прадмове Ластоўскі дае тлумачэнне, чаму ён назваў свой слоўнік „крыўскім“. Ён кажа, што „Назваў я гэты слоўнік „Расійска-Крыўскім“, бо, як гісторыя сведчыць, нашае запраўднае племянное і нацыянальнае найменне ёсць Крывічы. Змены імён народаў цесна звязаны з гістарычнымі рэвалюцыямі, перажыванымі народамі. У нашым гістарычным жыцці на працягу тысячалецця было некалькі такіх рэвалюцый, якія складаюць перыоды нашай гісторыі. На зарані гістарычных часоў наш народ выступае, як зорганізаванае цэлае нацыянальнае і політычнае, пад найменнем Крывічы¹⁾. Далей, ён ужо бахваліцца „Крывіяй“ і заклікае да адбудовы вольнай Крывіі; ён кажа, што „Мы Крывічы, славянскае асобнае племя, са сваёй асобнай мовай, гісторыяй, народным характарам, звычаямі і абыхаўнямі; племя, якое тысячу з лішнім лет засяляе сваю крывічанскую зямлю. Наша мінуўшчына, гэта блуканьне па раздарожжах і муках, а мы цяпер ізноў пры крыніцах гаючае і жывучае вады, пры сваім народзе Крывічанскім, і, разам з ім, адбудовываем вольную Крывію²⁾“.

Так „будуючы“ сваю „Крывію“, ён і ў сваім слоўніку цэлы шэраг слоў тлумачыць словамі „Крывія“, крывіч“. Напрыклад, „родственик, родственница“ ён перакладае „кывіч, кывічанка“ і падае такія прыклады: „Жывучы ўсяк нажывешся і маскаля роднікам, кывічом назавешся“, „не па кыві, а па духу ён мне кывіч“. ³⁾ Нават не забываецца перакласці на сваю мову і царскія вайсковыя чыны, так у яго „благородие“ перакладаецца ў „кывічэснасьць“; „высокоблагородие“ ў „кывічэсьлівасьць“, бо трэба-ж было даць і „самаістую“ назву каманднаму складу белабандыцкага войска БНР. Кіраўнік гэтага „войска“, бандыт Булак-Булахавіч, родны і кроўны нацдэму Ластоўскаму. Ён „кывічэсьліва ствараў пагромы па гарадох і мястэчках Савецкай Беларусі, каб дагадзіць яго „кывічэсьлівасьці“ Ластоўскаму, кіраўніку БНР і ідэяваму натхніцелю ўсіх гэтых бандыцкіх беларускіх бацькоў на чале з Булак-Булахавічам і Езавітавым.

Апрача слова „кывіч“ родным і любімым нацдэмамі словам было слова „волат“. Паводле Ластоўскага, „волат“ і „кывіч“— „прапрашчур“ кывіскага народу, а адгэтуль і мова. Так, у яго слоўніку словы „великан“—гэта „волат“, „богатырь“—таксама „волат“, „гигант“ і гэта „волат“. Вось гэтыя два словы і ёсць уся „музыка“ Ластоўскага, уся яго тэорыя і практыка, і калі першае слова „кывіч“ толькі ўжываецца ў слоўніках, дык другое слова „волат“ аж да гэтага часу ня выходзіць са старонак ня толькі нашых часопісаў, але-ж нават і газет. А трэба сказаць, што яно залезла туды ня так ужо даўно, гадзі са два таму назад з лёгкай рукі вучня Ластоўскага па этнографіі і па зрадзе рабочым і сялянам—Каспяровіча.

Цэлы шэраг слоў з „кывіскага“ слоўніку Ластоўскага цалкам перанесены ва ўсе слоўнікі і тэрміналогіі, якія выдаваліся Інстытутам мовы БАН. Напрыклад: „артель“—„сябрына“, „пролетариат“—„безхатнік, бабыль“; „демагогия“—„народніцтва“; „демонстрация“—„спаказ“; „диалектика“—„пустаслоўства“; „еврей“—„жыд“; „кадет“—„падростак“; „коммунизм“—„грамадзейства“; „пропагандист“—„пашыршчык“; „профессиональный“—„умешкі“; „революция“—„пярозрын“ ¹⁾ і г. д. і г. д.

1) Коўна. Расійска-кывіскі (беларускі) слоўнік, 1924 г. Прадмова, стар. XI.

2) Тамсама, стар. 617.

3) Коўна. Расійска-кывіскі (беларускі) слоўнік, 1924 г., стар. 145, 151, 168, 242, 272, 569, 574, 610.

Такім чынам, Ластоўскі з 1910 году, а за ім і Інстытут мовы БАН пад кіраўніцтвам Лёсіка, Чаржынскага, Байкова і Гуткоўскага імкнуліся ачысьціць беларускую мову ад так званай „чужаземшчы“—інтэрнацыянальных і новых рэволюцыйных слоў.

Нацдэмаўская камісія, працуючы ва ўмовах Савецкай Беларусі, праводзіла ў савецкім друку думку беларускіх нацдэмаў ранейшых часоў,—загады Ластоўскіх, М. Багдановічаў і іншых, якія казалі, што: „Усё наша роднае, беларускае, марнуецца, нішчыцца, зьнікае, бо яго забіваюць, яго прыглушаюць, ім пагарджаюць, а чужое пануе, пашыраецца, мае сабе пашану і павагу“¹⁾. І вось мы бачым, як старэнна над гэтым працуюць нацдэмы, каб не дапусьціць да ўжываньня новых рэволюцыйных агульна-вядомых слоў у беларускай мове, а стараюцца іх замяніць „сваімі“ старасьвецкімі „самаістымі“ і з пагардай гавораць, што хто захоча карыстацца з чужаземшчыны (чытай рэволюцыйнымі і інтэрнацыянальнымі), то няхай шукае сам, бо рэволюцыя для нацдэмократаў, гэта „чужаземшчына“, для іх патрэбна сваё „самаістае“,—гэта „вольная Беларусь“ Скірмунтаў, Радзівілаў, Пілсудзкіх, Лёсікаў Ластоўскіх.

Марксызм гаворыць, што кожная навуковая дысцыпліна зьяўляецца сацыяльна-клясавай зьявай. Дысцыпліна мовазнаўства таксама наскрозь клясавая. Аб клясавасьці мовы вельмі добра сьведчаць як контр-рэволюцыянеры з Саюзу Вызваленьня Украіны, якія галоўным сваім пунктам для шкодніцтва абралі украінскі інстытут мовы, таксама і мовазнаўчы фронт у БССР, на якім сядзелі акапаўшыся галоўным чынам нацыянал-дэмократы.

Так Ластоўскі ў газэце „Вольная Беларусь“ у 1918 годзе пісаў: „калі-б мы нашу родную, богам нам дадзеную і ўсьвячоную беларускую мову закінулі, забыліся, а прынялі чужую, тады ва ўсіх нас і сьлед загінуў-бы“²⁾. Такім чынам „гэты вучоны хрысьціянін“ Ластоўскі даказвае, што беларуская мова зьяўляецца дарам боскім. Нездарма-ж усе нацдэмы так імкнуліся адбудаваць тут, у БССР, паводле прыкладу Украіны „сваю“ аўтокефальную царкву і нездарма мовазнаўца б.акадэмік нацдэм Лёсік так разносіць беларускіх папоў у сваім артыкуле „Некалькі слоў беларускім сьвяшчэньнікам“. Ён там кажа, што „калі яны (сьвяшчэньнікі) ня могуць актыўна далучыцца да нацыянальнага руху, як гэта робіць большасьца украінскага духавенства... калі-ж гэта беларускае духавенства абразуміцца і ўспомніць слаўныя традыцыі брацтваў на Беларусі, што баранілі беларускую нацыянальнасьць ад заняпаду? Вось украінскае духавенства даўно ўжо пераклала і выдала евангеліе ў украінскай мове—а ў нас? У нас нічога ня чуваць“³⁾. Вось, бачыце, у Ластоўскага, мова беларуская „богам даная“, а Лёсік—раз „богам даная“, дык ужо заве памоцнікаў бога на зямлі—папоў і сваіх нацдэмаў для ўтварэньня больш шырокай арганізацыі пад выглядам аўтокефальнай царквы, паводле прыкладу Украіны, да правядзеньня ў жыцьцё праз царкву сваёй контр-рэволюцыйнай нацдэмаўскай тэорыі і практыкі.

Вядомы вучоны-лінгвісты акадэмік Марр адносна мовы кажа так: „карэньні чалавечай мовы не на небе і ня ў пекле, але і не ў акружаючай прыродзе, а ў самым чалавеку, аднак, не індывідуальна-фізыч-

¹⁾ Творы М. Багдановіча. Менск, ІБК, 1928 г., т. II, Беларуская грамадзкасьць, стар. 150.

²⁾ Газэта „Вольная Беларусь“, 1918 г.

³⁾ Я. Лёсік. Газ. „Беларусь“ № 121 за 1920 г. Некалькі слоў беларускім сьвяшчэньнікам. Стар. 1.

ным яго быццём, а ў kolekтыўным, у гаспадарчым згрупаванні чалавечых мас, у працы над стварэннем агульнай матар'яльнай базы¹⁾. Вядома, што ідэя нацыянал-дэмократаў зьяўлялася ператварэннем нацыянальнага пытання ў галоўны стрыжань нацыянальнага прогрэсу і падменаў клясавых канфліктаў нацыянальнымі. Ва ўсіх працах нацыянал-дэмократы прапаведалі так званыя тэорыі адраджэння, тэорыі адвечнага панавання нацыянальнага руху і нацыянальных ідэй, тэорыю адсутнасці экспліэатарскіх клясаў у беларускім народзе. Гэта тэорыя панавала і ў галіне мовазнаўства. Адносна гэтай тэорыі той-жа самы Марр гаворыць, што „падыход да тае ці іншае мовы, нацкультуры, як масавай роднай мовы ўсяго насельніцтва — не навуковы і не рэальны, нацыянальная мова па-за станава, па-за саслоўная, па-за клясавая ёсць покуль фікцыя²⁾“.

Аб адносінах нацыянал-дэмократаў да найноўшай марксыцкай, або блізкіх да яе тэорыі ў галіне мовазнаўства, у прыватнасці да яфэтычнай тэорыі акадэміка Марра, паказалі спрэчкі пасля пастаўленага ў Інстытуце мовы БАН дакладу Аптэкара „аб марксызме і мовазнаўстве“. Выступаючы ў спрэчках па гэтым дакладзе, працаўнікі Інстытуту мовы, як напр., Бузук, Лёсік даводзілі, што ў яфэтычнай тэорыі каштоўнымі можна лічыць толькі вывады, але з другога боку, мэтад правядзення гэтай тэорыі нічога ня варты. А стары рэакцыянер б. акадэмік Дурнаво дагаварыўся нават да таго, што тэорыю Марра называў ідыётызмам. У сваіх-жа працах беларускія нацыянал-дэмократы і вялікарасійскія шовіністы прытрымліваліся самых рэакцыйных ідаалістычных мэтадаў заходніх буржуазных вучоных. Так, пры ўкладанні гістарычнага слоўніка беларускае мовы па прапанове Воўк-Левановіча быў прыняты мэтад правадыра суб'ектыўна-ідаалістычнай школы ў мовазнаўстве, проф. І. А. Бодуэн-дэ-Куртунэ. Орыентуючыся на заходнюю эўрапейскую культуру, і першую чаргу на фашыцкую польскую яны цаўкам прымалі сістэму і мэтады працы Кракаўскай, акадэміі навук.

Для нацдэмаў ня існуе пытаньне індустрыялізацыі краіны, для іх няма клясавай барацьбы пролетарыяту, рабочых і бядняцкага сялянства за замацаваньне заваў Кастрычніка. Яны „сумленна“ працуюць на карысьць „адраджэння“ Беларусі, Беларусі кулака, памешчыка і капіталістага.

У далейшай сваёй працы нацдэмамі была апрацавана вядомая „інструкцыя для зьбірання слоўніка-тэрміналёгічнага матар'ялу ў беларускай мове“. Каму гэту інструкцыю накіравалі мы наведваемся з наступных слоў А. Цьвікевіча. Ён кажа: інструкцыя была разаслана ня толькі настаўнікам, аграномам, дактарам і краязнаўчым таварыствам БССР, Гомельшчыны, Смаленшчыны і Нэвельшчыны, але таксама і за граніцу—„Навуковым Таварыствам у Вільні і Рызе³⁾“. Вось каго хацеў вербаваць і вербаваў у свае шэрагі беларускі нацыянал-дэмакратызм, ён ня мог пасылаць сваёй інструкцыі ў вёску, на фабрыкі і заводы, у шэрагі чырвонаармейцаў, бо там ня мог праводзіць сваю адраджэнцкую політыку так сьмела, як гэта ён рабіў на розных настаўніцкіх курсах у першыя часы сваёй работы. І далей той-жа Цьвікевіч радуецца, што „актыўна адгукнулася на заклік інстытуту „Віленскае навуковае таварыства“, якое пачало пасылаць у камісію надзвычайна

¹⁾ Марр. Н. Я. Яфетическая теория, Аз. Гиз. Баку стар. 142.

²⁾ Там сама.

³⁾ А. Цьвікевіч. Інстытут Беларускай Культуры, Менск, стар. 35.

каштоўныя матар'ялы... Таксама чынны ўдзел у працы прымае „Беларускае навуковае таварыства ў Рызе“, якое збірае цікавы слоўны матар'ял¹⁾). Мы ведаем, што на гэты заклік-інструкцыю адгукнуліся ўсе нацыянал-дэмократы, дзе-б яны толькі ні былі. Езавітаў таксама пачаў пісаць адозвы „бярэцца ўсе за навукова-дасьледчую працу“ і „інструкцыю для збіраньня народнага слоўніка-тэрміналёгічнага матар'ялу ў беларускай мове“ і друкаваць іх у Рызе. Ластоўскі заварушыўся ў Коўне, Цьвікевіч у Бэрліне і г. д. Усе яны паднялі вушы і пачалі прыслушацца, як пойдзе іх справа тут, у БССР.

І справа пашла, нацэмы расьпэразаліся. Їнбелкульт зрабіўся цэнтральным асяродкам беларускага адраджэньня. Да Менску пачалі цягнуцца ўсе адраджэнцкія думкі. Гэта яшчэ больш замацавала за Їнбелкультам славу адраджэнцкага гнязда пасля дакладу апошняга на III-й сэсіі ЦВК БССР. „Заняты вялізнай бягучай працай, кажа Цьвікевіч, ЇБК няўхільна спыняўся над пытаньнямі ўласнай структуры і дапасаваньнем сваёй дзейнасьці да патрэб беларускага адраджэньня“. Па гэтым пытаньні ў справаздачы ЇБК—III сэсіі ЦВК БССР мы знаходзім рад цікавых думак і разважаньняў. „Навука можа быць нацыянальнай і інтэрнацыянальнай. У першым выпадку яна носіць мясцовы характар, ці інакш кажучы, краязнаўчы ўхіл, у другім—сусьветны... ЇБК мусіць у першую чаргу займацца тымі дысцыплінамі і ў тым кірунку, каб яны беспасрэдна былі звязаны з Беларускаю і яе вывучэньнем... За гэтым у ім павінна разьвівацца навука ў інтэрнацыянальным маштабе²⁾). Гэтай працай і займаліся нацэмы ўвесь час і яшчэ ўзмацнілі яе пасля III сэсіі, на якой атрымалі сабе поўнае падтрыманьне. Так, тагочасны старшыня СНК Я. Адамовіч у сваёй прамове казаў: „рэволюцыя Кастрычніка ўзлажыла на ЇБК задачу аб'яднаньня ўсіх груп беларускага грамадзтва дзеля таго, каб намеціць шляхі разьвіцьця беларускай культуры, якая жыве і жыла ў шырокіх колах сялянства“³⁾). І нарэшце, газэта „Савецкая Беларусь“ пісала: „Беларускі народ на працягу вякоў ня меў ды і ня мог мець вышэйшай лябараторыі навуковай думкі, і зусім зразумела, што цяпер, калі беларускі народ мае сваю дзяржаву і выходзіць, як політычная і культурная сіла на міжнародны форум, мы павінны мець свой нацыянальны, адменны і да таго высока аўтарытэтны навукова-культурны асяродак“⁴⁾).

Атрымаўшы такія завярэньні і такую перамогу, нездарма А. Цьвікевіч, а разам з ім і ўсе нацэмакраты казалі: „прыведзеныя сьведчаньні з пэўнасьцю гавораць нам, што дні 4-5 лістапада 1924 г. былі для Їнбелкульту, а з ім і для беларускага культурнага адраджэньня, выключнымі днямі, якія пакінулі па сабе сьлед на ўвесь далейшы час“⁵⁾). Нацэмакраты адраджэнцы, атрымаўшы такую перамогу тут, у БССР, і па-за яе межамі пачалі цягнуцца ў Їнбелкульт адусюль. Тут зьявіліся ў дапамогу Некрашэвічам, Лёсікам—Смолічы, Цьвікевічы, Ластоўскія і іншыя і пачалі больш сьмела праводзіць сваю зрадніцкую работу, дзякуючы сьлепаце і опартунізму некаторых тагочасных кіраўнікоў Наркамасьветы і Їнбелкульту, тыя „незамянімыя“, „лепшыя людзі“ і пачалі „працаваць“.

1) А. Цьвікевіч. Інстытут Беларускай Культуры. Менск, БДЗВ. 1926, стар. 35.

2) Тамсама, стар. 12.

3) А. Цьвікевіч. Інстытут Беларускай Культуры. Менск, БДЗВ. 1926 г., стар. 14.

4) Тамсама, стар. 15.

5) Тамсама, стар. 18.

Цяцер спынімся на працы камісіі па ўкладанні гістарычнага слоўніка беларускай мовы.

Камісія па складанні гістарычнага слоўніка беларускай мовы старалася давесці, што гэты слоўнік (цалкам складзены на аснове сярэднявяковых пісанняў розных манахаў як, напр., Скарына, Цяпінскі і інш. і на аснове розных сярэднявяковых эвангеляў) вельмі патрэбны для „ўзмацнення ўсяго культурнага будаўніцтва“. Вось як гаворыць аб значэнні гэтага слоўніка Воўк-Левановіч у сваім артыкуле „Аб прынцыпах і методах укладання слоўніка беларускай мовы“:

„Разам з тым гістарычны слоўнік дасць даволі ясны малюнак тых культурных уплываў, якія перажывала беларуская мова з боку іншых моваў, чаму ён з'явіцца адной з вельмі паказальных старонак гісторыі беларускае культуры наогул... Апроч таго, гістарычны слоўнік беларускае мовы з'явіцца настольнай справачнай кнігай“¹⁾.

Пасля заслухання дакладу Воўка-Левановіча на гэту тэму аб напрамку і парадку ўкладання гэтага слоўніка і абмену думкамі, камісія гісторыі беларускае мовы ў складзе старшыні яе Дурнава М. М., членаў Некрашэвіча С., Даўгялы, Лёсіка і сакратара Воўка-Левановіча, вынесла такую пастанову адносна ўкладання гістарычнага слоўніка: „у першую чаргу прыступіць да выкарыстання выдатнейшых помнікаў старадаўняй беларускай мовы, як літоўскі статут 1588 г., эвангелье Цяпінскага 1570—80 г., Еўеўскае эвангелье 1616 году (учительское евангелие еп. Каллиста“), беларускія летапісі, зьмешчаныя ў XVII томе „полного собрания русских летописей“, граматы XIII-XIV стагоддзяў, дакументы літоўскай мэтрыкі і іншыя“²⁾. Вывучэнне такіх „дасканалых“ крыніц для ўкладання гістарычнага слоўніка вядома патрабавала і асобнага методу працы камісіі, і вось камісія прымае метод працы, прыняты ў кракаўскай фашыскай польскай акадэміі, бо іншага методу яны знайсці не маглі, а працаваць, бачыце, без дапамогі фашысцкіх вучоных гэтыя „вучоныя“ мовазнаўцы не маглі. Прыняўшы гэта за аснову ў сваёй рабоце, яны размеркавалі і абавязкі паміж членамі камісіі. Цікава, за што-ж яны ўзяліся, а ўзяліся яны ў першую чаргу за царкоўшчыну. Так акадэмік Дурнава заняўся вывучэннем рукапісу XIII стагоддзя вядомага пад назваю „Яраслаўскі маліцвенік“. Працуючы ў БАН як савецкі акадэмік і вядомы мовазнаўца, гэты Дурнава свае працы галоўным чынам друкуе ў замежных фашысцкіх і контр-рэвалюцыйных выданнях як „Slawia“, „Zeitschrift für slavische Philologie“ і іншых, у якіх прыводзіць сваю чорнасоценную думку аб непадзельнасці рускае мовы, як „адзінай недзялімай Расіі“.

Адначасна з Дурнава, які занімаўся вывучэннем „Яраслаўскага маліцвеніка“, Некрашэвіч і Лёсік (самыя „мудрыя“ беларускія „спэцы мовазнаўцы“) займаліся вывучэннем розных эвангеляў і складаннем на іх аснове нікому непатрэбных сярэднявяковых правапісаў і граматык, якімі затуманьвалі мазгі вучнёўскай моладзі і стваралі няпрыхільныя адносіны да беларускае мовы. Так, Лёсік для складання граматыкі разбірае манастырскія дакументы з XVI стагоддзя князя Саламарэцкага. У яго разгараюцца вочы пры разглядзе гэтага „тэстамэнту“, знойдзенага ім як ён кажа, „у часы завірухі ў 1919 г.—перад наступленнем палякаў“³⁾ у манастыры. Аб гэтых дакументах, якія ён

1) Бюлетэнь ІБК, № 2, стар. 47 (падкрэслена намі—Б. Ш.).

2) Воўк-Левановіч. Аб прынцыпах і методах укладання гістарычнага слоўніка беларускай мовы. Працы клясы філалёгіі, т. II, стар. 1.

3) Я. Лёсік. Графіка, правапіс і мова. Працы клясы філалёгіі, т. II, стар. 20.

знайшоў, Лёсік кажа: „што напісаны яны правільнаю і чыстаю стара-беларускаю літаратурнаю моваю“¹⁾ і да таго захапіўся, што прыводзіць фотоздымкі з „тэстамэнту“ і з такім замілаваньнем апісвае ўсе падрабязнасьці як, напр., калі ён (тэстамэнт) напісаны, у якіх умовах, якія пячаткі на „тэстамэнце“ прыкладаў князь і г. д. Вось якія „каштоўнасьці“ знайшоў Лёсік і які „вялікі“ ўклад унёс ён у справу культурнага будаўніцтва беларускай пролетарскай культуры.

Трэба яшчэ адзначыць, як Інстытут мовазнаўства Інбелкульту і БАН выконваў адну з важнейшых задач, даручаную яму партыяй і ўрадам,—гэта задачу па складаньні слоўніка з ленінскіх твораў, які так патрэбны для перакладу твораў У. І. Леніна на беларускую мову і наогул у справе правядзеньня ленінскай нацыянальнай палітыкі. Цікава адзначыць, як да гэтай справы аднесьліся „вялікія беларускія мовазнаўцы“ Лёсік, Некрашэвіч, Дурыаво і іншыя. У справах аб рабоце Інстытуту мовазнаўства яны паміж іншым гавораць і аб гэтым заданьні, але-ж як яны гавораць? Падаўшы цэлы шэраг довадаў аб канечнай патрэбе выпісваньня на карткі такіх „твораў“ як розныя эвангельлі Каліста, Цяпінскага і мэтрыкі, яны даюць у справах аб вышэйпаданай „высоканавуковай працы“ ўвагу, якую набіраюць пэтытам, і кажуць: „што датычыцца тэрмінаў, слоў і зваротаў з ленінскіх твораў, дык гэта не тэрмінолёгія, а толькі матэрыялы для слоўніка ленінскіх прац. Сюды ўводзяць ня толькі навуковыя тэрміны і звароты з галіны грамадазнаўчых навук, але (нават у большай меры) і чыста жыцьцёвыя словы, якія сустракаюцца ў творах У. І. Леніна. Часткова яны могуць быць выкарыстаны інстытутам пры ўкладаньні некаторых тэрмінолёгіяў. Там сустракаюцца тэрміны філёзофскія, соцыялёгічныя, палітыка-эканамічныя і іншыя“²⁾. Тут мы яскрава бачым контр-рэвалюцыйную зраджэньную работу беларускіх нацдэмакратаў разам з вялікадзяржаўнымі шовіністамі, якія лічаць, што творы Леніна, бачыце, не падыходзяць да тэрмінолёгіі, яны ненавуковыя, у творах Леніна „чыста жыцьцёвыя словы“ і яны толькі могуць быць „часткова“ выкарыстаны пры ўкладаньні тэрмінолёгіяў. А вось, як мы адзначылі вышэй, творы Калістаў, Цяпінскіх, Скарыны больш навуковыя, па думцы зраджэньнаў нацдэмаў, чым творы Леніна.

Для распрацоўкі яны вызначылі ў першаю чаргу такія „выдатныя помнікі“ як „чуда прэсвятной богородицы межы Субеллямі, Беседы сьв. Макарыя XVII ст., казаньні на беларускай мова XVII ст., катэхізыс Сымона Буднага, абарона берасьцейскага сабору Іпація Поцея“³⁾, дзе-ж тут займацца з творамі Леніна, калі ў першую чаргу пастаўлена праблема вывучэньня царкоўшчыны, „самаістасьці“, „чыстаты“ беларускае мовы. Як для нацдэмаў, так і для вялікадзяржаўных шовіністаў ня існуе пролетарскай рэвалюцыі, ня існуе дыктатуры пролетарыяту. Яны ненавідзяць яе ўсёй сваёй душою і таму яны сьвядома сабатавалі ўкладаньне слоўнікаў з твораў Леніна.

Гэта яшчэ лепей падкрэсьліваюць лічбы, якія гавораць, што да 1928 г. у камісію паступіла ўжо гатовых слоў, запісаных на картках для слоўніка, выпісаных з еп. Каліста, літоўскіх і беларускіх летапісаў 24,190 (дваццаць чатыры тысячы сто дзевяцьдзесят) тэрмінаў першай ступені, тым часам як тэрмінаў з ленінскіх твораў прынята толькі 57, ці 0, 22 агульнай лічбы прынятых інстытутам тэрмінаў. Гэта за час працы

¹⁾ Тамсама, стар. 58.

²⁾ Бюлетэнь нбелкульту, № 2, стар. 44.

³⁾ В.-Левановіч. Аб прычынах і мэтодах ўкладаньня гістарычнага слоўніка беларускай мовы. Працы класы філёлёгіі, т. II, стар. 10.

інстытуту і раней тэрмінолагічнай камісіі на працягу амаль сямі год. Сем год сваёй працы контр-рэволюцыянеры з мовазнаўства ўпарта змагаліся ў савецкіх умовах пры дыктатуры пролетарыяту супроць правядзення гэтай дыктатуры ў жыццё, супроць правядзення ленінскай нацыянальнай палітыкі, супроць беларускай культуры сацыялістычнай па зьместу і нацыянальнай па форме.

Цяпер некалькі слоў аб рабоце другой камісіі па мовазнаўству, гэта „камісіі для ўкладання слоўніка жывой беларускай мовы“, дырэктарам якой зьяўляўся вядомы рэакцыянер Б. Эпімах-Шыпіла, а вучоным спэцам быў М. Байкоў. Гэта камісія слоўніка жывой беларускай мовы збірала словы, пачынаючы з канца XVIII ст. да апошніх часоў. Да 1928 г. было сабрана ўжо да 400.000 картак. Камісія ў першаю чаргу апрацавала творы—слоўнік да выдрукаванага зборніка беларускага фольклёру Сержпудоўскага, паасобны слоўнік да зборнікаў Federowsk' ага ў выданні кракаўскай акадэміі навук і выбраныя словы з прац Шэйна, Раманава, Нікіфароўскага і іншых. Калі паглядзець як-жа камісія збірала жывыя словы-гаворкі, то пабачым, што складзеная Каспяровічам і зацверджаная камісіяй жывой беларускай мовы інструкцыя-праграма „як сабраць і ўкласьці слоўнік мовы свайго раёну“ ў п. 9 гаворыць так: „словы трэба запісваць ад усіх насельнікаў без выключэння і ўсе, якія можна пачуць, апрача відавочных рускіх, польскіх, жыдоўскіх і г. д. ...такіх аб'ектаў сталае сваёй працы трэба шукаць пераважна сярод старых жанчын, дзяцей і старых мужчын“¹⁾. Далей інструкцыя падрабязна пералічае, якія словы жывой мовы асабліва трэба запісваць, гэта „дылда“, „мудазвон“, „махір“, далей „цыган, маскаль, лях, мазур, пінчук, віленчук... сьвятаў, рэчаў, забабонаў і культу... назвы рэчаў, якія ўжываюцца пры вясельлі... пры радзінах і хрэсьбінах... сваяцтва, сяброўства... грамадзянскіх станаў (селянін, пан і г. д.). Рознага роду лайнікі—як паасобныя словы, так і звароты“²⁾. Затое ва ўсёй праграме абсалютна нічога не гаворыцца і ня раіцца праводзіць ніякіх запісаў ад рабочых, моладзі, ад батракоў, аб фабрыках, заводах, комунах, колгасах. Усяго гэтага нацыянал-дэмакраты баяцца, лічаць гэта „чужым“, не „самаістым“, а дзеля таго і ня трэба нічога аб гэтым запісваць, бо гэта, на думку нацдэмаў, не беларускае, а пролетарскае, супроць чаго яны ўвесь час змагаліся і змагаюцца.

Навошта контр-рэволюцыянерам Ластоўскім, Лёсікам і К-о патрэбны былі гэтыя эвангельскія слоўнікі, гістарычныя граматы і правапісы? Чаму яны так старанна ідэалізавалі старасьветчыну, старую мову, створаную манахамі, папамі і пануючымі клясамі, мову абсалютна незразумелую для рабочых і сялян, мову, якая ўжо ніколі не ўваскрэсьне, як не ўваскрэснуць яе творцы манахі Скарыны, Цяпінскія. Ём гэта патрэбна было, каб даводзіць сваю тэорыю „самабытнасьці беларускай культуры і мовы“. Ём трэба было зацямяняць вочы пролетарыяту, даводзячы, што наша „сацыялістычная па зьместу і нацыянальная па форме“ беларуская культура і беларуская мова, пачалі разьвівацца, бяруць свой пачатак не ад Кастрычніка, а ад розных сярэднявяковых папоўстваваўшых дзеячоў.

Не дарма-ж у прадмове да выданага Ёнбелкультам Скарынінскага зборніку да 400-лецця друку, так проста і гаворыцца, што: „Францішак Скарына паклаў сваёй працай пачатак літаратурнай беларускай

¹⁾ „Наш Край“, 1928 г., № 1, стар. 38.

²⁾ Тамсама, стар. 40-41.

мове і беларускай нацыянальнай літаратуры... Працу Скарыны пераймальна вялі Сымон Будны і Васіль Цяпінскі, перакладчык эвангелія на беларускую мову... Нацыянальная і культурная дзейнасьць Скарыны і яго пераймальнікаў ёсьць яскравы паказьнік таго высокага культурнага роўня, які займала Беларусь у XVI стагодзьдзі. Інбелкульт... маючы на ўвазе тую вялізную ролю, якую адыграла дзейнасьць Францішка Скарыны ў справе нацыянальна-культурнага адраджэньня Беларусі, ухваліў адзначыць гэты вялікі момант у гісторыі беларускай культуры выданьнем прысьвечанага часом Скарыны зборніку¹⁾. Увесь гэты зборнік (які мае да 25 друкаваных аркушаў) прысьвечаны выключна выхваленьню самабытнасьці Беларусі. У гэтым зборніку, прысьвечаным для папулярызацыі адраджэньства, знайшлі месца для сваіх артыкулаў як беларускія контр-рэволюцыйныя нацыянал-дэмократы, так і вялікадзяржаўныя шовіністы і буржуазныя гісторыкі. Тут яны ўсе пляюць аб адным, гэта аб тым, каб поўнасьцю выканаць заказ рэдакцыйнай камісіі зборніку ў складзе Пічэты, Дружыца, Дылы Я., Жылуновіча, Лёсіка Я. і Шчакаціхіна, якая ставіла сабе мэтай: „паказаць, наколькі глыбока ўвайшла ў беларускае культурнае жыцьцё скарынінскія традыцыя, а таксама выявіць, у якім стане знаходзіцца скарынінская праблема ў сучаснай гісторыяграфіі“²⁾. Вялікадзяржаўны шовініст Воўк-Левановіч, так характарызуе скарынінскую мову. Ён кажа, што „Ня глядзячы, аднак, на тое, што мову выданьняў Скарыны мы павіны прызнаць у аснове сваёй царкоўна-славянскай, беларускі элемент у ёй настолькі значны і яскравы, што выданьне Скарыны ёсьць гістарычны помнік, вывучыўшы які можна мець поўнае ўяўленьне і аб беларускай жывой мове... спраядлівей: па выданьнях Скарыны можна ўявіць сабе, у якой ступені беларуская мова эпохі Скарыны набліжалася ў сваіх гуках і формах да таго стану, у якім мы ведаем яе ў нашыя дні“³⁾. Ва ўсёй сваёй пісаньне як вялікадзяржаўныя шовіністы, так і беларускія контр-рэволюцыянеры нацэмы выводзяць, што жывая беларуская мова нашай эпохі гэта тая-ж самая мова сярэднявяковых эвангеліяў, якую ўтварылі Скарыны, Будныя і Цяпінскія. Яны зусім ня хочуць разумець, што старасьвецкая мова была ня мовай працоўных мас, а мовай эксплёататарскіх кляс; яны наўмысьня забываюцца, што: „права беларускіх працоўных на беларускую мову выцякае зусім не з таго, ці жыў і працаваў на беларускай мове сярэднявяковыя манахы Скарына, але ад рэволюцыйнага роўнапраўя ўсіх народаў, нават самых адсталых, ад права кожнага чалавека карыстацца культурнымі здабыткамі на роднай мове. Дзеля таго пролетарская дзяржава ня можа нікога з сярэднявяковых манахаў — прадстаўнікоў панаваўшых кляс — зрабіць шэфам новай нацыянальнай па форме, пролетарскай па зьместу культуры“⁴⁾.

Тут варта яшчэ падкрэсьліць вельмі характэрную рысу нацэмаўскага мэтаду, якім яны кіраваліся як пры зьбіраньні слоў для раённых і акадэмічнага слоўнікаў, так і ў сваіх працах па назіраньню і зьбіраньню беларускіх гаворак паасобных раёнаў і мясцовасьцяў БССР і РСФСР. Мова і гаворкі рабочых абсалютна ня зьбіраліся і не дасьледваліся. Беларускія нацыянал-дэмократы хацелі пролетарыят БССР толькі вучыць беларускай старасьвецкай мове, а ня вучыцца ад яго і яго мове. Зьбіраючы і „дасьледуючы“ выключна толькі сялян-

1) 400-лецьце беларускага друку, Менск, ІБК, 1926, уступ. стар. 1.

2) 400-лецьце беларускага друку, Менск, ІБК, 1926, уступ. стар. 2.

3) 400-лецьце беларускага друку, Менск, ІБК, 1926, В.-Левановіч. Мова выданьняў Францішка Скарыны, стар. 270.

4) В. Кнорин. За культурную рэволюцыю. Менск, 1928 г., стар. 80.

скія гаворкі, нацдэмократы заўсёды давалі перавагу гаворкам кулацкім і асабліва шляхецкім. Некрашэвіч і Лёсік у сваіх працах падкрэслівалі, што шляхецкія гаворкі зьяўляюцца найбольш „чыстымі беларускімі гаворкамі“. Вядома, што ні ў прыродзе ні ў грамадстве чыстых зьяў ня бывае, як ня бывае і чыстай і адзінай для ўсіх людзей і часоў мовы. Мова, як і ўсё на сьвеце, зьмяняецца ў часе. Не на тэй самай мове, скажам, гаварылі людзі перад Кастрычнікам і цяпер, праз 13 год пасля яго. Праз 10-20 год мова яшчэ зьменіцца. Нацдэмократам была чужой гэта дынаміка мовы, яны не хацелі вывучаць мовы і процэсу яе разьвіцьця, а якраз імкнуліся і ўвесь час лывучалі „старую“ мову, мову дагістарычную. Для гэтай мэты яны ўвесь час вышуквалі сабе такія „об’екты для вывучаньня мовы, якія найбольш захавалі ў сабе архаізмаў. Дзеля таго такімі об’ектамі яны абіралі няпісьменных старых, пераважна жанчын, мова якіх і зьяўляецца часта больш кансэрватыўнай, больш захаванай „старасьветчыны і самабытнасьці“. Гэта нацдэмократы так старанна ўсюды і ва ўсім хацелі бачыць і знаходзіць. Яны сьвядома сваёй старасьветчнай адгараджваліся ад усяго таго, што прынесла з сабою рэволюцыя, што дала працоўным дыктатура пролетарыяту.

Нацыянал-дэмократам мала было толькі выхалашчваньня з беларускай мовы і літаратуры ўсяго пролетарскага і замены яго буржуазным, папоўскім. Для іх мала было прыняцьця мэтодологіі з кракаўскай акадэміі навук і прэрэклічак з рознымі фашыстамі Заходняй Беларусі, як, напр., Станкевічы, Луцкевічы, Астроўскія, і Латвіі—Езавітавым. Ём трэ́ было буржуазны нацыянал-дэмократычны змест сваіх „навуковых“ прац перадаваць у больш блізкай „заходня-эўрапейскай“ фашысцкай форме. Для гэтага яны і паднялі пытаньне аб замене кірыліцы лацінкай. Гэта пытаньне таксама падняў і абараняў самы заядлы вораг „маскоўшчыны“ пан Ластоўскі.

Яшчэ ў 1925 годзе, на старонках контр-рэволюцыйнага часопісу „Крывіч“, падймаецца пытаньне аб патрэбе навуковага зьезду, які-б заняўся высвятленьнем пытаньня мовазнаўства. Ластоўскі пра гэта ў сваім „Крывічы“ кажа, што: „наша цяперашняя адраджэнчая інтэлігенцыя, якая, уступіўшы на шлях адраджэньня крыўскай пісьменнасьці пры ўсёй сваёй добрай волі, закаханьні і прыхільнасьці да роднай мовы, не змагла адразу вызваліцца ад схолястычнага кірунку мысьлі, выхаванай на пакланеньні перад літарай чужой кніжнай вучобы. Дзеля гэтага няма нічога дзіўнага, калі пісьменьнікі новага пэрыоду нашай літаратуры распачалі адраджэньне крыўскай пісьменнасьці з запазычаным лексыконам, формамі, моваскладам і літарамі. Нікому ня прышло ў галаву,—дадае ён,—што *маскоўская абэцэда, паложаная ў аснову нашай граматыкі*, узята з мёртвай славянскай мовы і што літары яе ня могуць поўнасьцю перадаць гукаў і фанэтычных асаблівасьцяў жывой і багатай формамі крыўскай народнай мовы“¹⁾. Далей, прызываючы да абгаварэньня гэтага „насьпеўшага пытаньня“, Ластоўскі і зазначае, хто павінен заняцца гэтым пытаньнем і вырашыць яго так, як гэта хочацца памочніку польскага фашызму Ластоўскаму. Ён кажа, што: „падаючы сваю стацьцю для развагі працаўнікоў крыўскага адраджэньня, ведаю, якія вялікія труднасьці зьязаны з рэформай абэцэды і правапісу. Гэту рэформу могуць рабіць толькі высокааўтарытэтныя вучоныя ўстановы“²⁾. Такой „высока-

¹⁾ „Крывіч“, Коўна, 1925, № 10(2). Насьпеўшае пытаньне, стар. 74.

²⁾ „Крывіч“, Коўна, 1925, № 10(2). Насьпеўшае пытаньне, стар. 78.

аўторытэтнай вучонай“ установай вядома зьяўлялася былая тэрмінолёгічная камісія, а потым Інбелкульт, гэты асяродак нацыянал-дэмакратызму. Мы думаем, што магчыма пад пэўным уплывам, а то і па самой ініцыятыве пана Ластоўскага, так яскрава выказанай ім ў сваім „Крывічы“, нацдэмы, знаходзячыся на „навуковай“ працы ў БССР, пры дапамозе Баліцкага, Ігнатоўскага і інш., утварылі ў 1926 годзе пры Інбелкульце „конфэрэнцыю па рэформе правапісу“, якая фактычна зьяўлялася адкрытым зьездам, аглядам нацыянал-дэмакратычных контр-рэволюцыйных сіл як тых, што знаходзіліся тут, у БССР, так і тых, хто ў тых часы быў яшчэ па-за межамі Савецкай Беларусі, напр., як Ластоўскі, Езавітаў і інш. На гэтай конфэрэнцыі гарача дыскутавалася пытаньне, паднятае па ініцыятыве Ластоўскага, аб замене кірыліцы „маскоўскай абэцэды“ лацінкай. Заменай кірыліцы на лацінку Ластоўскі хацеў і больш хутчэй зблізіцца з польскім і заходня-беларускім фашызмам, каб хутчэй і лепш, пры дапамозе польскага фашызму праводзіць у жыццё пляны інтэрвенцыі супроць БССР і СССР.

Для падняцця беларускага патрыотызму, для распальваньня нянавісьці да ўсяго небеларускага, нянавісьці да іншых нацыянальнасьцяў Ластоўскі ў сваім „Крывічы“ друкую і папулярызуе патрыотычныя малітвы на беларускай мове. Сярод гэтых малітваў ёсьць і „ойча наш“, у якім, паміж іншым, гаворыцца: „адпусьці грахі нашым продкам, каторыя ня ўмелі абараніць сваёй і сваяго патомства свабоды“. „Вітай крывічанская зямелька... благаслаўленна ты паміж усімі краінамі сьвету і благаслаўлен плод лона тваяго, крывіч“. Далей, так званае, „верую“, якое пачынаецца: „верую ў бацькаўшчыну нашу крывію“ і нарэшце „дзесяць загадаў народных“, якія мы лічым патрэбным тут падаць як праграму ўсяго контр-рэволюцыйнага нацыянал-дэмакратызму, падзеленую на дзесяць параграфаў. Так, першы параграф гаворыць: „Не спадзявайся, што хто-колечы з чужакоў высвабодзіць мяне з няволі. 2. Ніякага самаўраду не называй яшчэ незалежнасьцю. 3. Памятай высьлаўляць дзень, каторы дасьць нам поўнае вызваленьне. 4. Паважай тых, каторыя змагаюцца за маю лепшую будучыну. 5. Не забывай на славу тых, каторыя працуюць для мяне. 6. Ня злучай сябе зьвязкамі жанімства з чужынцамі. 7. Ня вер чужынцам. 8. Ня траць веры ў народную справу. 9. Не перасаджай чужых культур на грунт свой народны. 10. Ні мовы чужой, ні поэзіі, ні грамадзкіх форм, ні звычайу, ні абычаяў, нічога, што ня вырасла з народнага духу, акром тэхнічнай веда, якая зьяўляецца выразам агульна-чалавецкага гэнэя. Любі народ і край свой крывічанскі ўсім сэрцам, усёй душой, усімі мысьлямі, думкамі і падумкамі сваімі!“¹⁾ Так, разам з папоўшчынай зьвязваецца цэлая праграма з 10 пунктаў, праграма контр-рэволюцыйнай дзейнасьці беларускіх нацыянал-дэмократаў адраджэнцаў. „Ні мовы чужой, ні поэзіі, ні грамадзкіх форм“ не павінна быць, паводле праграмы нацдэмаў, у Савецкай Беларусі, таму яны так старанна і выконвалі гэтыя запаведзі, калі працавалі ў БАН, таму яны і давалі такія інструкцыі па зьбіраньні слоўнага матар’ялу ад няпісьменных, ад кулакоў, ад шляхты і таму яны вывучалі розных „Касьянаў Ерамітаў“ і „Саламарэцкіх“, каб гэта ўсё разам складзенае адбівала старасьвецкую, самаістую Беларусь, Беларусь памешчыкаў і кулакоў, а не Беларусь рабочых і сялян, якія пад кіраўніцтвам камуністычнай партыі ствараюць новую рэволюцыйную

¹⁾ „Крывіч“, Коўна, 1926 № 1 (11) Кнігасьпіс, стар. 118.

мову, новую ленінскую соцыялістычную культуру нацыянальную па форме і пролетарскую па зместу.

На падставе гэтага кароткага нарысу аб контр-рэвалюцыйнай дзейнасці нацыянал-дэмократаў у галіне мовазнаўства, можна зрабіць такі вывад з усёй іх „працы“: контр-рэвалюцыянеры Ластоўскі, Лёсік, Некрашэвіч, Гарэцкі, Касьпяровіч і іншыя пасля таго, як ім не ўдалося ў перыод 1917—1920 г. г., пры дапамозе розных інтэрвэнтаў, окупантаў і белабандытаў, як: Вільгельм, Пілсудзкі, Бартэлэ, Булак-Булаховіч, Савінкаў і іншыя, знішчыць дыктатуру пролетарыяту ў БССР і адбудаваць сваю „незалежную нацыянал-дэмакратычную Беларусь“, пачалі весці падрыхтоўчую работу да новай інтэрвэнцыі супроць СССР, а разам і супроць БССР, каб затапіць краіну Саветаў у крыві рабочых і сялян і аддаць яе ва ўладу памешчыка і кулака. Цытадэльлю для канцэнтрацыі сваіх контр-рэвалюцыйных сіл яны абралі раней тэрмінолёгічную камісію НКА, Інбелкульт і потым БАН, дзе ўвесь час праводзілі сваю здрадніцкую работу ў напрамку выхавання мас і, у першую чаргу, настаўніцтва, вучнёўскай і студэнцкай моладзі, у шовіністычным духу, у духу распальвання нянавісьці паміж рознымі нацыянальнасьцямі БССР.

Пры дапамозе былога нацыянал-дэмакратычнага і опартуністычнага кіраўніцтва НКА, БДЗУ і БАН нацдэмократы захапілі монопалію ў свае рукі на пісаньне і друкаваньне падручнікаў на беларускай мове, на ўкладаньне і выпуск слоўнікаў і тэрмінолёгіяў. Свае „навуковыя досьледы“, падручнікі, слоўнікі і тэрмінолёгіі нацдэмократы „тварылі“ на аснове рознай старасьветчыны, на аснове манахашкай сярэднявковай пісаніны.

Агульна прызнаныя міжнародныя тэрміны і словы і асабліва інтэрнацыянальныя і створаныя Кастрычнікавай рэвалюцыяй і ў процэсе соцыялістычнага будаўніцтва краіны Саветаў тэрміны і словы нацдэмократы або зусім адкідалі як „маскоўшчыну і чужаземшчыну“, або пры перакладзе на беларускую мову выхалашчвалі з іх клясавы, рэвалюцыйны змест. Слова „пролетарыят“, напрыклад, пераводзілі— „убоства“, „бабыль, бяхатнік“, слова „комунізм“ — „грамадзейства“ і г. д., або замянялі іх незразумелымі новатворами і полёнізмамі. У аснову беларускай мовы нацыянал-дэмократы клалі карэнны менш пашыраных дыялектаў заходніх частак Беларусі, ігноруючы дыялекты ўсходніх частак БССР. Галоўным чынам ігнаравалася мова рабочых, батракоў і беднаты, а мова кулацтва і шляхты лічылася за „чысьцейшую беларускую мову“ і найбольш старанна і дасканала яна вывучалася. „Ачышчаючы“ беларускую мову ад усяго пролетарскага, нацдэмократы ўводзілі старыя розныя буржуазныя і папоўскія тэрміны і словы. Яны ўвесь час сваёй дзейнасьці імкнуліся зрабіць беларускую мову „самабытнай“, адасобленай ня толькі па зместу, але і па форме (увядзеньне лацінікі) ад іншых моваў Савецкага Саюзу. Гэтым самым нацдэмократы імкнуліся адчужыць працоўныя масы БССР ад працоўных мас брацкіх Саюзных Рэспублік Савецкага Саюзу.

Выкананьне пацігодкі ў чатыры гады, нявідана-шпаркія тэмпы індустрыялізацыі, перабудова дробнай сялянскай гаспадаркі ў буйныя калектыўныя соцыялістычныя гаспадаркі, ліквідацыя кулацтва на базе суцэльнай калектывізацыі, наступленьне па ўсяму фронту на капіталістычныя элемэнты гораду і вёскі, правядзеньне правільнай ленінскай нацыянальнай політыкі, сакрушальная барацьба пролетарыяту супроць вялікадзяржаўнага шовінізму і контр-рэвалюцыйнага беларускага нацыянал-дэмакратызму—усё гэта, зразумела, выклікае ўзмацненьне кля-

савай актыўнасці з боку ідэолагаў беларускай буржуазіі і кулацтва, агентаў польскага фашызму — беларускіх нацдэмакратаў, узмацняючы іх шалёныя напоры супроць пролетарскай дыктатуры. Беларускія нацыянальна-дэмакраты ідуць пры гэтым адным фронтам з усімі ворагамі пролетарыяту, з вялікадзяржаўнымі і іншымі шовіністамі, з шкоднікамі рамзінаўцамі і громанаўцамі.

Бязьлітасная барацьба з контр-рэвалюцыйным нацдэмакратызмам, ускрыццё іх шкодніцкай тэорыі і практыкі ў розных галінах нашага культурнага будаўніцтва, будзе біць па адзіным фронце ўсіх агентаў імперыялізму.

Пролетарыят і працоўныя масы БССР пад кіраўніцтвам камуністычнай партыі, пры брацкай дапамозе працоўных усіх рэспублік нашага Саюзу пераможна дабудоўваюць фундамент сацыялізму, пераможна — наперакор усім шкоднікам і ўхілістам ад генэральнай лініі партыі—будуюць культуру нацыянальную па форме і сацыялістычную па зьместу. Будуюць і, ня гледзячы ні на якія цяжкасці, пабудуюць сацыялізм.

Х Р О Н І К А.

Спроба барацьбы з грызунамі.

(Зоолёгічная Лябораторыя Зооінстытуту ў Горках).

Згодна з атрыманым мною заданьнем ад фэрмы С.-г. акадэміі правесці барацьбу з грызунамі, якія засяляюць збожжавыя і фуражныя склады, а таксама засеўную плошчу каля фэрмы, мною былі праведзены наступныя мерапрыемствы.

Разам са студэнтамі першага курсу Зооінстытуту, якія вывучаюць курс біолёгіі і зоолёгіі, у гадзіны, прызначаныя для вытворчай практыкі, было зроблена дасьледаваньне заражоных памяшканьняў і дзесяці гектараў засеўнай плошчы, што на захад ад фэрмы. Пры аглядзе фэрмаўскіх будынкаў былі знойдзены норы грызуноў — палявой мышы (*Mus agrarius*) на 70% і пацука (*Mus decumanus*) на 30%. Агляд палявой плошчы рабіўся шляхам падлічэньня ўваходных дзірак у норы грызуноў. Пры гэтым выявілася, што на кожны гектар прыпадала, прыблізна, ад 700 да 900 дзірак у норы мышэй-палёвак. Гэтая колькасьць дзірак яшчэ ня сьведчыць аб такой-жа колькасьці мышэй на дасьледванай плошчы, бо палявая мыш селіцца групамі і ў адзіночку ў норы з некалькімі ўваходамі. Але нават калі палічыць колькасьць мышэй у тры разы меншай, чым колькасьць дзірак (300 штук на гектар), дык трэба прызнаць заражонасьць грызунамі засеўнай плошчы вельмі значнаю.

Меры барацьбы былі ўжыты наступныя. Студэнты ў колькасьці 25 асоб падрыхтавалі прыманкі і зрабілі закладку іх у дзіркі нор. Прыманкі ўяўлялі кулкі з пішанічнай мукі, атручаныя хлёрстым барыем ці мышынапацуковым тыфусам. Гэта работа паўтаралася з пяцьма групамі студэнтаў, па 25 чал. у кожнай, г. зн. 125 студэнтамі. Калектыўны мэтад барацьбы, ажыццёўлены студэнтамі, даў некаторыя практычныя вынікі і азнаёміў студэнтаў з пастаноўкай пытаньня барацьбы з грызунамі.

У выніку правядзеньня гэтага досьледу мы мелі вельмі значную карысьць: вельмі значная колькасьць грызуноў (да 80) была знойдзена на вучастку атручанаю.

У заключэньне трэба раіць фэрме пытаньне па барацьбе з грызунамі паставіць на належную вышыню, не шкодуючы на гэта сродкаў, якія ў выніку зьністажэньня грызуноў вернуцца значным прыбыткам. Тых сарака рублёў, што былі адпущаны летась фэрмай, зразумела, мала ў параўнаньні са ступеняй заражонасьці палёў і памяшканьняў грызунамі. Вельмі мэтазгоднай была-б арганізацыя пры фэрме нявялічкай лябораторыі па выпрацоўцы мышынапацуковага тыфусу, адкуль карысталася-б матар'яламі ня толькі фэрма С.-г. акадэміі, але таксама і акружачыя саўгасы і колгасы. Апісаная кампанія была праведзена ў маі 1930 году.

А. У. Шчапоцьцеў.

Інструкцыя кіраўніком працаў па барацьбе з грызунамі (палёўкамі)¹⁾

1. Для вопытаў барацьбы з грызунамі бяруцца 2 паказальныя вучасткі. Арганізуюцца яны ў мэтах доказу насельніцтву аб мэтазгоднасьці барацьбы з палёўкамі шляхам затручваньня растворамі атруты печанага хлеба.

2. Вучасткі бяруцца, прыблізна, па 1 гектары з аднолькавай, прыблізна, плотнасьцю заражэньня, з якіх адзін затручваецца.

3. *Першы дзень* затаптваюцца і падлічваюцца ўсе выходы нор (на кожным вучастку асобна ва ўсіх выпадках).

4. *У другі дзень* падлічваюцца ўсе выходы, якія адчыняліся, і потым толькі на адным вучастку робіцца затручваньне шляхам закладваньня на глыбіню 5 сантым. па аднаму кавалку хлеба велічыняй у лясныя дробныя арах. Хлеб затручваецца 3% раствором мыш'якова-кіслага натру (арсэнiк).

5. *У трэці дзень* робіцца нагляданьне над затручаным вучасткам, падлічваецца агульная колькасьць адчыніўшыхся нор, колькасьць аб'едзеных кавалкаў хлеба і колькасьць выкінутых наружу, а таксама назіраецца жыццяздольнасьць палёвак.

¹⁾ Інструкцыя гэта ўзята з кнігі Л. Л. Горяинова „Крысы і мышы—вразы сельскаго хазяйства“ і перакладзена на беларускую мову. Прымянялася яна для барацьбы з грызунамі ў Азійбарджане.

6. У чацвёрты дзень тое-ж самае.

7. У пяты дзень наперад робіцца тое-ж самае, што ў трэці і чацвёрты дзень, а потым усе выходы нор затаптваюцца. Адначасова затаптваюцца ўсе выходы нор на другім вучастку, які не затручваюцца.

8. У шосты дзень падлічваецца колькасць адчыніўшыхся нор на кожным вучастку. У выпадку няпоўнага % смяротнасці палёвак на затручаным вучастку зрабіць паўторнае затручванне.

9. Усе вынікі штодзённай працы запісваюцца ў дзеньнік.

10. Пастаноўка паказальных вучасткаў вядзецца ў прысутнасці прадстаўнікоў мясцовай улады і ўпоўнаважаных вёскі ці грамады і вынікі фіксуюцца адпаведнымі актам у 2-х экзэмплярах за подпісамі ўдзельнікаў. Адзін экзэмпляр акту застаецца у выканкоме дзеля паведамлення насельніцтва, а другі накіроўваецца ў цэнтр.

Заўвага. Адчыніўшыся на другі дзень пасля затручвання выходы нор зьяўляюцца жылымі і, прыблізна, адпавядаюць колькасці палёвак, якія засталіся жыць на даным вучастку.

Удзел краянаўцаў у правядзенні 2-га Міжнароднага полярнага году.

У 1932-33 г. намечана правядзенне 2-га міжнароднага полярнага году праз 50 год пасля 1-га полярнага году, калі, дзякуючы намаганням шмат якіх краін, было праведзена вывучэнне Арктыкі і Антарктыкі.

Асноўнымі задачамі 2-га МПГ з'яўляецца вырашэнне проблем гідролёгічных, мэтэаролёгічных аэролёгічных (вывучэнне высокіх пластоў атмасферы), зямнога магнетызму, атмасфернай электрычнасці, паўночнага зьяўлення.

Экспедыцыі будуць рабіцца ў далёкія паўночныя мясцовасці і к паўднёваму полюсу зямлі.

Узнікае пытанне, якая справа да гэтага нашым краянаўцам, якія вучаюць свой край, дзе яны праводзяць сацыялістычнае будаўніцтва? Якая справа, напрыклад, чэрвенскаму краянаўцу да 2-га МПГ?

На першы погляд здаецца, што няма ніякай справы, але сапраўды гэта ня так.

Мы на кожным кроку залежым ад надвор'я. Усе галіны народнай гаспадаркі і абароны вельмі зацікаўлены ў надвор'і і гідролёгічным рэжыме. Будаваць гаспадарку раёну, будаваць колгас, саўгас, фабрыку, завод немагчыма без уліку мясцовых асаблівасцей клімату, надвор'я і гідролёгічнага рэжыму краю.

Краянаўцы без уліку апошніх ня могуць вырашыць амаль ніводнай гаспадарчай праблемы.

Вывучэнне клімату, асаблівасцей надвор'я і гідрорэжыму раёну — адна з пер-

шых задач кожнага працаўніка, які перабудоўвае гаспадарку раёну на сацыялістычна-паянавай базе.

А надвор'е, гідрорэжым абумоўліваюцца мясцовымі асаблівасцямі, якія зьяўляюцца цэнтрамі дзейнасці атмасферы, разьмешчанымі ў палярных краінах.

Адтуль даходзяць сьлюждзеныя хвалі, там часта ўзнікаюць цыклёны, уплываючыя на наша надвор'е, там ёсць гольфштрэм, ад тэмпературы якога залежыць надвор'е і водны рэжым нашых цэнтральных раёнаў.

Э. С. Лір давала сувязь паміж надвор'ем на самым далёкім паўночным усходзе Эўрапейскай часткі Саюзу і галалёдам у нашым паўднёвым і паўднёва-ўсходнім стэпе прычым зьявы на поўначы папярэджаюць галалёд і па іх можна прадбачыць апошні.

В. І. знайшоў сувязь паміж лёдаваасцю ў Барэнцавым моры і колькасцю ападкаў у Цэнтральнай Чорназёмнай абласці і суседніх раёнах.

Б. П. Мультаноўскі выкрыў сувязь паміж надвор'ем на поўначы і чорнаморскімі бурамі, прычым выявіў, што задоўга да пачатку паўднёвых бур на поўначы зьяўляюцца іх папярэднікі.

Выяўлена, што зьявы ў Арктыцы і ў Антарктыцы сінхронны; такім чынам, адначаснае вывучэнне абедзвюх палярных краін дапамагае хутчэйшаму аўладанню нашымі паўночнымі краінамі.

Адгэтуль зразумела, што ўсякі, хто зацікаўлены ў раскрыцці тайны надвор'я свайго раёну, павінен сваю ўвагу звярнуць на далёкую поўнач, дзе знаходзіцца адгадка.

Таксама зразумела, што толькі цесная ўвязка працы па вывучэнню мясцовасці і гідрорэжыму на месцы з працай у лабараторыях палярных краінах дасягне поспеху ў гэтай справе.

А таму і краянаўца, зацікаўлены ў вывучэнні свайго раёну, ня можа ня быць у ліку даследчыкаў па 2-му МПГ.

Уся праца па 2-му МПГ павінна праходзіць па адным плане, адных праграмах і пад адным кіраўніцтвам.

Гідромэтэаролёгічны камітэт СССР, на які ўскладзена кіраўніцтва працамі 2-м МПГ на тэрыторыі СССР, а таксама штаб 2-га МПГ, вылучаны ЦБК, апрацоўваюць усе неабходнае і дагляюць усім зацікаўленым адпаведныя інструкцыі і іншыя матэрыялы. Хоць 2-гі МПГ будзе ў 1932-33 г., але падрыхтоўка павінна быць распачата зараз. Трэба мець практыку перад 2-гім МПГ, каб на працягу апошняга быць на вышыні.

У краянаўчай працы пытанні 2-га МПГ павінны заняць віднае месца. Няхай краянаўцы СССР і БССР возьмуць актыўны ўдзел у заваёве поўначы.

Тэзісы дакладу.

Працоўныя на фронце барацьбы з паветранай і воднай стыхіямі на працягу 2-га МПГ.

1. Колгас і саўгас ня могуць правільна арганізаваць сваю гаспадарку, калі ня вывучаць клімату і воднага рэжыму свайго раёну:

Ці першій даны раён ад засухі, як часта, ці трэба ўводзіць засухоўстойлівыя культуры? Ці магчыма разьвядзеньне такіх расьлін, як кендыр, кепаф, лён, цукровы бурак, бавоўна, далікатныя гатункі пшаніцы, рыс і г. д.?

Ці досыць для іх цяплыні і вільгаці? Які ўхіл трэба надаць гаспадарцы—расьлінаводны (і якой культуры), жывёлагадоўчы ці які-небудзь іншы?

Ці забяспечаны раён вадою для жывёлы і чалавека?

Якія месцы асабліва паддаюцца вясновым замаразкам і з гэтай прычыны—дзе ня трэба разводзіць няўстойлівыя на сьнежку расьліны? У якіх месцах данага раёну часта бываюць градабішчы, як часта? У якіх месцах ня трэба разводзіць культур, што баяцца граду? Ці трэба арганізаваць штучнае абводненьне, наколькі яно неабходна і рэнтабельна?

Калі пачынаць вясновую працу, канчаць асеннюю? Калі рабіць сяўбу, уборку, каб яны не супадалі з дрэнным надвор'ем? І шмат іншага ў галіне сельскай гаспадаркі. На ўсе гэтыя пытаньні можна адказаць, толькі ведаючы клімат данага раёну, ведаючы асаблівасьці яго надвор'я і яго водны (гідролёгічны) рэжым.

2. Пабудова заводаў, плянаваньне гарадоў, узьвядзеньне будынкаў патрабуе ведаў аб клімаце, надвор'і і гідролёгічным рэжыме данага раёну.

Ці забяспечаны даны раён здаровай добрай вадой. Ці няма забалочанасьці, якая выклікае малярыю? На які сезон трэба рыхтаваць апал?

З якога боку гораду разьмяшчаць заводы, каб іх дым ня душыў штодзённа жыхароў гораду? Які перыяд для цэмантовых прац, немагчымых пры морозах для зямельных прац? Якой грубіні класыці мур, каб яны вытрымлівалі напор ветру і былі непранікальны для вялікіх вятроў?

Якія адносіны сьветлавой плошчы (плошча вакон) да плошчы падлогі павінны быць у даным раёне? Як папярэдзіць нечаканыя зрывы будаўнічых прац з прычыны марозу, залевы, бураў і г. д.? І шмат аналёгічных пытаньняў. Усе яны могуць быць вырашаны, калі вивучаны клімат, у прыватнасьці цеплавы, ветравы рэжым; калі набыты папярэднія весткі аб надвор'і; калі вядом гідролёгічны рэжым.

3. Усе віды транспарту знаходзяцца ў вельмі вялікай залежнасьці ад надвор'я і гідролёгічнаму данага раёну.

Завесі з іх гурбамі на дарогах, туманы, якія не дазваляюць залежным чынам скарыстоўваць сьветлаю сыгналізацыю і выклікаюць часта катастрофы з цягнікамі. Залевы, якія размываюць шляхі зносі. Галалёд, які часта ірве тэлеграфны тэлефонны праводы. Час замярзаньня і ўскрыцьця рэчак,

азёр. Вышыня роўню паводкі, перасыханьне рэчак і г. д.

Час, працягласьць бездарожжа; прадбачаньне бездарожжа. Усё гэта — прыклады таго, як транспарт зацікаўлен у мэтаролёгічных і гідролёгічных умовах, як неабходна для яго вывучаць клімат, надвор'е і гідролёгічны краю, раёну.

4. Нашы паветраныя зносіны, якія набываюць усё большае і большае значэньне, баззаныя атмасфэры ня могуць абыйсьціся.

Вепер зьмяняе напрамак пералёту. Туманы не дазваляюць ні арыентавацца ў падарожы, ні садзіцца на аэродром. Штормы, віхуры, наваліны пагражаюць цэласьці машыны. Воблакі, як і туман, перашкаджаюць пералётам, калі яны свечасова ня ўлічаны і г. д.

Ня ведаючы надвор'я, ня вивучыўшы законаў атмасфэры, не наладзіўшы належным чынам інфармацыі аб стане надвор'я і прадказаньняў апошняга, нельга спадзявацца на бесперашкоднае разьвіцьцё авіяцыі.

5. XVI зьезд Усе КП(б) прызнаў неабходным форсаваць скарыстаньне мясцовых крыніц энэргіі, большасьць жа апошніх належыць да мэтаролёгіі і гідролёгіі.

Нашы асноўныя крыніцы энэргіі—каменны вугаль, нафта, торф—ня вечны, яны будуць вычарпаны.

Расьлінны апал (лес) з разьвіцём тэхнікі будзе скарыстаны больш мэтазгодна—на сухі перагон, на выраб розных матар'ялаў. Гэты „зялёны вугаль“ паступова павінен замяняцца іншымі відамі апалу для атрымання энэргіі.

Сіла жывёлы таксама адыходзіць на другі плян, замяняецца мэханічнай сілай; гэты „чырвоны вугаль“ таксама значна губляе ў сваім значэньні.

Патрэбны іншыя крыніцы энэргіі: „белы вугаль“—сіла руху прэснай вады, „сіні вугаль“—сіла прыліваў, адліваў і прыбояў морскай вады, „блакітны вугаль“—сіла ветру, „жоўты вугаль“—сіла энэргіі сонечных праменьняў.

Усе гэтыя віды вугалю вечна аднаўляюцца, невычарпальныя і колёсальныя па сваіх запасах энэргіі.

Але ў будучыні, можа быць, даведзецца скарыстаць „пурпуровы вугаль“—сілу атмасфэрай электрычнасьці, „шэры вугаль“—сілу зямнога магнэтызму, „фіялетава вугаль“—сілу марозу.

Усе гэтыя віды вугалю—об'екты вивучэньня мэтаролёгіі, гідролёгіі і геамагнэтызму.

6. Ахова здароўя на кожным кроку сустракаецца з пытаньнямі клімату, надвор'я і гідролёгічнаму раёну.

Кліматычнае лячэньне на курортах. Лячэньне горным сонцам. Ахова здароўя ў розных мясцовасьцях. Уплыў надвор'я на стан хворага і здаровага і г. д.

Усе гэтыя пытаньні гідромэтаролёгічнага характару.

7. Культурная рэволюцыя зацікаўлена ў хутчэйшым аўладанні бліжэйшым да нас „мэтаролёгічным небам“.

„Астрономічнае неба“ вывучана на гэтулькі, што можна прадвясціць зьявы з дакладнасцю частак секунды. Слабае веданне намі „мэтнеба“, г. зн. атмасферы, вядзе да таго, што тут засталіся цытадэлі ўсялякіх рэлігійных забабонаў. Калі-б мы дакладна і правільна прадвясцілі надвор'е мы назаўсёды прагналі-б думку аб богу, гэты вынік цемры і няпісьменнасці.

8. У 1932-33 г. праводзіцца 2-гі міжнародны палярны год праз 50 год пасля 1-га, калі, дзякуючы намаганням шмат якіх краін, вывучаліся паўночныя (Арктыка) і паўднёвыя (Антарктыка) палярныя краіны зямлі.

У часе вывучэння палярных умоў мы будзем вывучаць тры асноўныя цэнтры дзейнасці атмасферы, якія знаходзяцца ў гэтых палярных краінах і якія ў значнай меры абумавляюць надвор'е і гідрорэжым усяго нашага Саюзу.

9. Каб аўладаць паветранай і воднай стыхіямі, каб як-мага хутчэй і паўней вывучыць пытаньне аб тым, як і чым абумавляецца надвор'е, клімат і гідрорэжым кожнага нашага раёну, кожнага асобнага вучастку, дзе мы будзем свае заводы, фабрыкі, колгасы, саўгасы,—нам усім неабходна скарыстаць 2-гі міжнародны палярны год і ўсім далучыцца да вывучэння надвор'я і гідрорэжыму раёнаў усяго Саюзу.

10. Удзел кожнага грамадзяніна СССР не вымагае спецыяльнай кваліфікацыі, каб выканаць вельмі адказную працу.

Вымярэнне сьнегаваго насцілу некалькі разоў за зіму.

Запісванне ападкаў — дажджу, сьнегу, граду і г. д.

Нагляданні над воблакамі.

Нагляданні над паўночнымі зьявіннямі.

Нагляданні над наваліцамі.

Устаноўкі вадамернай рэйкі ля бліжэйшай рэчкі, ручая, возера і запісванне роўня вады, асабліва пры паводках, затопках і інш.

Запісванне найбольш характэрных зьяў надвор'я воднага рэжыму.

Запісванне пачатку распаўсювання лісьцяў, зацывітання раслін і іншых фэналогічных зьяў.

Вось простыя, але вельмі важныя работы. З гэтых простых, даступных кожнаму, запісаў агульнымі сіламі можна скласці характарыстыку клімату данага раёну, здабыць матэрыял па ўвязцы зьяў надвор'я і гідрорэжыму раёну з агульнымі ўмовамі надвор'я па ўсёй зямлі.

11. 2-гі міжнародны палярны год будзе ў 1932-33 г.,—гэта блізка. На працягу 1931-32 г. мы гавінім арганізацыю, навучыцца наглядаць і апрацоўваць, правесці папярэднія вывучэнні атмасферы і воднага рэжыму,

каб у 1932-33 г. папоўніць прабелы, якія няўхільны ў першы год працы.

12. Агульнае кіраўніцтва падрыхтоўкай 2-га палярнага году на тэрыторыі СССР урадам ускладзена на Гідромэтаролёгічны Камітэт СССР, які арганізуе асобны камітэт 2-га МПГ. Цэнтральнае Бюро Краязнаўства РСФСР паставіла ўзяць у гэтым актыўны ўдзел і стварыла для гэтага асобны штаб 2-га МПГ.

Ад камітэту 2-га МПГ можна атрымаць усе належныя даведкі і паказанні, праграмы і інструкцыі.¹⁾

13. Няхай кожны рабочы, калгаснік, доктар, політасветнік, настаўнік, вучань, агроном, статыстык залічыць сябе ў вялікую армію савецкіх байцоў на фронце аўладання грознымі паветранай і воднай стыхіямі, удзельнікаў правядзення 2-га МПГ.

Бібліяграфія.

1. Вангенгейм. „Краеведы на завоевание полярных стран“. „Советское Краеведение“, 1930. № 11-12.

2. Вангенгейм. „Актуальные задачи миропведения“. „Миропведение“, 1930, 10.

3. Вангенгейм. „Цветной уголь“, „Искра“, 1930, № 4.

4. Вангенгейм. „Гидрометеорологию на службу социалистическому земледелию“. „Социалистическое земледелие“, 1930 № 177 (428).

Краязнаўчая пяцідзёнка ў Клімавіцкім раёне.

1—5 лютага ў Клімавіцкім раёне была праведзена „краязнаўчая пяцідзёнка“ пад лозунгам „за савецкае краязнаўства“. Арганізаваны пры РК КП(б)Б Райштаб па правядзенню краязнаўчай пяцідзёнкі правёў вялікую працу па папулярызацыі ідэі і задач савецкага краязнаўства, па выяўленню школьнікай працы нацэмаў у галіне краязнаўства і па арганізацыі краязнаўчых ячэек на прадпрыемствах, у колгасах і вёсках. Праведзена 32 сходы колгаснікаў і бядняцка-серадняцкага сялянства на раёне і 6 сходаў у горадзе. На раёне арганізавана 16 краязнаўчых гурткоў (250 членаў) і ў горадзе—4 гурткі (120 членаў). Для аформлення краязнаўчай сеткі, вызначэння канкрэтных задач краязнаўчай працы на раёне і выбара Раённага Бюро Краязнаўства на 5 сакавіка склікаецца раённая краязнаўчая канферэнцыя.

Краязнаўчая праца праводзіцца на новыя рэйкі, на рэйкі абслугоўвання і вырашэння практычных задач сацыялістычнага будаўніцтва.

¹⁾ Пры ЦБК таксама арганізуецца штаб 2 МПГ, куды і трэба звярочацца за ўсімі ўказаннямі.

Аб укладанні экскурсійнага пуцяводніка.

ЦБК прыступае да працы па ўкладанню экскурсійнага пуцяводніка па БССР*, які павінен быць выдан у бліжэйшыя месяцы гэтага году. Гэту работу магчыма будзе выканаць толькі тады, калі мясцовыя краязнаўчыя арганізацыі прымучь самы актыўны ўдзел у апісанні мясцовых маршрутаў для экскурсій і экскурсійных аб'ектаў паводле спецыяльнай праграмы, якая будзе надрукавана ў наступ-

ным нумары „Савецкай Краіны“ і разаслана па ўсіх краязнаўчых арганізацыях. Да апісання маршрутаў і экскурсійных аб'ектаў трэба аднесься вельмі сур'ёзна і ўважліва і правесці работу ў тэрміновым парадку, уцягнуўшы ў гэту працу ўсе краязнаўчыя гурткі, рабочых на прамысловых прадпрыемствах, у саўгасах і інш., колгаснікаў, бядняцка-серадняцкія масы, настаўніцтва, працаўнікоў савецкіх, коопэрацыйных і ўсіх культурна-асветных устаноў (музэяў, бібліотэк, дашкольных устаноў і г. д.).

Выдавец—Беларуская Акадэмія Навук.

Рэдкалегія:

{ Шчарбакоў В. К.
Серафімаў В. С.
Садоўскі Ф. П.
Самцэвіч В. А.
Крукоўскі А. Я.
Гершенбаўм, І. Л.

Зьмест

Стар.

В. Шчарбакоў. Вынікі кампаніі па давыбарах акадэмікаў Беларускай Акадэміі Навук	3
В. Самцэвіч. За актыўны ўдзел у вырашэньні баявых задач спажывецкай коопэрацыі	7
Матвяхнак. Рэволюцыя 1905 г. на Магілёўшчыне	10
Ф. П. Садоўскі. Музей—магутны агітатар і прапандысты соцыялістычнага будаўніцтва	19
А. Ляўданскі. Нацдэмы ў саюзе з рэлігіяй і царкоўнікамі супроць дыктатуры пролетарыату	24
А. Нікалаеў, М. Лойка, С. Маргелаў. Нацдэмаўская праца катэдраў географіі БАН	31
Проф. П. Салаўёў. За калектывізм у навукова-дасьледчай і краязнаўчай працы	38
В. Самцэвіч. Падрыхтуем кадры краязнаўцаў	41
Проф. П. Салаўёў. Шкоднікі ільняных культур	44
В. Самцэвіч. Разгорнем пролетарскі турызм	46
Ц. Гурвіч, А. Зюзькоў, Н. Леўкова. Нацыянал-дэмакратызм, як агентура інтэрвэнцыі	48
В. С-іч. Задачы краязнаўчых арганізацый у падрыхтоўцы і пасьпяховым правядзеньні другой балышавіцкай вясны	58
Л. Бабровіч, Ів. Шпілеўскі. Мовазнаўства, як сродак клясавай барацьбы ў руках беларускіх нацыянал-дэмакратаў	61

Х р о н і к а.

А. У. Шчапоцьцяў. Спроба барацьбы з грызунамі	74
Інструкцыя кіраўніком працаў па барацьбе з грызунамі	74
Удзел краязнаўцаў у правядзеньні 2-га Міжнароднага полярнага году	75
Краязнаўчая пяцідзёнка ў Клімавіцкім раёне	77
Аб укладаньні экскурсійнага пуцаводніка	78

